

54.

Iratok „a magyar állam- és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában” indított 1895. évi kormányzati törvényhatósági akció történetéhez¹

A

1895 júl. 17

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata gr. Festetics Andor földművelésügyi miniszterhez a „magyar állam- és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában” a képviselőházhoz intézett törvényhatósági kérvényekkel kapcsolatos eljárás ügyében

FM eln. 1895:1014
(Litografált másolat)

278. szám.

M. E. res.

Nagyméltóságú Gróf Minister Úr!

A hazai törvényhatóságok nagyobb része, számszerint 37 vármegye és 10 törvényhatósági város közönsége által *a magyar állam és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában*² a képviselőházhoz intézett kérvények és feliratok a képviselőháznak folyó évi márczius hó 29-én tartott ülésében tárgyalatván: azok az említett ülésen 5409. szám alatt hozott országos határozat értelmében figyelembe vétel végett az összministeriumnak kiadatni rendeltettek.

Mint Nagyméltóságod előtt tudva van – különben a kérdés a ministertanácsban is megbeszéltetett – a kérdéses fölíratok tárgyalása alkalmával a ház színe előtt azon kijelentést tettem, hogy miután eme izgatások által okozott általános izgatottsággal szemben a múltban alkotott egyes törvényeinknél bizonyos igazításnak, bizonyos figyelembevételnek szüksége csakugyan fenforog, és miután a jelzett kérvények sorozatában igen sok megfigyelendő és figyelembe veendő van, a melyekkel a kormánynak foglalkoznia kell, és melyeknek rendén esetleg törvényhozási alkotás szüksége is fog mutatkozni: magam részéről is hozzájárulok a kérvényi bizottság javaslatához, melyszerint ezen kérvények figyelembe vétel céljából adatnának ki a kormánynak.

Kijelentettem továbbá, hogy a kérdés fontosságánaktudatában a kormány részletesen fog ezen kérdésekkel foglalkozni, s fog a kérvényekben foglaltak iránt esetleg törvényhozási alkotást is igénybe venni, mely alkalmakkor mindig módja lesz a képviselőháznak a folyamatba tett módoszatok részleteit bíráló tárgyává is tenni.

Mint ezenfelül Nagyméltóságod előtt szintén tudva van, részemről ugyanakkor a kérvényi bizottság javaslatát elfogadásra ajánlván, az a képviselőház által el is fogadtatott és ezen kérvények és fölíratok az imént idézett országos határozat kíséretében hozzám tényleg át is tétettek.

Ezek után áttérve ezen kérvényekre és fölíratokra, annak megemlítése mellett, hogy egyes törvényhatóságok egész általánosságban a nemzetiségi izgatások megfékezhetése érdekében

¹A közigazgatás és a felekezeti iskolák államosítását, az 1868. évi nemzetiségi törvény eltörlését, a gyülekezési, egyesülési és sajtó jog, a nemzetiségi földvásárlások korlátozását és az 1875: XXXVII tc. módosításával a nemzetiségi pénzügyi intézetek igazgatóságaiiban vagy felügyelőbizottságaiban az illetékes közigazgatási hatóság képviselőjének részvételét követelő törvényhatósági akciót a képviselőházhoz beérkezett kérvények sorrendjében Kolozs, Csik, Gömör és Kishont, Nógrád, Csanád, Zólyom és Szolnok-Doboka megyék kezdeményezték.

² Kék ceruzával aláhúzva.

a közigazgatás és a felekezeti iskolák államosítását, a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868: XLIV. t. cz. eltörlését, a gyülekezési és egyesülési jog törvényi szabályozását² követelik, a szóban levő kérések, illetve fölriratokban foglalt egyéb konkrét javaslatok röviden a következőkben összegezhetők.

A magyar állam- és nemzetellenes, s tapasztalat szerint legnagyobb részt a *sajtó útján*² elkövetett és folytatott izgatások visszaszorítása érdekében és az ily izgatásoknak az eddiginél szigorúbb büntetése végett Kolozs vármegye azt kívánja, hogy az 1878: V. t. cz. 172. §-ának első bekezdése akként módosíthatnák, hogy „A ki a 171. §-ban meghatározott módon az állam magyar volta ellen,² vagy a törvény ellen,² vagy a hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen² gyűlölségre, vagy engedetlenségre izgat: két évig terjedhető államfogházzal² és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

Ugyanezen §. érintett bekezdésén felül még a második bekezdést is akként óhajtáná nevezett vármegye közönsége módosíttatni, hogy az izgatások ellen még a magyar nemzet is oltalmat találjon.

Csik vármegye közönsége pedig azt kívánja, hogy a magyar büntetőtörvénykönyv (:1878: V. t. cz.): mindazon §§-ai, melyek az állam és nemzet, a nemzetiségeknek egymáselleni, valamint ezeknek az államalkotó magyar faj elleni vétségekről rendelkeznek, oda módosíttassanak, hogy minden ilyen cselekmény mint büntett *ne államfogházzal és pénzbüntetéssel, hanem börtönnel*² fenytessék.

Ugyancsak Kolozs és Csik vármegyék, továbbá Gömör- és Kishont, nemkülönben Nógrád vármegyék közönségei az 1848 évi *sajtótörvényt*² (:1848: XVIII t. cz.): és illetőleg az erdélyi részekben ma is érvényben levő, s az 1852 május 27-én kelt császári nyílt paranccsal életbe léptetett *sajtórendtartást*,² a magyar állam- és nemzetellenes sajtótermékek szigorúbb ellenőrzése és büntetése szempontjából az alábbiakban ismertetendő rendelkezésekkel kiegészíttetni, illetve módosíttatni kérik. U. m.

A szerzőknek a felelősség alóli menekülése megnehezítése és visszaesés esetén a felelősség szigorítása céljából a hírlap szerkesztőségek és kiadók kötelezendők lennének, hogy a kéziratokat a közlemény megjelenése után legalább két hónapig megőrizzék.

Kimondandó lenne továbbá a sajtótörvény (:sajtórendtartás:) megfelelő kiegészítésével az, hogy ha valamely hírlapban 3 év alatt kétszer jelennék meg oly állam és nemzetellenes cikk, mely sajtóbíróági elítélést von maga után: ezen hírlap szerkesztőjének és kiadójának azon joga, hogy politikai nyomtatványokat szerkesztszen, illetve kiadjon, öt évre felfüggesztetik.

Általában pedig az érvényben levő sajtótörvény és sajtórendtartás szabványai oly irányban módosíttassanak, hogy a sajtó útján elkövetett mindazon vétségek, melyek a magyar államot, ennek területi integritását, a magyar nemzetet, az állam alkotó magyar fajt illetik, mint bűntények megfelelő magasabb büntetési-nemmel fenytessenek, és a megállapított mellékbüntetésekkel is sújtassanak.

Valamint a mely időszaki nyomtatványban egyszer ily állam- és nemzetellenes büntett elkövetett, annak akár ugyanazon, akár más címen való megjelenése, szükség esetén a nyomda elkobzásával is eltiltassék.

Gondoskodás történjék arra nézve, hogy a valódi tettesek, kik alkalmas terrenumul rendszeren az időszaki lapokat használják föl, lehetőleg kitudhatok és törvény elé állíthatók legyenek és hogy a sajtóvétségért elítéltek az ítélet végrehajtását ki ne kerülhessék, a cautio letétele melletti szabadlábra helyezés eltörltessék.

Sőt Csanád és Nógrád vármegyék közönségei a magyar állam- és nemzetellenes izgatások meggátlása érdekében odáig mennek, hogy az 1848: XVIII. t. cz. bekezdő rendelkezésében *örökidőkre eltörlt előző vizsgálat felélesztésével*,² az említett bekezdő rendelkezésben egyszersmint decretált sajtó szabadság korlátolásával is, azt kívánják, hogy a sajtótörvényről szóló 1848:

² Kék ceruzával aláhúzva.

XVIII. t. cz. novelláris úton akként változtassák meg, hogy különösen a román és a tót, esetleg más idegen nyelvű sajtó termékek megjelenésük előtt *előzetes vizsgálat*² alá vetessenek.

Itt megemlíteném tartom, hogy ugyanakkor, midőn a hazai törvényhatóságok szóban levő kérvényei és fölriratai tárgyaltattak, a képviselőház meg bizonyos Spannágel József kovil-szt.-iváni ág. ev. hitv. lelkésznek a törvényhatósági kérvényekkel egyidejűleg beérkezett kérvényét is tárgyalta, mely a képviselőház ugyanezen 5409 számú országos határozatával az összkormány-nak szintén kiadatni rendeltetett és a többi kérvényekkel együtt hozzám hasonlóképp áttétetett.

Ezen kérvényben nevezett lelkész azt javasolja, hogy a lapszerkesztők és a röpiratok szerkesztői köteleztessenek arra, hogy a személyes támadást tartalmazó lap példányát, illetőleg röpiratot, *a megtámadottnak önvédelem céljából küldjék meg*², hogy továbbá mondassék ki, miszerint álnév alatt írás, vagy anonimitás csupán csak tudományos, dologi fejtegetésekben, de nem személyi támadásoknál engedhető meg.

A magyar nemzeti állam biztosítása és az államellenes mozgalmak megfékezése érdekében a *jelekezeti iskolák*² körül és általában felekezeti téren való kormányi teendők tekintetében a törvényhatóságok kívánalmi a következők:

Kolozs vármegye közönsége kívánja, hogy

a) az 1868. évi IX. t. czikk akként módosíttassák, hogy a görög-keleti szerb és román egyházak *nemzeti jellege*² eltöröltessék, mert egységes politikai szervezettel bíró országban egynél több nemzet nem lehetséges, holott e törvény e szétválasztott egyházak mindegyikét nemzeti egyháznak nevezte el; –

b) az 1868. évi XXXVIII. t. cz. akként módosíttassék, hogy néptanítói pályára csak azok legyenek bocsáthatók, kik *állami tanítóképezdék*² végeztek; –

c) az 1876 évi XXVIII. és 1879 évi XVIII. t. cikkek szigorúan hajtassanak végre, hogy így a népiskolák ellenőrzése és a magyar nyelv oktatási kötelezettsége hatályosabb legyen; –

d) az 1883. évi XXX. t. cz. akként módosíttassék, hogy érettségi bizonyítványokat csak az e célra alkotandó államvizsgálati bizottságok adhassanak.

Heves vármegye közönsége továbbá a papi *seminariumok állami ellenőrzését*², valamint a görög nem egyesült *lelkészek anyagi helyzetének*² javítását ajánlja.

Zólyom vármegye közönsége pedig azt kívánja, hogy az állam a felekezeti iskolákra az eddiginél nagyobb befolyást gyakoroljon, mivelgőből az ellenőrzés szigorúbbá tételét óhajtja, kimondván, hogy a felekezetek által fentartott népoktatási intézetek tanítói, a tanító-képezdek és középiskolák tanáira nézve az állam megerősítési joggal éljen, hogy továbbá az állam és a magyar nemzet elleni üzemek esetében a vétkes tanító, vagy tanár felett az állam a fegyelmi hatalmat magának tartsa fenn, valamint a tankönyvek, tanrendszer és tanterv megállapítása is az állam, illetve a kormánynak a joga legyen és végül, hogy az érettségi és a tanítóképesítói vizsgálat kizárólag egy állami bizottság előtt tétethessék csak le, hogy így ez által hazafiatlan egyének a tanítói pályától, illetve az érettségi vizsgálat letételétől függővé tett főiskolai látogatásból kizárassanak.

A hivatalos magyar államnyelv használatának kiterjesztése érdekében ugyancsak Kolozs vármegye közönsége részéről az 1868. évi XLIV. t. cz. oly irányú módosítása javaslatatik, hogy mondassék ki, miszerint Magyarországon bármely közhatóság hivatalos nyelve *kizárólag a magyar*², és hogy minden későbbi törvénynek ezzel ellenkező rendelkezése hatályon kívül helyeztetik.

Ezen felül a nemzetiségek általi izgatások hatálytalanná tétele és lehetőleg megelőzése céljából szintén Kolozs vármegye közönsége javasolja:

a) az 1875. évi XXXVII. t. cikknek olyan irányú módosítását, hogy a közkereseti intézetek belső ügyvitele az eddiginél nyomatékosabb *hatósági* ellenőrzésben részesíttessék és hogy azon felügyeleti jogkör, melyet a kereskedelmi törvény a kir. törvényszékeknek fentartott, a nemzetiségek kezeiben levő pénzüzetek ellenőrzése végett oly irányban szélesíttessék ki, hogy

² Kék ceruzával aláhúzva.

a közkereseti intézetek igazgatóságaiban, vagy felügyelő bizottságaiban az illetékes közigazgatási hatóság egy kiküldött taggal legyen képviselve.

Ezen intézkedés az izgatókat, kik ily pénzüzetekben domináló szerepet visznek, megfosztaná attól az alkalomtól, hogy a nép között a hitel-nyújtás révén prozelitákat szerezzenek; –

b) hogy az 1880. évi XLV. és az 1892. évi XXIV. t. cikkek oly irányban módosíttassanak, hogy a birtokrendezési eljárás hivatalból foganatosíttassék; nevezetesen hogy az eljárás a törvényszékek hatásköréből kivétetvén, illetékes szakközvegekre bízassék, akként, hogy az csak ott, hol a rendezés a helyi viszonyokkal ellentétben nem áll, vétessek foganatba.

Szolnok-Doboka vármegye közönsége viszont a most jelzett birtokrendezési kérdéseket akként óhajtja megoldatni, hogy azt, vajjon szükséges-e egyáltalán birtokrendezés, a közigazgatási hatóságok állapítsák meg, a tényleges foganatosítást magát azonban a törvényszékek eszközöljék.

Valamint ugyancsak Kolozs vármegye közönsége jelezvén azt, hogy különösen a románok részéről gyakran fölpanaszoltanak a *választási törvény visszásságai*,² – szőnyegen forgó kérvényében előadja, hogy a románok által a választó kerületek beosztása és a választóképeség kulcsa ellen emelt panaszokat a vármegye közönsége maga is okadatoltnak látja, a miért is a választási törvénynek esetleges revisiója alkalmával szükségesnek találná, hogy ezen visszásságok a választó kerületek méltányosabb beosztása és a *vagyoni* cenzus mérséklése mellett szüntettessenek meg, az *értelmi* cenzus pedig a magyar állam eszmének megfelelően állapíttassék meg, kimondatván, hogy választó csak az lehet, ki magyarul írni és olvasni tud.

Végre szintén Kolozs vármegye közönsége, rámutatván arra, hogy a magyar államellenes mozgalmak egyik erős ápolója és élesztője a *romániai sajtó*,² – a romániai határforgalomnál foganatba veendő postarendőri intézkedéseknek általánosságban jelzése mellett, mint mellőzhetlen intézkedést kéri első sorban azt, hogy mindazon romániai hírlaptól, mely az ország román ajkú lakosságában az államellenes tendenciákat istápolja, a *póstatzállítás joga*² megvonassék.

Ezekben lévén szerencsém a többször említett kérvények, illetőleg föliiratokban foglalt javaslatokat ismertetni, midőn becses tájékozás végett még megjegyezni kívánom, hogy a többi, névszerint föl nem említett törvényhatóságok konkrét javaslataival kifejezetten azon okból nem foglalkoztam, mert azok vagy csak a fentebb ismertett javaslatokat *ismétlik*,² vagy pedig azokat egyszerűen általánosságban *pártolják*,² midőn továbbá azt is megemlíteni óhajtom, hogy a jelzett kérvények és illetőleg föliiratokban foglalt javaslatokat részemről a magyar királyi kormány által a maguk öszszességében komoly és higgadt megfontolásra érdemeseknek tartom: van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen fölkérni, hogy ezen javaslatokat saját szempontjából szíves megfontolás alá venni, azok felett nagybecsű nézeteit – a bölcs vezetésére bízott ministerium ügykörét esetleg érintő egyes javaslatok folytán Nagyméltóságod részéről is célba veendőnek talált és a törvényhozás közbejöttét igénylő intézkedések egyidejű megjelölése mellett – velem lehetőleg még a *folyó évi september hó 15-ig*² közölni méltóztassék, a végből, hogy a nyerendő becses válaszhoz képest a kormány részéről teendő és célba vett intézkedéseket, még az országgyűlés összejövetele előtt a ministertanácsban megbeszélés tárgyává tehessem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895 évi július hó 17-én.

Br. Bánffy.

² Kék ceruzával aláhúzva.

B

[1895 aug. 27]¹

A Földművelésügyi Minisztérium VII. főosztályának feljegyzése gr. Festetics Andor földművelésügyi miniszter részére a „magyar állam- és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában” a képviselőházhoz intézett és figyelembevétel végett az összminisztériumnak kiadott törvényhatósági kérvények ügyében

FM ehn. 1895:1014

(Fogalmazvány)

A kérvényben felhozott javaslatok ezen minisztérium ügykörét nem érintik, legfeljebb a nemzetiségek kezeiben lévő pénzüzetek ellenőrzésére és a birtokrendezési eljárás módosítására vonatkozók vehetők e minisztérium szempontjából is elbírálás alá.

Mielőtt tehát a válasz a miniszterelnöknek megadatnék

Lássa a VII. főosztály t. főnöke² a felvetett javaslatokra nézve teendő szíves nyilatkozás végett

VIII. 12. Krisztinkovich

A felvetett javaslatok közül közgazdasági szempontból a földművelési tárcazt csak két kérdés érdekli, egyik az t. i. az a mely Kolozs és Szolnok-Doboka vármegyék felirataiban az erdélyi birtokrendezésről szóló 1880: XLV. és 1892: XXIV. t. cikkek módosítására vonatkozik. –

Ezek a javaslatok is elágaznak. – Míg t. i. Szolnok-Doboka vármegye azt kívánja kimondatni, hogy a tagosítás szükségessége a közigazgatási hatóságok által határozassék meg, a tagosítások foganatosítása azonban mint eddig, jövőre is a törvényszékek hatáskörében hagyassák meg, addig Kolozsvármegye az egész tagosítási eljárást a törvényszékek hatásköréből ki akarja vonni és külön szakközvegekre bízni, a tagosításokat pedig csak ott akarja foganatosítani, a hol az a helyi viszonyokkal ellentétben nem áll.

Az az eszme, hogy a tagosítás körüli eljárás a bírói hatáskörből kivonassák, már régebben felmerült és 1890 és 1891-ben midőn az 1880. 55. t. cz. módosítása felett az igazságügyminisztériummal tárgyaltunk, ez a kérdés is beható megfontolás tárgyát képezte, az eszmét azonban el kelle ejteni azért, mert közigazgatási hatóságaink jelenlegi szervezete és munkával való túlhalmozottsága miatt kivihetetlen volt. – Ez az oka, hogy a tagosítás körüli eljárás tovább is a bíróságok hatáskörében maradt, az 1892. XXIV. t. cz. azonban az eljárásnál tetemes könnyebítéteket léptetett életbe. –

Különben, hogy a tagosítás kérdése a nemzetiségi szempontokra is befolyással lehetne, nem látom be, mert hiszen a tagosítás egyaránt érint minden embert és egyik vagy másik nemzetiiséget nem sújtja. – Egy körülmény szól a románok részéről a tagosítás ellen és ez az, hogy miután a románoknak van legkevesebb földbirtoka, addig míg tagosítás nincs, marhájukat földbirtok nélkül régi gyakorlat alapján, a hármass forgó rendszere mellett, legelőre hajthatják, tagosítás után azonban, miután Erdélyben igen kevés a közlegelő, olyan ember, kinek földbirtoka nem volt, marhát csak vett takarmány mellett tarthat. –

¹ A feljegyzés lezárásának időpontja.

² Piros ceruzával aláhúzva.

Ámde, a tagosítást csak abból a szempontból, hogy az is, a kinek földbirtoka nincsen, marhát tarthasson, korlátozni, a tulajdon szentségének megsértése nélkül nem lehet s ezt az elvet, bárminő hatóságra bízassák is a tagosítás keresztülvitele, megdönteni nem szabad. –

A kényszertagosítás a földtelenek most élvezett kedvezményeit még gyorsabban semmisítené meg. –

[Áthúzva: (Budapest 95 aug 13-án Kovács.)]

A másik kérdés az, a melyet Kolozsmegye felvetett, t. i. hogy a nemzetiségi pénzüzeteknél az ellenőrzés hatályosabb legyen oly módon, hogy ezeknek az intézeteknek igazgatóságaiban vagy felügyelő bizottságaiban a közigazgatási hatóság egy közege is részt vegyen.

Kétségtelen, hogy az erdélyi román nemzetiségi pénzüzetek igen sok prozelitát szereznek maguknak az által, – hogy minden román pap valamely ilyen pénzüzetnek a maga falujában agense és így igen megkönyíti a népnek a pénzhez jutást, mert a pap mindenben eljár s a kölcsönvevő úgyszólván minden fáradtság nélkül jut a kölcsönhöz, hanem, hogy minő áron, azt csak később tudja meg, mert a törvényes kamatlábon és költségeken felül a papnak szép provisiót is kell fizetnie.

A román papoknak ez a működése tisztességes mellékjövedelmet hoz, a kölcsönvevő nép azonban később bánja meg könyelműségét és gyakran földjével vagy házával fizeti meg az árát.

Minden román pap igen jó üzletember, a mit valószínűleg a papnöveldeben tanul meg s bár igen kevés fizetésük van, ritka az a pap, különösen a fiatal lelkészek között, a ki magának, legtöbbször saját hitsorsosainak rovására, kisebb nagyobb vagyont össze ne tudna gyűjteni, holott ugyanezt a magyar lelkészknél, daczára, hogy legtöbbje még is jobban van fizetve, nem tapasztaljuk, sőt inkább azt lehet mondani, hogy ezek a vagyon kezelésben és a föld művelésében igen járatlanok.

Ha a nemzetiségi pénzüzetekhez hivatalos közeg rendeltetnék ki, nézetem szerint a kivételes intézkedések miatt elkeseredésnél egyebet nem szülne, mert a kölcsönök csak azon az úton kerülnének a nép kezébe, a nemzetiségi agitatiokat pedig nem szüntetné meg, miután azt nem ugyan az irodákban az ülések alatt, hanem máskor vagy másutt zárt ajtók megett folytatnák.

Nézetem szerint azonban a pénzüzetek ezen befolyásának nem is nagy áldozatok árán lehetne élet venni.

Erre nézve javaslatom a következő:

1. A szövetkezetek létesítése előmozdítandó, mert minden ember szívesebben vesz az ő falujában olcsóbb kölcsönt, minthogy máshova menjen drágább pénzért. – A szövetkezet alakításánál lehetne arra gondolni, hogy azok idegen nemzetiségű szövetkezetekké ne fajuljanak, ha abban azt a néhány magyar embert, a ki a községben van, belevonjuk. Azt tapasztalatból mondhatom, hogy valamennyi román intézet és azok emberei kézzel lábbal dolgoznak a szövetkezetek ellen s az is bizonyos, hogyha ezek jobban elterjednek, a román, de a vidéki magyar pénzüzetek is a tőke magas gyümölcsözését elvesztik s az a befolyás is, a mit eddig híveikre gyakoroltak, megszűnik, vagy megcsappan.

2. Az ingatlan hitel könnyebb tétele. Van Erdélyben két nemzetiségi intézet t. i. a szebeni szász takarékpénztár és az Albina román intézet, a melyek tetemes kölcsönöket adnak drága áron (törlesztéssel ma is csaknem 7%-ra, sőt a provisiókkal ennél is magasabbra jön) és zálogleveleiket mind el tudják helyezni többnyire Németországban és Ausztriában. Ezeknek a titka az, hogy sokat adnak földbirtokra, míg ezt a magyarországi hitelintézetek nem teszik.

A sok kölcsön azonban látszólagos, mert Erdélyben a kataszter igen alacsony és a jó föld értéke 4- sőt 5-ször olyan nagy mint a kataszteri érték. Hozzájárul, hogy Erdélyben a föld minősége és értéke igen változó, sokszor ugyanazon dűllőben is van 300 és 20 firtos föld. Ezt az erdélyi nemzetiségi intézetek a maguk helybenlakó ügynökeik s megbízottaik útján mind megtudják, azért becsülni nem járnak, hanem a tett referádák alapján adják meg a meglehetősen magas kölcsönt.

A Budapesten székelő, habár Erdélyben fiókkal bíró intézetek nem bírván olyan kiterjedt ügynöki, illetve ismerősi hálózattal, azt a birtokot sem ismerik, a melyekre a kölcsön kéretik, sőt még ha becslésre kerül is a sor, a magyarországi becselő, ki a viszonyokat szintén nem ismeri, rendszerint alacsonyban becsül s ekkép, nem is szólva a kisbirtokosról, a nagyobb birtokost is az Albinához, vagy a szebeni takarékpénztárhoz kergetik, a melyektől bizton nagyobb kölcsönt kap. Ezen eljárás mellett ezeknek az intézeteknek alig van veszteségük és ha a földbirtok értékében valami rendkívüli depressio nem áll be, az nem is valószínű.

Van néhány nagyobb magyar takarékpénztár is, a mely ilyen kölcsönöket ad, de ezek zálogleveleiket alig tudják értékesíteni s azért számba is alig jöhetnek.

Véleményem szerint az Albinát és a szebeni takarékpénztárt csak úgy lehetne kiszorítani, ha az erdélyi ember ép oly könnyen, jóval olcsóbban és ép annyit kapna földbirtokára valamelyik magyar intézetnél kölcsön, mint az Albinánál vagy a szebeni takarékpénztárnál. Egy külön erdélyi földhitelintézet felállítása nézetem szerint a célhoz nem vezetne, mert az nem tudná zálogleveleit jó ideig alkalmas ár mellett értékesíteni, miután az csak a budapesti piacra volna utalva, pedig az erdélyi névtől itt is idegenkednek, annyival inkább idegenkednek a bécsi, berlini sat. piaczkon s hozzá nem is volna kívánatos, hogy habár papíron csak, – Erdély különállása hangsúlyoztatnék.

Legjobbnak vélném, ha a kisbirtokosok földhitelintézetének egy fiókja létesíttetnék Kolozsvárt vagy Marosvásárhelyt s ehhez a fiókhoz egy néhány nem nagy nevű, de szorgalmas, rendezett vagyoni állású és az erdélyi viszonyokat alaposan ismerő egyén alkalmaztatnék, (esetleg egy-két szász és román nemzetiségű is), a mely egész Erdélyben ép oly bizalmi férfiakból álló hálózatot létesítene, mint a milyen a többi nemzetiségi intézeteknek van.

Egy ilyen módon felállított fiókintézetnek a magyarosodás terjesztése s a magyar állam-eszmének az idegen nemzetiségeknél való megerősödése tekintetében tetemes befolyása lenne és valóban megérdemelné azt, hogy az állam nemcsak erkölcsi támogatással, hanem, ha kell némi anyagi segély mellett is létesítse, a mi például többek között abból is állhatna – mint ezt a horvát-szlavon országos kormány az ott felállított földhitelbank zálogleveleivel teszi – hogy az alapítványok egy részét ennek az intézetnek a zálogleveleibe helyezné el. Úgy gondolom azonban, hogy erre sem volna szükség, mert a kisbirtokosok földhitelintézetének záloglevelei ma már elsőrendű papírok és azokat már igen jól képes értékesíteni.

Erre most volna a legkedvezőbb alkalom, t. i. akkor, a mikor a kisbirtokosok földhitelintézetének a törvény módosítása és némi kedvezmények megadása iránti kérése – mely a mint tudom idé is benyújtott – tárgyalás alá vétetik.

Ezzel az átiratban felvetett kérdések közül a minket érdeklőkre nézve alázatos véleményem elmondván, jelen ügyszeret a t. elnöki osztálynak tisztelettel visszaadom.

Budapest 95 aug 14

Kovács

Nem ugyan mint a feltett kérdésekre közvetlenül adandó választ, hanem mégis azokkal kapcsolatosan meg kell említenem, hogy főleg az Albina, de talán más román intézeteknek is politikai céljuk az, hogy a földbirtok lehetőleg román kézre jusson s e tekintetben számos példa van arra, hogy magyar kézen lévő birtokok román kézre mennek át. Miután pedig igaz az az elv, hogy a kié a föld, azé az ország, oda kell törekednünk, hogy minél több föld kerüljön magyar kézre s ezt is csak egy jóra való vezetés alatt álló, valamely budapesti nagy intézetnek alárendelt erdélyi fiók földhitelintézet útján lehet elérni, a melynek az is hatáskörébe tartoznék, hogy az eladásra (leginkább kényszereladásra, de esetleg más módon eladásra is) kerülő, birtokokat megvegye és azokat egészben vagy parcellázva magyaroknak eladja.

Porosz Lengyelországnak elnémetesítése ezen az úton gyorsan halad.

Kellő óvatosság mellett ez az eljárás nem is kerülne költségbe, miután legtöbb esetben a földhitelintézet ugyanolyan áron eladhatná a birtokot mint a hogyan vette, de sőt némelyiken

nyerne is. Azonban az sincs kizárva, hogy ez az üzlet veszteséggel is járhatna és ennél fogva erre a feladatra egyetlen intézet sem vállalkozna a nélkül, hogy a veszteségek fedezését az állam el ne vállalja.

Kellő óvatosság és szakértelem mellett ez a veszteség évenként alig tenne ki 1–200,000 frtot az eredmény pedig egy pár évtized alatt óriási lenne.

Ha az Albinának titkos politikai célja az, hogy az erdélyi földbirtok románok kezére kerüljön, a sokkal hatalmasabb magyar államnak is a megtorló fegyverhez kell nyúlnia az önvédelem és az államalkotó elem szaporítása érdekében s a mi fő, nem az úri és középosztályt szaporítani, hanem a magyar földművelő népet, a mely különben is a legcsekélyebb arányban van Erdélyben. Ha ez szaporodik, akkor a román paraszt magyarosodása és assimilálódása is ezzel karöltve halad, mert a tömeges magyar nép sokkal jobban assimilál, mint a magyar földbirtokos, a mely assimiláló hatással egyáltalán nem bír.

8/27

Kovács.

C

[1895 szept. 10]

Gr. Festetics Andor földművelésügyi miniszter válasza br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek a „magyar állam- és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában” a képviselőházhoz intézett törvényhatósági kérvényekkel kapcsolatos eljárás ügyében

FM eln. 1895:1014

[Fogalmazvány]

Saját kezéhez.

Miniszterelnöknek.

Teljesen osztom Nagyméltóságod f. é. július hó 17-én 278 sz. a. kelt nagybecsű átiratában kifejtett nézetét, hogy a magyar állam és nemzetellenes izgatások megfékezése tárgyában a törvényhatóságok által a képviselőházhoz intézett, s az összkormányak figyelembe vétel véget kiadott kérvényekben foglalt javaslatok a komoly és higgadt megfontolásra érdemesek.

S ezen álláspontomból kifolyólag bár a felvetett kérdésekre vonatkozólag az illető szakminiszter urak véleményét tartom első sorban irányt adónak, készséggel jelentem ki, hogy szívesen fogom támogatni a kormányzatnak minden oly törekvését, mely a nemzet és államellenes izgatások megfékezésére, s állami és nemzeti egységünk megszilárdítására irányul.

Így első sorban magam is legszükségesebbnek tartom a sajtó útján elkövetett izgatások büntetésének szigorítását. Különösen abban az irányban, hogy a felelősség alóli menekülés megnehezíttessék, s hogy az állam és nemzetellenes izgatások ne vétségnek, hanem bűnténynek minősíttessenek.

Tagadhatatlan, hogy a sajtószabadság védelme alatt a sajtó bizonyos osztályának visszaélései ma már oly mérveket öltöttek, hogy azok megtorlásáról és megakadályozásáról lehetőleg megelőző intézkedésekkel is gondoskodni kell, de még sem tartom elfogadhatónak Csanád és Nógrád vármegyék azon javaslatát, hogy az 1848: XVIII. tcz. által örök időkre eltörölt előző vizsgálat a nemzetiségi sajtótermékekre nézve újból felélesztessék.

Indokoltnak tartom ugyan Kolozsvármegye közönségének azon kívánságát is, hogy a görög keleti szerb és román egyházak nemzeti jellege eltöröltessék, de e kérdésnek megbolygatását ez idő szerint oportunitási szempontból czélszerűnek nem tartom. Szigorú intézkedéseket tartok azonban szükségesnek abban az irányban hogy a népiskolák és tanítóképezdék útján nemkülönben egyéb a kormány rendelkezésére álló eszközök által a népnevelésnek hazafiasabb iránya, a magyar nyelvnek hatályosabb tanítása, főképp pedig az állam és nemzetellenes irányzatoknak az iskolából és papnöveldekből való kizárása biztosíttassék.

A közkereseti intézetek belső ügyvitelének nyomatékosabb hatósági ellenőrzése szintén megteremtené a maga üdvös eredményét, de ennél hatékonyabb eredményre vezetne, ha a pénzügyminister úr a vidéki takarékpénztárak ügyvitelének reformálását lehetővé tenné, – továbbá ha a kormány kezdeményezésére oly pénzüintézetek létesíttetnének, vagy a nagyobb hazai pénzüintézeteknek a Királyhágón túli részekben oly fiókjai állíttatnának fel, melyek elegendő erkölcsi és anyagi tőkével rendelkeznének arra, hogy az ott virágzásban levő nemzetiségi pénzüintézetekkel a versenyt felvehessék, – a gazdálkodó népet e különben is drága pénzüintézetek kezei közül kivehessék, s különösen, hogy birtokok vásárlása és eladása által a magyar fajnak a birtok szerzést megkönnyítsék.

A birtokrendezési eljárásnak Kolozs és Szolnok Doboka vármegyék javaslataiban hangoztatott reformja az állam és nemzetellenes izgatásokra alig lehet hatással. Legfeljebb abban az irányban, hogy a rendezés a helyi viszonyokra való tekintettel, az alsóbb és túlnyomólag nemzeti néposztályok érdekében, elodáztassék. Ily szempontokból azonban, különleges törvényhozási intézkedéseket hozni nagyon veszedelmes lehet, – s azért ezen kérdésnek megbolygatását ily irányban czélszerűnek nem tartom. A mi magát a kérdésnek azt a részét illeti, hogy a birtokrendezés, vagy legalább a birtokrendezés szükségességének megállapítása a közigazgatási hatóságokra bízassék, az már az igazságügyi miniszter úrral az 1880. évi LV. tcz. módosítása felett 1890-ben és 1891-ben tartott tárgyalásokon szőnyegre került, de a közigazgatási hatóságok jelenlegi szervezete és túlhalmazottsága folytán elfogadható nem volt.

Végül csak annak megjegyzésére szorítok még, hogy a postaszállítás megvonása nem egy esetben ma is gyakoroltatik ugyan, de attól különösebb eredményt várni alig lehet; – továbbá, hogy a választási törvénynek, a census megállapításnak és a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvénycikknek némely intézkedései már határozottan idejüket múlták, – s azok különösen pedig az utóbbi törvénycikk egyes intézkedései már tagadhatatlanul módosításra szorulnak.

Fogadja stb.

Budapest 1895.

55.

Iratok a néppárti szlovák agitáció kezdeteiről¹

A

1895 júl. 24

Szalovszky Gyula Trencsén megyei főispán jelentése Perczel Dezső belügyminiszternek a megyében folyó néppárti agitáció ellensúlyozására kiadandó szlovák nyelvű röpirat tárgyában

ME 1895 – IA – 35 (2436)

11. res. f. sz.

1895

Kegyelmes Uram!

Trencsénvármegye területén a papság nagy része még folyton izgat, – és pedig kétségtelen eredménnyel, – ismert elvei és az ú. n. néppárt mellett.

E céljaira a „Krestyan” (keresztény) című tótnyelven megjelenő lapot terjeszti és használja fel.

¹ A szlovák megyékben folyó néppárti szervezkedésről először 1895 nyarán ad hírt a nyugati szlovák megyék közigazgatási szervezete (A). A néppárt, amely 1896. évi programjában a nemzeti egyenjogúságról is szól, és szlovák nyelvű lapot is indít, éles, felekezetieskedő propagandával és a szlovák nemzeti párt jobbszárnyának felkarolásával tör a szlovák szavazatok elnyerésére. Ebben a néppárti agitációban merül fel először Hlinka András Árva megyei háromszlécsei kat. plébános neve. Hlinka előbb a Pietor-féle Národní Hlásnik néplapban, majd Bielek L'udové Noviny-

E káros izgatások ellensúlyozása érdekében célszerűnek találnám és javaslom, hogy az ide mellékelt röpirat tótnyelve kiadassék.

Miért is tisztelettel kérem Nagyméltóságodat: hogy a röpiratnak kiadására, – melynek 1000 példánya 15 frtba kerül, – 10.000 példányban leendő többszörösítésére 150 frtot rendelkezésemre bocsátani kegyeskedjék.

Meggyőződésem, hogy e csekély anyagi áldozattal igen hasznosan ellensúlyozható jelzetten káros irány és ez indít is tiszteletteljes javaslatom megtételére.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését

Pozsony 1895 július hó 24.

Szalovszky Gy.
főispán.

B

1895 júl. 25

Perczel Dezső belügyminiszter átirata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a Trencsén megyei néppárti agitáció ellensúlyozása céljából szlovák nyelven megjelenő röpirat tárgyában

ME 1895 – TA – 35 (2436)

Magy. kir. belügyminiszter.

3085 szám

eln.

Nagyméltóságú Báró Ministerelnök Úr!

Trencsén vármegye főispánjának f. évi július hó 24-én 11. sz. a tett felterjesztését, melyben a Trencsén vármegyei papságnak a „néppárt” terjesztése körül kifejtett káros izgatásának ellensúlyozása végett egy tót nyelven megjelenő röpirat kiadására nézve tesz javaslatot, miután a sajtóügy Nagyméltóságod hatáskörébe tartozik, van szerencsém csatolmányaimmal együtt ide mellékelve tisztelettel megküldeni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895. évi július hó 25-én.

Perczel.

jában közöl cikkeket, hogy a gr. Zichy Nándor vezetésével induló néppárti választási kampányban teljes erejével részt vegyen. A néppárt nemzetiségi agitációjának kezdeteire érdekes adalék, hogy Zichy már 1893. máj. 19-én a tanítói fizetések rendezéséről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában a javaslat elhalasztását indítványozta, és ezzel lényegében a nemzetiségi álláspontot támogatta. Ugyanő 1893 nyarán a pozsonyi katolikus népgyűlésen a nemzetiségek részére – a templomban és iskolában – anyanyelvük szabad használatát követeli, ezzel szemben később kifogásolta, hogy a párt szervezésekor kortesei helyenként a szlovák nemzeti párttal való együttműködést keresték. (Vö. Bonitz F: Gr. Zichy Nándor, Bp., 1912, 235–37. l.) A néppárti választási agitációt ugyanis 1896 folyamán nemcsak az említett jobbszárny, hanem a szlovák Nemzeti Párt evangélikus „centruma” (*Dula, Štefanovič, Mudroň*) is támogatta, mint azt a nemzetiségi kerületekben érvényesülni nem tudó függetlenségi ellenzék sajtója elítélően megállapítja (C).

C

1896 aug. 2

A függetlenségi sajtó tudósítása az 1895. aug. 2-i trsztenai néppárti gyűlésről¹

E., 1896, aug. 18. 226. sz.

Mint Trsztenáról teljesen megbízható helyről írják, a legújabb néppárti mozgalmak következtében Árvamegye tót népe körében a pánszláv törekvések² egyre nagyobb tért hódítanak. Ma a néppárttal kötött szövetség alapján a vallásos tót nép ott is szívesen látja a pánszláv agitátorokat, hol előbb még csak meg sem tűrte volna.

Hogy e káros mozgalom előidézésében minő része volt a *Zichy* Nándor vezetése alatt álló néppártnak, semmi sem illusztrálhatná jobban, mint az augusztus 2-án Trsztenán tartott néppárti gyűlés előzményei és lefolyása.

E gyűlést megelőzően négy nappal Turóc-megyéből hír szerint a néppárt árvai főkolompósának, *Zmeskál* Zoltánnak hívására átjöttek a túróczi pánszlávok vezetői: *Dulla* Máté és *Mudron* Pál, hogy az alsó-kubini kerület lutheránus vallású községeit „megdolgozzák”. A néppártiak ugyanis attól féltek, hogy az alsó-kubini kerület lutheránus választói nem fognak magokban semmi hajlamot érezni a klerikális néppárthoz való csatlakozásra, ha *Dulla* és *Mudron* nemzetiségi szempontból is őket *kellőképpen meg nem dolgozzák*.

Mikor *Dulla* és *Mudron* a rájuk bízott feladattal elkészültek, akkor érkezettnek látta *Zmeskál* az időt, hogy megnyissák a trsztenai „kerület-osztó” gyűlést is. E gyűlésen *Zichy* Nándor valóságos pánszláv táborokkal körülvéve jelent meg, s hogy a színpadi dekoráció se hiányozzék, e pánszlávok egyike, *Pifkó*, czifra tót nemzeti ruhában tündökölt a nemes gróf oldalán. A már említett pánszláv agitátorokon kívül jelen voltak még a főbbek közül *Radlinszky*, alsó-kubini hírhedt pánszláv agitátor; *Paulini Tóth* Zsigmond, a túróczszent-mártoni tót nemzetiségi Tátrabank vezérigazgatója, *Krupecz* Rezső trencsénmegyei pánszláv földbirtokos, *Vamlik* Vincze szakolczai pánszláv ügyvéd.

E legújabb néppárti és pánszláv szövetkezeti ülésnek az volt a közvetlen eredménye, hogy Árvamegye választókerületeit egymás között felosztották. A *bobrói* kerületet a néppárti *Zmeskál* Zoltánnak ajánlotta fel a pánszlávok nevében *Vamlik* Vincze. Viszont *Zmeskál* az *alsó-kubinit* a pánszláv *Krupecz* Rezsőnek, a Tátrabank egykori vezérigazgatójának és kiérdemesült oroszországi építkezési vállalkozónak, kiről tudni vélik, hogy kezeiben tartja a hazai pánszlávoknak Oroszországgal való érintkezési szálait. Hogy a következő választásoknál Árvában a néppárt győzedelmeskedik-e? nem lehet tudni, de annyi bizonyos – írja levelezőnk – hogy a *Zmeskál* Zoltán és *Zichy* Nándortól Árvába plántált néppárti mozgalomnak végleges eredménye az lesz, hogy az árvai tótság teljesen a pánszláv agitátorok kezeibe fog kerülni.

¹ A közlemény eredeti címe: *A néppárt és a pánszlávok*.

² *Értsd*: szlovák nemzeti.

56.

*Beksics Gusztáv 1895. évi emlékirata a nemzetiségek választójoga tárgyában*¹

[1895 aug. I]²

Beksics Gusztáv miniszteri tanácsos bizalmas emlékirata Bánffy Dezső miniszterelnök számára a nemzetiségi és választójogi kérdések tárgyában

ME 1895 – XII – 2487

(Részlet)

Kegyelmes Uram!

Szóbeli utasítása folytán van szerencsém előterjeszteni a következőket:

I. Fejezet.

A közvélemény és a parlamenti reform.

A választási reform kérdése tartósan nem szorítható le, legalább a sajtó és parlamenti vitatkozás teréről. A curiai bíráskodásról szóló törvényjavaslat, a románok vádaskodása s az ezzel szembe állított védelem okvetlenül napirendre hozzák az egész parlamenti reform kérdését. Különösen a censust és a választókerületek beosztását.

Bármennyire szükségesnek tartom részemről a parlamenti reformot, még sem merném Nagyméltóságodnak ajánlani, hogy azonnal a törvényalkotás terére lépjen. A jelen előterjesztést csakis azért teszem, hogy Nagyméltóságod a kérdés minden mozzanatáról alapos tájékozást szerezhessen.

A közvélemény ugyanis legnagyobbbrészt még mindig azon tévhitben él, hogy a jelenlegi választási rendszert a magyar faji érdek teszi szükségessé. Mint majd fejtegetéseimből ki fog tűnni, a jelenlegi rendszer épen megfordítva, a magyar fajnak árt, s használ a nemzetiségeknek, különösen a románoknak.

Hagyományos tévedésünket azonban előbb meg kell igazítani, a mi még tán némi időbe fog kerülni.

A közvéleményben, a faji szempontok tekintetében ellentétes áramlatok keresztezik egymást.

Akik a magyar nemzeti érdekek nevében szoktak beszélni s két ellentét végletei között mozognak, chauvinisták és egyszersmind önbizalmatlanságra tanítják a nemzetet. Kizárólagos és faji államot akarnak teremteni Magyarországból, de egyszersmind – megfoghatatlan logikával – gyengének tartják a létért folytatott küzdelemben a magyar fajt. El akarják ezzel foglaltatni Magyarország egész területét a nyugati Kárpátoktól a keleti Kárpátokig, de egyidejűleg betegnek tartják a magyar fajt, mely szerintük mankóra szorul. Egyszerre akarják kiterjeszteni s mégis konzerválni a magyar faji nemzetet.

Ez a csodálatos ellentmondás nemcsak túlzók szavaiban és tetteiben van meg, hanem újabbkori történetünknek szinte összes folyamában, habár sokkal kisebb mérvben felismerhető az

¹ *Beksics Gusztáv* (1847–1906) politikai publicista és szerkesztő, a Bánffy-kormány idején miniszterelnökségi min. tanácsos, Bánffy egyik politikai tanácsadója. Emlékirata további fejezeteiben a szerző a nemzetiségi kérdés választójogi és közigazgatási eszközökkel való megoldása lehetőségeivel foglalkozik.

² Az emlékirat iktatási időpontja – egyébként az irat végén Beksics – 1895 július hónapot jelez.

legkomolyabb államférfiaknál is. Valamennyi hódításra akarta vezényelni fajunkat; de bizonyos aggodalom köde rászállott valamennyinek látóhatárára. Biztos hátvédeket akart valamennyi felállítani győzelemre szálló fajunk számára, de szinte úgy, hogy fajunk e hátvédek mögül a szabad verseny terére ki ne merészkedjék.

A merész vágy és az aggodalmas borongás ekkép lett nemcsak a magyar nemzeti character alapvonásává, hanem szinte egész nemzeti politikánk rendszerévé. Így támadt egyrészt a chauvinismus és a nemzeti önbizalom deficitje.

És hosszú időn át úgy állt a dolog, hogy akik a conservatív és fajfentartó intézményekkel akarták megajándékozni nemzetünket, politikai visszafejlődésük alattomos rendszerét mind a nemzeti érdek leplével takarták el.

De ennél még sajnálatosabb a másik eredmény s ez az, hogy maguk a magyarok elhitték, mikép a magyar faj uralmát s Magyarország nemzeti jellegét, vagy erőszakos, vagy legalább is álnok eszközökkel lehet csak fentartani. Szinte minden magyar bensőleg saját lelkiismerete előtt, bizonyos tekintetben zsarnoknak tartotta magát a nemzetiségek irányában; viszont a nemzetiségek is elhitték, hogy el vannak nyomva s igazságtalan bánásmódban részesülnek. E körülménynek tulajdonítandó nagy mértékben, hogy a fajgyűlölet kifent kardja dobott közénk és a nemzetiségek egy része közé. De még ennél is nagyobb baj származott: Ama közel harmincz év alatt, mely alkotmányunk visszaszerzése óta letelt, nem mertünk bátran a reformok útjára lépni. Nem mertünk egész tudóvel lélekzeni a szabadság levegőjében. Attól tartottunk, hogy ha a dualismus által közjogilag restaurált államunk belszervezetében meg mozdítunk egy-egy nagyobb követ, vagy épen félrelökünk egy-egy düledező oszlopot, azonnal utána szakad az egész épület. Nem merészkedtünk teljes tudóvel lélekzeni, mert attól tartottunk, hogy ha a nemzetiségek is teljes tudóvel magukba szívják a szabadság levegőjét, ez ártani fog a magyar ügynek. Így lett gyakran a nemzeti politikává a *quieta non movere* elve. Nem igen bolygattuk a nyugvó dolgokat. Reformjaink ezért késtek s nagyrészt ez az oka, hogy azok szintén nagy része még most sem valósult meg.

Ujabbán javult valamit a csodálatos antagonismus. A közvélemény kezdi érezni, hogy a nemzeti érdekeket nem kell félteni a reformoktól. De a szerencsétlen monda kede még most sem oszlott el. Közigazgatási reformunk más ok miatt is késik. A municipalisták ugyanis Bécs esetleges reactiójára hivatkoznak. Ezt állítják oda mumus gyanánt, hogy a nemzet ne nagyon siessen hajójával a centralizáció örvénye felé. De legalább mellékes indok gyanánt itt is szerepel a gyászos monda, mely szerint régi intézményei tartják fenn a magyarság uralmát és hegemóniáját. E monda miatt nem egyhamar lesz bátorságunk a földbirtok kérdés megoldásához; de legtovább fogunk tépelődni és aggódni a parlamenti reform eszméjének kapcsán. Itt még teljes mértékben fennáll a nemzeti monda. Közvéleményünk a nemzeti suprematia biztos várát látja avult választói törvényeinkben s a választókerületek szerencsétlen beosztásában. Még kiválóbb politikusaink legnagyobb része is meg van győződve, hogy választó rendszerünkre valóban alkalmazni kell a *quieta non movere* elvét és hogy a jog és igazság, ha érvényesülne, ez hátrányára válnék a magyar fajnak. Nem kétkedem, hogy államférfiaink között is a legtöbben azt hiszik, hogy a reformra régen rászorult választótörvényeink erősebb átalakítása kétségesekké tenné azon eredményeket, melyeket fajunk elért. Igen merésznek és messzelátónak kellene lenni azon politikusnak, aki e téren mélyreható reformot bátorzkodnék megkockáztatni.

De jaj volna a magyar fajnak, uralma és vezérszerepe csakhamar véget érne, ha ezeket mesterséges eszközök, az igazsággal üzőtt állami szédelgés s a jogos igények gonosz kijátszása, nem pedig fajunk benső erői tartanák fenn.

Az igazságtalanságot nem lehet megörökíteni. A sértett jog végre is diadalmaskodik minden elnyomó rendszeren. Ha a magyar állam magyar nemzeti jellegét csakis a magyaroknak kedvező s a nemzetiségeket joguktól kiforgató intézmények mentenék meg, e nemzeti jelleg csakhamar véget érne. A mozdulatlanság még sohasem kötötte le örökre az élet erőit; ezek keresztül törnek

azon, mint a hegyi patak a legkeményebb sziklán. Szerencse, hogy a nemzeti monda teljesen alaptalan. Szerencse, hogy a magyar faj saját benső erői által alapította meg s ez által tartja fenn vezérszerepét s a magyar állam nemzeti jellegét. Reá nyomná erre saját karakterét akkor is, habár az állam egyáltalán nem támogatná. Ebben van erőnk és jövőnk biztosítéka.

Bátran ráléphetünk tehát a reformok útjára, mihelyt az egyházpolitikai program a végrehajtás után lekerül a napirendről, rá kell helyezni lealább az eszmék napirendjére összes reform törekvéseinket.

Államunk összes berendezési hiányait bátran feltárhatjuk a nemzet előtt. Mihelyt szétoszlik a szerencsétlen babona által létesített nemzeti kód, annál fényesebben fog ragyogni a nemzeti eszme.

57.

1895 aug. 22

A „*Národné Noviny*” beszámolója a túrócszentmártoni Szlovák Múzeum Egylet (*Muzeálna Slovenská Spoločnosť*) alakuló üléséről¹

Nár. Nov., 1895. aug. 24. 99. sz.²

[Részlet]

Augusztus 22-én folyt le a Szlovák Múzeum Egylet alakuló közgyűlése. Az ideiglenes elnök, dr. Kmet' András főtitelendő, szép beszédben nyitotta meg az ülést, amelyben rávilágított az Egyesület komoly céljaira, és felhívta a jelenlevőket, hogy buzgalmukkal és intenzív munkájukkal járuljanak hozzá az egyesület felvirágzásához. A tudomány széles mezeje nyitva áll mindenki előtt, mindenki érvényesülhet ezen a téren, mindenki hasznára válhat a nemzetnek. Isten áldását kéri az egyesület tevékenységére.

Ideiglenes elnöknek Krizkó Pál urat választották meg. Nevezett az egybegyűltekhöz intézett beszédében szép szavakban köszönte meg a bizalmat, majd elfoglalta az elnöki széket. Ezután felolvasták a jegyzőkönyvet, amelyben az ideiglenes titkár, Sochán Pál úr beszámolt az ideiglenes választmány tevékenységéről, és egyúttal azt kérte, hogy az elkövetkezendő választáson az ő személyére ne reflektáljanak. Halaša András úr a pénztár állományáról adta elő jelentését. Az Egyletnek már 232 tagja van, és idáig körülbelül 1500 aranyforintot vettek be.

Ennek tudomásulvétele után megadták a pénztárnoknak és az igazgatóságnak a felmentést. Egy védnök megválasztását illetően az e célra kijelölt háromtagú bizottság úgy döntött, hogy egyelőre még nem választ védnököt, mert hiszen a „Szlovák Múzeum Egyesület még csak most kezd életét”.

Következett az elnök megválasztása. Egyhangúlag, nagy lelkesedéssel választották meg Kmet' András főtitelendő urat, aki közismert szerénységével kijelentette, hogy elfogadja ezt

¹ A túrócszentmártoni Szlovák Múzeum Egylet alapításának ügye 1893-ra nyúlik vissza. Ekkor merült fel Túrócszentmárton székhellyel egy szlovák kulturális és tudományos intézmény alapításának terve. (Vö. A. Pietor: Nápor-odpor 90. l.) Az egylet engedélyezése ügyében Kmet' András felkérésére Mocsáry Lajos is közbenjárt Zsilinszky Mihály akkori vallás- és közoktatásügyi államtitkárnál, és ez ügyben több levelet váltott a szlovák kultúrpolitikussal. Mocsáry 1895. máj. 9-én örömmel közli Kmet'-tel: „Van szerencsém értesíteni, hogy a Múzeum Egylet alapszabályai meg vannak erősítve: szívemből gratulálok”. Mocsáry a későbbi években is figyelemmel kísérte a szlovák kulturális és tudományos intézmény fejlődését, mint ezt a szlovák nemzeti könyvtárban őrzött Mocsáry-levelek tanúsítják. (L. bőv. szerzőtől „*Prispevky k vývoju slovensko-mad'arského szlovák irodalmi és művelődési kapcsolatokhoz*, Világirodalmi évkönyv. 1951. 178–180 l.)

² A közlemény eredeti címe: *Domáce zprávi. Turčianský Sv. Martin.*

a megtiszteltetést, „ha nála jobb jelölt nem akad” – és köszönetet mondott a gyűlésnek a bizalomért. Alelnökkül megválasztották dr. Petrikovič János és Zaymus Romuald urakat, titkáru Sokolik András urat, pénztárosul Halaša András urat, revizorokul Kompiš Péter, Križko Milutin és Fábry József urakat. Az ülés részvevői azután még harminc bizottsági tagot választottak meg, és végül az elnök úr bezárta az ülést.

58.

*Iratok a Memorandum-pör elítélteinek kiszabadulásával kapcsolatban*¹

A

1895 szept. 9

Minisztertanácsi határozat az ún. „Memorandum-pör”-ben elítéltek megkegyelmezése ügyében

MT 1895: XXXII

A miniszterelnök úr előadta, hogy legközelebbi Bécsben léte alkalmával a közös külügy-minister útján arról értesült, hogy Románia a mai politikai helyzetből kifolyólag hajlandónak mutatkozik oda törekedni, hogy a magyarországi román lakosságnak Románia területéről való izgatása megszüntetessék s a román irredentisticus aspirációk visszaszoríttassanak.

Hogy a román kormány e hazánk nemzetiségi viszonyaira kétségkívül üdvös befolyással ígérkező törekvésében támogattassék: nagyon czélszerűnek mutatkozik, hogy nálunk is lehetőleg elenyésztesse azokon okok, melyek, habár igaztalanul és jogosulatlanul a magyar államhatalom ellen külföldön folytatott izgatásnak ürügyül szolgálhatnak.

E szempontból ajánlatos volna az ügynevezett memorandum perben elítélteknek megkegyelmezése, ami most annyival is inkább megtehető, mert a magyar államiság ellen külföldön folytatott izgatás a brüsseli congressuson oly szembeötlő kudarcot vallott s a megkegyelmezés a győztes fél nagylelkűségének színében tűnhetik fel.

Ha a megkegyelmezés elhatározatnék; arra a jelen pillanat azért is alkalmas volna, hogy Ő Felségének kegyelmi ténye bekövetkezhessekk akkora, amikor Ő Felsége az erdélyi részeket a hadgyakorlatok alkalmából legfelsőbb jelenlétével szerencsétlenni.

A miniszterelnök úr tehát azt az indítványt teszi, hogy a memorandum perben elítélteknek megkegyelmezése hozassék Ő Felségénél javaslatba; természetes azonban, hogy a memorandum perben elítélteknek megkegyelmezése egyéb tekintetben semmiben sem módosíthatja a kormánynak a nemzetiségek irányában követett politikáját, nem érintheti azon rendszabályok fogantatását, melyeket e részben a kormány szükségesnek tart, valamint nem gátolhatja meg, hogy újabb izgatások esetében az illetők ellen a törvény teljes szigora alkalmaztassák.

Ezen indítvánnyal szemben az *igazságügyminister* úr sajnálatát fejezte ki, hogy a megkegyelmezési indítvánnyról csak tegnap előtt értesült s a rendelkezésére állott idő alatt a megkívántató informáló adatok teljes hiányában nem volt módjában a kegyelmi tény kihatásairól, – nemzetiségi viszonyainkra leendő befolyásáról megfelelő tájékozást szerezhetni, – a dolgot minden részleteiben, fontosságának megfelelően mérlegelheti.

¹ A Memorandum-pör (l. 29. sz. irat) elítélteit 1895. szept. 14-én kegyelemben részesítette az uralkodó. A „*memorandisták*” szabaddalra helyezése 1895. szept. 16-án megtörtént. Rațiu és volt fogolytársai ebből az alkalomból román–magyar szövegű hálaíratot intéztek az uralkodóhoz (B), amelyet az igazságügyi miniszter útján terjesztettek fel. A királyi kegyelem nyilvánosságra hozatalakor a román nemzetiségi mozgalom szervezői részéről több helyütt egyházi tüntetésekre is sor került; ezek ügye később a kultuszminisztériumot s az illetékes román egyházi hatóságokat is foglalkoztatta. – Mihali Tivadar, a román komité későbbi elnöke visszaemlékezéseiben határozottan azt állítja, hogy a memorandisták megkegyelmezését I. Károly román király eszközölte ki Schlbén, Ferenc Józseftől. (L. Amintiri... *Generația Unirii* 1929. ápr. 10. 3. sz. 2. l.)

Az a véleménye, hogy a tömeges, általános megkegyelmezésre nincs előkészítve a magyar közvélemény és ennél fogva a tény erre rossz benyomást fog tenni.

Az általános megkegyelmezést a vonatkozó viszonyok általános változása indokolja. Ennek azonban nézete szerint eddig nincs nyoma.

A felterjesztést hivatalból kell tennünk, mert senki sem kéri, sőt vannak az elítéltek között többen, kik a kegyelem kérését a magyar kormány útján egyenesen megtagadják. A magyar államtól, a magyar kormánytól semmit el nem fogadnak. Legalább ezt hirdetik s ezzel agítálnak.

A mai napig többször nyilvánított álláspontunk az volt, hogy a megkegyelmezést tárgyazó felterjesztést az izgatások lelohadásától és az elítéltek viselkedésétől tettük függővé. Neki nincs tudomása, hogy e részben valami változás állott volna be, – és pedig olyan mérvű változás, mely a kormány álláspontjának *röktöni*² változtatását és az általános amnestiát politikailag indokolná.

Mindezek a körülmények, melyeknek nagy részét igen sokan ismerik, úgy tüntetnék fel a dolgot, mintha a megkegyelmezés nem felelne meg a magyar kormány intencióinak. Aki ismeri a nemzetiségi viszonyainkat, az tudni fogja, hogy ez a momentum az izgatóknak igen kedvencz és veszélyes fegyvere, mert ennek felhasználásával azt hitetik el a néppel, hogy boldogulásukat nem a magyar állam keretén belül kell keresniük.

Ezek figyelembevételével a miniszterelnök úrnak azt az indítványát, hogy a kegyelmi felterjesztés a *legközelebbi* napokban eszközöltessék, – elfogadhatónak nem tartja, – és pedig annál inkább, mert a maga részéről czélszerűnek tartaná, hogy a kegyelmet legalább az oláh nemzetiség mérsékeltebb elemei kérelmezzék, akik erre hajlandók.

Ennek ellenében *valamennyi többi miniszter úr* a fenforgó s a miniszterelnök úr által előadott politikai okokból, valamint figyelemmel arra, hogy a román izgatás a hazában bent is erejében vesztett s a kedélyek csilapodása észlelhető, – a miniszterelnök úr indítványához hozzájárultak, azon feltétel alatt azonban, hogy ezen kegyelmi tény a kormánynak a nemzetiségekkel szemben eddig követett politikáját nem fogja alterálni és nem prajudicálhat annak, hogy újabb izgatások esetében az illető vétkesek ellen a törvény teljes szigorában alkalmaztassák.

Ennek folytán az igazságügyminiszter úr kivételével a ministertanács valamennyi többi tagjának szavazatával határozatilag kimondott, hogy az úgynevezett memorandum perben elítélteknek megkegyelmezése, amennyiben még büntetésüket eddig ki nem állották, – hozassék legfelsőbb helyen javaslatba, még pedig oly időben, hogy a megkegyelmezés megtörténhessék mielőtt Ő Felsége az őszi hadgyakorlatok alkalmából Magyarországra jön.

Midőn azonban a ministertanács főleg politikai indokoknál fogva a megkegyelmezésnek javaslatba hozatalát elhatározza, nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a megkegyelmezésnek esetleg ellenkező hatása is lehet, mint amelyet tőle a kormány vár s talán az izgatóknak a magyar állami eszme ellen merészebb fellépését is eredményezheti. Már ennél fogva is a kegyelmi tény a kormánynak a nemzetiségekkel szemben eddig követett politikáját nem alterálhatja; főleg pedig nem ingathatja meg a kormányt abbéli elhatározásában, hogy újabb izgatások esetében az illető vétkesek ellen a törvény teljes szigora alkalmaztassék, s a bűnösök feleletre vonassanak.

A ministertanácsnak az igazságügyminiszter úr kivételével egyhangúlag hozott ezen határozatával szemben az igazságügyminiszter úr kijelentette, hogy tekintettel a miniszterelnök úr által szóval tüzetesen megjelölt, az ország nagy politikai érdekeire kiható fontos ténykörülményekre, – különösen Ő Felségének legkegyelmesebb kívánatára, – a miniszterelnök úr indítványának foganatosítását kilépése által megghiúsítani nem kívánja, hanem a ministertanács határozatát foganatosítja. Mérlegelte ennél az elhatározásánál azokat a kellemetlenségeket és esetleges hátrányokat is, melyek a fennálló politikai viszonyokra tekintettel, ebből az alkalomból való visszalépéséből a cabinet állására hárulhatnak.

² Így! (Szerző jegyz.)

B

1895 szept. 20

Lucaciu László és Coroianu Gyula köszönőlevele az igazságügyminiszter útján az uralkodóhoz az amnesztia alkalmából

ME 1895 – XIII – 3177

(Párhuzamos, román és magyar nyelvű szöveggel)

Nagyméltóságú Kir. IgazságügyMinister Úr!

Ő Császári és Apostoli Királyi Felségének legmagasabb kegyelmi ténye, mely által szabadságunkat visszanyertük arra indít bennünket, hogy mélyen érzett hódolatteljes köszönetünknek legalázatosabb kifejezését a legmagasabb Trón zsámolyára letegyük.

Miért is a legmélyebb tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy a mellékelt legalázatosabb hálafeliratot Ő Felsége legmagasabb színe elé juttatni kegyeskedjék.

Kérésünk megújítása után kitűnő tisztelettel vagyunk

Nagyméltóságodnak

Budapesten, 1895 Szeptember 20.

alázatos szolgálói:
Dr Vasiliu Lucaciu s. k.
Julius Coroianu s. k.

C

1895 szept. 20

A Memorandum-pör elítélteinek hálaírata az uralkodói kegyelem alkalmából

ME 1895 – XIII – 3177

(Párhuzamos, román és magyar nyelvű szöveggel)

Felséges Császári és Apostoli Király!

Legkegyelmesebb Urunk!

Császári és Apostoli Királyi Felséged legmagasabb kegyelmi ténye által kegyeskedett visszaadni szabadságunkat.

Az élet e legbecesebb birtokába jutván, legelső gondolatunk, leghőbb óhajunk az volt és marad, hogy hódolatteljes kifejezést adjunk mélyen érzett hálaérzetünknek és forró köszönetünknek.

Mint a román nép fiai, kik apáink és őseink kegyeletes hagyományai alapján törhetlen hűséggel élünk a legmagasabb Trón és a dicsőséges uralkodó Ház iránt táplált odaadás, ragaszkodás és szeretet erényeiben: a legmélyebb alázattal jelenünk meg Császári és Apostoli Királyi Felséged Trónja előtt, hogy alattvalói hűségünk ezen érzelmeivel együtt kifejezést adjunk hódolatteljes hálnak és köszönetünknek a nyert kegyelemért.

Alázattal kérjük Felségedet, hogy hálnaknak ezen hódolatteljes kifejezését kegyesen fogadni méltóztassék.

Törhetetlen hűségünk és ragaszkodásunkban megerősödve, a legmélyebb hódolattal vagyunk

Császári és Apostoli Királyi Felséged

Budapesten 1895 Szeptember 20

legalázatosabb alattvalói:
Dr Joanu Rațiu, Dr Vasiliu Lucaciu, Juliu Coroianu,
Rubin Patitia, Dr Teodor Mihali, Aurel Suci, Gerasim
Domide, Demetriu Comșa, Dr. D. P. Barcianu.

D

1895 szept. 21

Erdély Sándor igazságügyminiszter felterjesztése az uralkodóhoz a Memorandum-pör elítéltejének szabaddábra helyezéséről és a „memorandislák” hálairatával kapcsolatban

ME 1895 – XIII – 3177

Magyar királyi igazságügyminiszter.

3517 szám.

I. M. E.

Legkegyelmesebb Uram!

Folyó évi szeptember hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával méltóztatott Császári és apostoli Királyi Felségednek az úgy nevezett „román memorandum” című nyomtatvány terjesztése által elkövetett izgatás miatt elítélve volt tíz államfogyoly büntetésének hátralevő részét legkegyelmesebben elengedni.

Ezen legfelsőbb elhatározás alapján tett távirati intézkedésem folytán a szegedi és a váczi államfogházban büntetési idejüket töltött nevezett államfogyolyok folyó hó 16-án szabadon bocsátottak.

A nevezettek küldöttsége most arra kért fel, hogy Császári és apostoli Királyi Felséged legfelsőbb kegyelmi ténye felett érzett mély hálájuknak és legalázatosabb köszönetüknek kifejezését Császári és apostoli Királyi Felséged legmagasabb trónja elé juttassam.

Midőn e végből a % alatt mellékelt hála feliratot legmélyebb hódolattal bemutatni bátorodom, egyúttal azzal a legalázatosabb előterjesztéssel vagyok bátor Császári és apostoli Királyi Felséged elé járulni:

méltóztassék jelen hódolatteljes előterjesztésemet legkegyelmesebben tudomásul venni.

A legfelsőbb határozatnak ily értelemben szerkesztett tervezetét % alatt legmélyebb hódolattal bátorodom ide zárni.

Budapest, 1895. szeptember 21-én

Ezen előterjesztés tartalmát tudomásul vettem.

Erdély Sándor.

Kelt Bánffy-Hunyadon, 1895. évi szeptember hó 24-én

Ferencz József s. k.

E

1896 dec. 8

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök tiltakozó levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Goldis József nagyváradai gör. kel. püspöki helynök elnökletével hozott egyházi hatósági határozat ellen

VKM eln. 1896: 3999 (4187)

Magyar királyi miniszter elnök.

1521.

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Excellentiád f. é. november hó 30-án 3999 eln. sz. a. az aradi gör. kel. püspöknek, a gyéresi gör. kel. román pap ellen indított vizsgálat eredményéről szóló s mellékletével együtt visszazárt 6008/96 sz. a. kelt jelentését tudomás és netáni nézetemnek nyilvánítása végett méltóztatott megküldeni.

A jelentés szerint a Goldis József nagyváradai gör. kel. püspöki helynök elnöklete alatt álló-szent-szék a gyéresi gör. kel. papot az ú. n. Memorandum terjesztése miatt elítélt „román mar-tírok” kiszabadulása alkalmával a gör. kel. egyházakban a fogságban levők kiszabadulásáért elmondott imádsága miatt felelősségre vonhatónak nem tartotta.

A Goldis József püspöki helynök elnöklete alatt hozott szentszéki határozat tartalma ellen a gör. kel. egyház autonom jogköréből kifolyóan nem lehet észrevételem.

Mindazonáltal nem hallgathatom el abbéli észrevételemet, hogy a fogságban levők kiszaba-dulásáért akkor imádkozni, midőn – mint a jelen esetben is – a fogságban levők már kiszaba-dultak: arra a föltevésre adhat alkalmat, mintha az egyházi szertartás a Memorandum per nemzetiségi jellegénél fogva, nemzetiségi tüntetésre büntetlenül felhasználható volna.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1896 évi december hó 8-án.

Br. Bánffy.

59.

1895 szept. 10

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök nyilatkozata a „szocialisztikus és nemzetiségi izgatások meg-vallása” céljából teendő büntetőjogi intézkedésekről szilágysomlyói választói előtt mondott beszédében*¹

Sz, 1895. szept. 12. 208. sz.²
(Részlet)

...Az igazságügyi törvényhozást illetőleg többször találkozunk azzal a nézettel, hogy *szocialisztikus és nemzetiségi izgatások meggáltása* érdekében kellene bizonyos büntetőjogi intézkedéseket tenni. (Halljuk! Halljuk!)

Kétségtelen, hogy mind a szocialisztikus téren, mind a hazában lakó nemzetiségek körében vannak lelketlen izgatók, kik többnyire saját hiúságuk, vagy szereplési viszketegük által vezetettvén, de nem ritkán ennél még alacsonyabb anyagi érdekből, hiú, legtöbbszörre megvalósíthatatlan ábrándokkal elégtelenséget igyekeznek támasztani és szítani sorsosaik között s e működésük a nemzetiség körébe esik, akkor költött sérelmekkel és hazudozásokkal fajrokonait a közös haza és a magyar állameszme ellen iparkodnak felbújtogatni s az állítólag elnyomott nemzetiségek panasaival kürtölgetik tele a világot. (Igaz! Úgy van!)

Tagadhatatlan, hogy a tájékozatlan, a háztűzhelyen kívül eső kérdésekkel nem foglalkozó népben az ilyen folytonos izgatások némi visszhangra is találhatnak, de bízni kell a nép józan-ságában, amely elvégre is be fogja látni, hogy hamis apostolokkal, ámítókkal van dolga.

Ezért a magyar kormány ez idő szerint nem is szándékozik a jelzett izgatások ellenében valamely kivételes törvényhozási intézkedést az országgyűlésen javaslatba hozni, ami nem zárja ki, hogy éber figyelemmel kísérjük a támasztott mozgalmat s ott, ahol valóban indokolva van, alkalmazzuk is e fennálló törvények által nyújtott megtorló intézkedéseket az izgatók ellen, ha azonban – amitől azt hiszem nem kell félnünk – a lelketlen izgatások oly mérveket ölte-nének, hogy a létező törvényes eszközök azok megfékezésére elégteleneknek mutatkoznának,

¹ Bánffy szilágysomlyói beszédében éles támadást intézett a nemzetiségi mozgalmak irányítói és szervezői ellen. A beszédet az ellenzéki sajtóban különféleként kommentálták. Így a Népszava (*Szép kilátások*, Népszava, 1895, 143. sz.) határozottan elutasítja az elnyomó nemzetiségi politikára alapozott beszéd kilátásba helyezett rendszeti intézkedéseit. A függetlenségi sajtó (*Báró Bánffy nemzetiségi politikája*, E. 1895, 251. sz.) viszont ugyanakkor gyengének, határozatlannak, sőt „engedékenyek” mondja Bánffy nemzetiségi politikáját.

² A közlemény címe: *Bánffy beszéde*.

a kormány nem haboznék a félrevezetett nép nyugalmának megóvása érdekében oly törvényhozási rendszabályokat is javaslatba hozni és alkalmazásba venni, melyek az izgatókat a legszigorúbban sújtánák. (Élénk helyeslés.)

Minden körülmények között gondunk lesz arra, hogy kétségbevonhatatlan legyen, miszerint a magyar államnak van ereje és azzal tud is élni, ha biztonsága és nyugalma ellen indított törekvéseket, vagy izgatókat megfékezni kell. (Zajos tetszés és helyeslés.)

Azonban, mint mondtam, teljes reményem van, hogy erre szükség nem lesz.

Sőt a helyzetnek ily kétségtelen jobbrafordulta a kormánynak okul szolgál arra, hogy már legközelebb az ily természetű izgatások következtében elítélt több fogolynak megkegyelmezése iránt előterjesztést tegyen.³ (Helyeslés.)...

60.

*Miniszeri iratok a középiskolai nemzetiségi nyelvtanítás tárgyában*¹

A

1895 okt. 3

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a nemzetiségi nyelvek rendkívüli tantárgyként való középiskolai tanítását feltüntető kimutatás tárgyában

VKM eln. 1895: 2.391

Magyar királyi minister elnök.

1067 szám.

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A román izgatóknak egyik leggyakrabban hangoztatott vádja a külföldi sajtóban ellenünk az is: hogy a közép iskolai román ifjúság meg van fosztva attól, hogy anya nyelvét grammatikailag, s irodalmilag elsajátíthassa.

De ez a vádjuk is alaptalan, mert tudomásom szerint a román lakta vidékeken a román nyelvet a Nagyméltóságod vezetése alatt álló mindkét fajú középiskolákban tanítják, mint rendkívüli tantárgyat.

Mint hogy a román izgatók e vádjának alaptalanságáról is megakarom győzni a külföldet: tisztelettel kérem Nagyméltóságodat legyen szíves a *hely és az óraszám kiüntetése mellett megjelölni mindazon állami vezetés alatt álló mindkét fajú (esetleg autonóm felekezeti) középiskolákat, a hol a román, tót, vagy szerb nyelvet, mint rendkívüli tantárgyat tanítanak.*²

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895 évi október hó 3-án.

Br. Bánffy.

³ Utalás a Memorandum-pör elítélteinek kegyelmi ügyével kapcsolatban hozott előző napi minisztertanácsi határozatra (l. 58/A irat).

¹ A magyarországi nemzetiségek kulturális helyzetével foglalkozó külföldi nyilatkozatok a nemzetiségi iskolai nyelvtanítás ügyének vizsgálatára készítetik a kormányzatot. A beérkezett jelentésekből kitűnik, hogy a román nyelvet tizenhét középiskolában (ezek közül öt román tan nyelvű), a szerbet 5 középiskolában (1 szerb tannyelvű), a szlovákokat és a ruszint (3–3 középiskolában) tanítják a közölt heti óraszámokban, szlovák és ruszin nyelvű középiskola azonban nincs az országban. Jellemző, hogy míg a miniszeri kimutatás a nemzetiségi nyelvek közé sorolt örmény nyelv tanítását két középiskolában is jelzi, ugyanakkor egyáltalán nem számol be a német tanítási nyelvű középiskolákról. Bánffy a kimutatást kielégítőnek találta, és csak esetleges helyi módosításokat tartott szükségesnek. Ugyanakkor sürgeti a tanerők nemzetiségi nyelvismeretének fokozását, miután az állami középiskolákban még a szűkös nemzetiségi nyelvtanítás sem áll megfelelő fokon.

² Kék ceruzával aláhúzva.

B

1895 okt. 14

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz
a középiskolai nemzetiségi nyelvoktatás tárgyában, 1 melléklettel*

VKM eln. 1895: 2.391

[Fogalmazvány]

F. évi október hó 3-án 1067. sz. a. kelt nagybecsű átiratára, van szerencsém a hazai középiskoláknál a román, ruthén, tót, szerb és örmény nyelvek rendkívüli tanításáról a hely és óraszám kitüntetésével szerkesztett kimutatást $\frac{1}{2}$ alatt tiszteletteljesen megküldeni.

Fogadja stb.

Bpest, 1895 14/X

Olvashatatlan aláírás.¹

Melléklet:

Román nyelv

1. *Nagyszombati áll. főgymnasium.* A román nyelv mint rendkívüli tantárgy négy csoportban tanítatik. A két első csoportban heti 2–2 órában, a két utolsó csoportban heti 1–1 órában.
2. *Dévai áll. főreáliskola.* A román nyelv mint rendkívüli tárgy tanítatik heti hat órában.
3. *Fehértemplomi áll. főgymnasium.* A román nyelv mint rendkívüli tárgy tanítatik két csoportban heti 4 órában.
4. *Lugosi áll. főgymnasium.* A román nyelv mint rendkívüli tárgy tanítatik a I–VIII osztályokban heti 14 órában.
5. *Nagybányai áll. főgymnasium.* Tanítatik a román nyelv mint rendkívüli tárgy 4 fokosztályban heti 4 órán át.
6. *Aradi kir. főgymnasium.* A román nyelv tanítatik mint rendkívüli tárgy három csoportban heti 2–2 órában.
7. *Temesvári kath. főgymnasium.* A román nyelv tanítatik mint rendkívüli tárgy.
8. *Szatmári kir. főgymnasium.* A román nyelv tanítatik mint rendkívüli tárgy három fokosztályban 2–2 heti órában.
9. *Nagyvárad kir. főgymnasium.* Tanítatik a román nyelv mint rendkívüli tantárgy.
10. *M. Szigeti kath. algymsium.* Tanítatik a román nyelv mint rendkívüli tantárgy II–IV osztályban, osztályonként heti 4 órában.
11. *Szilágyosmlyói kath. algymsium.* A román nyelv mint rendkívüli tárgy az I–IV osztályban heti 1–1 órában tanítatik.
12. *Naszódi alapítványi főgymnasium.* A tannyelv román.
13. *Balázsfalvi gör. kath. főgymnasium.* A tannyelv román.
14. *Belényesi gör. kath. főgymnasium.* Az I–IV osztályokban a tannyelv román, az V–VIII osztályokban magyar.
15. *Brassói gör. kel. román főgymnasium.* A tannyelv román.
16. *Brassói gör. kel. román alreáliskola.* A tannyelv román.
17. *Brádi gör. kel. román gymnasium.* A tannyelv román.

Ruthén nyelv.

1. *Munkácsi áll. főgymnasium.* A ruthén nyelv tanítatik mint rendkívüli tárgy.
2. *Eperjesi kir. főgymnasium.* Tanítatik a ruthén nyelv mint rendkívüli tárgy a II–VIII osztályokban heti 8 órában.
3. *Ungvári kir. főgymnasium.* Tanítatik a ruthén nyelv mint rendkívüli tárgy hat fokosztályban 2–2 óra számban.

¹ Gopcsa (?).

Örmény nyelv

1. *Szamosújvári áll. főgymnasium.* Tanítatik az örmény nyelv mint rendkívüli tárgy három fozosztályban heti 5 órában.

2. *Erzsébetvárosi áll. algymnasium.* Tanítatik az örmény nyelv mint rendkívüli tárgy heti 2 órában.

Szerb nyelv

1. *Temesvári kath. főgymnasium.* Tanítatik a szerb nyelv mint rendkívüli tárgy.

2. *Zombori áll. főgymnasium.* Tanítatik a szerb nyelv mint rendkívüli tárgy 2 csoportban heti 2–2 órában.

3. *Újvidéki kir. főgymnasium.* Tanítatik a szerb nyelv heti 5 órában.

4. *Nagybecskereki közs. főgymnasium.* Tanítatik a szerb nyelv három fozosztályban heti 1–1 órában.

5. *Újvidéki gör. kel. szerb főgymnasium.* A tannyelv a szerb.

Tót nyelv.

1. *Besztercebányai ág. ev. gymnasium.* Tanítatik a tót nyelv heti 1 órában.

2. *Pozsonyi ág. ev. főgymnasium.* Tanítatik a tót nyelv az I–VIII osztályokban heti 1–1 órában.

3. *Besztercebányai kir. főgymnasium.* Tanítatik a tót nyelv mint rendkívüli tárgy heti 2 órában.

C

1898 máj. 4

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a nemzetiségi nyelvek középfokú oktatásának ellenőrzése tárgyában¹

VKM eln. 1898 – 1695 (2117)

Magyar királyi ministerelnök.

676

M. E. V.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Nagyméltóságod április hó 12-ről 1695. eln. sz. a kelt átíratának összes mellékleteit a következő tiszteletteljes észrevétel mellett van szerencsém visszaküldeni.

A főigazgatói és igazgatói jelentések becses anyagából azt a meggyőződést merítettem, hogy valamely általános intézkedéstétel szükségessége a hazai nemzetiségek nyelvének az eddiginél behatóbb módon való középiskolai tanítását illetően csakugyan nem forog fenn. Tökéletesen egyetértek Nagyméltóságoddal abban is, hogy ha az egyes intézeteknél a helyi viszonyok azt követelnék, hogy a megfelelő nemzetiségi nyelv a mostaninál nagyobb terjedelemmel és behatóbban taníttassák, az csak fokozatosan, nem mint valami általános rendszer, hanem mint a helyi szükségletek folyamánva vonassák be az iskolai munkába.

¹ Az aktához I. mellékelve a kassai, nagyvárad, nagyszebeni, szegedi, pozsonyi, debreceni, kolozsvári, besztercebányai, szatmári, munkácsi, ungvári, nagybányai tankerületi főigazgatók jelentéseit. – Az akcióval egyidejűleg a 2097/1895. sz. VKM rend. alapján a minisztérium felülvizsgáltatta a felekezeti tanítóképzőintézeteket is. A tanintézeteknél tett látogatásokról hasonló, terjedelmes tankerületi főigazgatói jelentések számolnak be. (L. Erődi Béla tankerületi főigazgató az Országos Közoktatási Tanács alelnökének jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek a karánsebesi gör. kel. tanítóképzőintézetben tett látogatásáról, VKM eln. 1895: 2391.)

A Nagyméltóságod által közölt jelentésekből azt a meggyőződést merítettem, hogy feltétlenül szükséges a nemzetiségi nyelvek tanítását általában az iskola ellenőrző munkásságába az eddiginél jobban bevonni. Ennek első és legszükségesebb feltétele azonban az, hogy e nyelvek tanítása, az intézetek tanári karainak kötelékén kívül álló egyének, pl. az illető felekezetek hittanárainak kezéből kivéssék és az lehetőleg az intézet egyik magyar anyanyelvű rendes tanárára bízassák.

Jól tudom, hogy e kívánalom jelenleg nagy nehézségbe ütközik a miatt, hogy a középiskolai tanári karban nincsenek elégséges számmal olyan rendes tanárok, kik megfelelő nemzetiségi nyelvet tanítói képességgel bírnak. Ezen azonban talán lehetne oly módon segíteni, ha a tanárképzésben erre vonatkozóan bizonyos gond fordítatnék, – azaz, ha a tanárképzést vezető egyéniségek bizalmas úton ajánlanák az alkalmasabb tanárjelölteknek egy-egy nemzetiségi nyelv behatóbb tanulását. Egy második eszköz lenne talán az is, ha a már alkalmazásban levő fiatalabb tanárok hivatalbeli előjáróik útján bizalmasan figyelmeztetnek az illető nemzetiségi nyelv tanulásának szükségességére. Ott, hol erre az alkalom meg van, mint a legtöbb nemzetiségektől sűrűbben lakott vidékeken, a grammatikailag képzett és intelligens tanároknak, kik saját anyanyelvükön kívül még egy-két más nyelvet is értenek és beszélnek, nem lehetetlenség egy nyelvet jó akarat és szorgalom mellett elsajátítani.

Nézetem szerint nagyon célravezető volna, ha a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló ministerium módját ejtené, hogy az olyan középiskolai tanárok, kik egyik vagy másik nemzetiségi nyelv tanításával s ezzel kapcsolatosan az illető nemzetiség történetével, ethnographiájával, irodalmával, egyszóval szellemi életének magyar szempontokból való tanulmányozásával behatóbban és számbavehetőbb módon foglalkoznak, némi anyagi támogatásban részesíttessenek. Ennek egyik módja természetesen az lenne, hogy ők bizassanak meg e nyelvek középiskolai tanításával. Ily anyagi és erkölcsi támogatás mellett egy pár év alatt a közoktatásügyi kormány elégséges számú olyan középiskolai tanárral rendelkezhetnék, a kik az illető vidék nemzetiségének nyelvét, irodalmát, történelmét, összes aspirációit ismerve, idővel nagy szolgálatot tehetnének a magyar kultúrpolitikának, melynek sikere feltétlenül megkívánja, hogy a hazai nemzetiségek ismerete mentől részletesebb és behatóbb legyen.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Budapesten, 1898 évi május hó 4-én.

B. Bánffy.

61.

Az 1895. évi „zágrábi ügy” képviselőházi vitája¹

A

1895 okt. 22

Kossuth Ferenc felszólalása és interpellációja a zágrábi zászlósértés tárgyában²

Képv. Napló, 1892–97, XXVI, 68–70. l.

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Oly sajnos esemény történt Zágrábban, hogy egy perczig sem várhatunk, hogy erre nézve nyilatkozatokat tegyünk, illetőleg nyilatkozatokat provokáljunk a kormánytól. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

¹ Az uralkodó zágrábi látogatásakor (1895. okt. 14–16.) a zágrábi egyetemi ifjúság egy csoportja zászlósértéssel, a magyar zászló elégetésével tüntetett Khuen-Héderváry horvátországi politikája ellen. A tüntetés résztvevőit bíróság elé állították, elítélték, és kizárták a zágrábi egyetemről. Az 53 vádlott közül a fővádlottat, Stepan *Radičot*, a későbbi parasztpárti vezért 6, 48 vádlottat 2–5 havi fogházra ítélték, négyet felmentettek. (Vö. *A zágrábi ítélet*, E., 1895. nov. 17. 315. sz.) A „zágrábi ügy” miatt a függetlenségi ellenzék a sajtóban és a képviselőházban sorozatos támadáso-

Magam és annak a pártnak nevében, melyhez tartozni szerencsém van, kérdéseket akarok intézni a miniszterelnök úrhoz a zágrábi botrányokra vonatkozólag. (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Igen helyes! Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Nem tagadom, hogy midőn ezekre a botrányokra gondolok, felforr bennem a magyar vér és szégyenpír borítja el arcomat, (*Igaz! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.*) de hazafiságomban keresek és találok erőt arra, hogy leküzdjem felháborodásomat, s hogy egész tárgyilagosan és nyugodtan tárgyaljak. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) A magyar király látogatását Zágrábban és a magyar miniszterelnök jelenlétét arra használta fel a zágrábi fiatalságnak egy része, hogy a magyar államnak jelvényeit megsértse és hogy a magyar zászlót elégesse. (*Felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Szégyen! Gyalázat!*)

Madarász József: Becstelenség! (Igaz! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)

Kossuth Ferencz: A zágrábi fiatalságnak ez a része a horvát közvéleményt képviselte. (*Igaz! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.*)

Hiszen világosan áll a dolog. Ezen sértés a Jellasich-piaczon történt nagyszámú közönség jelenlétében, a mely közönség a sértés ellen nem tiltakozott. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Madarász József: Ujjongott neki!

Kossuth Ferencz: Továbbá a merényletben résztvevő fiatal emberek zágrábi, illetőleg horvát tekintélyes polgárok fiai; sőt az is tény, hogy többen közülük magas állam hivatalnokok fiai. (*Közbeszólások a szélső baloldalon: Tessék most hozzászólni! Zaj a jobboldalon: Halljuk! Halljuk! a szélső baloldalon.*) Tehát állíthatom, hogy a fiatalság a horvát közvéleményt képviselte. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Nem kicsinylem én azt, hogy azóta, mégpedig tegnap a zágrábi városi közgyűlés megszavazott – de csak többséggel, nem egyhangúlag – bizonyos fajta elégtételadást Magyarországnak (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Szép elégtétel! Halljuk! Halljuk!*) Megszavazott tulajdonképen két dolgot: egyrészlől egy díszpolgári oklevelet br. Bánffy Dezsőnek, (*Közbekiáltások a szélső baloldalon: Siettek is kézbesíteni! Már itt is van!*) mely nem tudom, megtiszteltetés-e akkor, a mikor azt Zágráb városa szavazta meg, a mely városban éppen most égették el a magyar zászlót. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*) De legyen úgy, a hogy van, az mindössze is a miniszterelnök úr tisztelt személyének volt tiszteletadás, amelyhez a magyar nemzetnek semmi köze. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Zágráb város közgyűlése megszavazott egy bizonyos elégtételt is, de csak szótöbbséggel, pedig ily elégtételt egyhangúlag kellett volna megszavazni. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*) És ez az elégtétel abból áll, hogy elítélje azon fiatal embereket, a kik a magyar zászlót elégették.

kat indított a horvátok és az „engedékeny” kormány ellen. Ezt az akciót igyekszik ellensúlyozni a Bánffynak Zágráb város díszpolgári oklevelét átnyújtó küldöttség országgyűlési látogatása (*Vö. A zágrábi események a képviselőházban*, E., 1895. 290. sz.) Khuen – érthető okokból – kisebbiteni igyekezett a zágrábi tüntetés jelentőségét. 1895. okt. 17-én küldött táviratában (ME, 1896. 112 I. C./1895–XIII-3484) hangsúlyozza, hogy a zászlósértés csupán egy kis csoport műve, a zágrábi lakosság széles rétegei nem vettek részt ebben, és a tüntetés nem hasonlítható az 1883. évi horvátországi tömegmozgalmakhoz, a korábbi magyar–horvát ellentét elsimult. Erre azonban az 1897. évi események élesen rácafoltak. – A kizárt tüntető diákok Strossmayer és a tehetősebb zágrábi polgárok támogatásával a bécsi és a prágai egyetemre iratkoztak be, ahol a „haladó” vagy „realista” horvát ifjúság (*Napredna omladina*) vezetői lesznek. 1897-ben ez az ifjúsági csoport készíti elő a zágrábi ifjúsági gyűlést, és felfogásukat fejezi ki az ekkor induló horvát ifjúsági sajtó- (*Narodna Misao*) is. Ezek a fiatalok és zágrábi körük 1903 körül lép a horvát politika színterére, és ők készítik elő az 1905. évi szerb–horvát koalíciót. Útjaik a továbbiakban szétválnak, a később kialakuló pártcsoportokat Stepan Radić, Ivan Lorković és Franjo Supilo nevei jelzik.

Irodalom – *Novak: Antologija jugoslovenska mišli i narodnog jedinstva*, Beograd, 1930, 456–495. I. *Katus L.: A horvát nemzeti mozgalom az imperializmus korában*, 15–16. I. kéziratban.)

² Kossuth Ferenc néhány nappal előbb vezércikkben is foglalkozott a zágrábi ügyvel. (*A király németül beszél*, E., 1895. okt. 16. 283. sz.) – Az interpellációval csaknem egybeesik a zágrábi városi küldöttség képviselőházi látogatása.

De, t. ház, először is felemlítem azt, hogy ha egy ilyenmő elégtételadás egy hétig késik, megszűnik elégtételadás lenni; másodsor nem tudom, hogy spontán jött-e ezen elégtételadás vagy sem? (*Közbeiktatások a szélső baloldalon: Elrendelték!*)

De hozzáteszem, hogy végre is az nekem tökéletesen mindegy, hogy Zágrábban elégtételadást megszavaztak-e vagy sem oly alakban, a milyenben megszavazták, és meg fogom mondani, hogy miért? (*Halljuk! Halljuk!*)

Szerintem másodrendű fontossággal bír az: Hányan voltak azok, a kik a magyar zászlót elégették, és tökéletesen mindegy, milyen erővel fogják ezen fiatal embereket előrántani, hogy megbüntessék, és mily mérvű büntetést fognak rájuk szabni. Az természetes, hogy büntetve lesznek; az is természetes, hogy a büntetésnek erősnek kell lennie, (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*) de, t. ház, bármilyen legyen e büntetés, nem fogja behegeszteni azt a sebet, a melyről a horvát fiatalág durva kézzel lerántotta a leplet.

Nos hát, egy mélyen fekvő betegség jele ez. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) E sebet megteremtette és kitágította az a mód és azon irány, a melyet követtek a magyar kormányok mindannyian, melyek 1868 óta kormányozták az országot. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

E kormányok az elsőtől az utolsóig nem teljesítették a magyar állameszmét Horvátországban a kellő eréllyel s a kellő következetességgel, (*Úgy van! balfelől.*) nem ellenőrizték a horvát autonómiát (*Úgy van! balfelől.*) a kellő vigyázattal, annyira nem ellenőrizték, hogy most megérjük azt, hogy Horvátország gyúpontjává lett az állambontó törekvéseknek. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

Zászlónk megsértése csak egy jelensége annak a betegségnek, a melyet jeleztem. Zászlónk megsértése csak azt mutatja, hogy milyen fokra emelkedtek a horvát álmódosítások az alatt a rendszer alatt, a melyért minden magyar kormány egytől-egyig felelős 1868 óta. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Annyira kifejlődtek ezen ábrándosítások, hogy gyűlöletessé vált Horvátországban mindaz, a mi ezen ábrándosításokkal ellenkezik, nemcsak a magyar lett gyűlöletessé, de a szerb is. (*Úgy van! balfelől.*)

A merénylet, melyről én felháborodással beszélek, mégsem a fő sérelem, mely a nemzet testén ejtetett. Alkotmányos államokban a korona nyilatkozataiért a minisztérium felelős. (*Úgy van! balfelől.*) Alkotmányos államokban a miniszter és illetőleg a miniszterelnök köteles hozzájárulni a királyi nyilatkozatoknak szövegezéséhez, (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) befolyást kell gyakorolnia a kormánynak arra, hogy a király mit mond és mit ír. (*Élénk tetszés balfelől.*) Tekntsük most azt, hogy a király mit mondott és mit írt Zágrábban, és én előre is kijelentem, hogy midőn erről beszélek, akkor én csakis a kormánynak tetteit bírálom, mert ismétlem, hogy a királyi nyilatkozatokért a kormány felelős. (*Élénk tetszés a baloldalon.*)

Midőn a zágrábi ajándékozó küldöttséget fogadta a király, megköszönte azt, hogy Zágrábban hazafias és dinasztikus nyilatkozatok történtek, (*Egy hang a baloldalon: Szép dolog!*) megköszönte, hogy dinasztikus és hazafias nyilvánulások történtek akkor, mikor négy napig a magyar zászlót és a magyar állam jelvényeit folyvást sértegették, (*Zajos tetszés és helyeslés a bal-és szélső baloldalon.*) és akkor, a midőn a magyar királyt az utcákon mindenütt úgy fogadták, hogy „éljen a horvát király”, pedig tudtommal horvát király szent László óta nincsen. (*Úgy van! balfelől.*)

Akkor pedig, a mikor a magyar király elbúcsúzott és búcsúkéziratot intézett a horvát bánhoz, ebben a kéziratban megköszönte a zágrábi polgárságnak hazafias és példás magatartását, (*Nagy derűtség a bal- és szélső baloldalon.*) a mely példás magatartást a büntetendő események nem zavarták meg, tehát rendkívül gyenge kifejezésekkel lett elítélve az, a mi minden magyar embernek érzését sértette...

Helfy Ignác: És sérti a magyar koronát.

Kossuth Ferenc: ...és sérti – mint helyesen mondja itt Helfy Ignác barátom – a magyar koronát és a magyar koronának jogait.

Ennek folytán a t. miniszterelnök úr, a kihez kérdéseimet fogom intézni, a következő dilemma előtt áll: *(Halljuk! Halljuk!)* vagy hozzájárult a királyi nyilatkozatok szövegezéséhez, vagy nem járult hozzá. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Nem kérdezték meg!)*

Hogy ha hozzájárult és nem talált szívében, abban a magyar szívében, a melynek magyarságáról én nem kételkedem személyesen, nem talált magyar szívében elég erélyt, hogy a magyar királyt figyelmeztesse arra, hogy végre királyi szóval emlékeztessenek a horvátok arra, hogy a magyar állameszmét tisztelni kell, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* a t. miniszterelnök úr nem talált módot arra, hogy sugalmazza a királynak, hogy elítélje erélyesen, a legerélyesebben azt, a mi sértés volt a magyar államnak jogai és a magyar állameszme ellen és maga a szent korona ellen: akkor t. ház, az én nézetem, hogy ez esetben a miniszterelnök úr nem teljesítette azt a kötelességét, *(Egy hang a szélső baloldalon: Soha sem teljesítette!)* a mely kötelesség teljesítését tőle a magyar nemzet közvéleményének többsége elvárja. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha pedig nem járult hozzá a királyi kézirat és királyi nyilatkozat szövegezéséhez, akkor ismét elmulasztotta kötelességét teljesíteni, mert hiszen a magyar kormányelnöknek, a magyar király első tanácsosának joga és kötelessége sugalmazni azt, tanácsolni azt, hogy ily esetben és mindenkor a magyar király mit mondjon és mit írjon. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Tehát ez esetben sem teljesítette kötelességét a t. miniszterelnök úr. *(Úgy van! a szélsőbalon.)*

Ennek folytán kénytelen vagyok a következő kérdéseket intézni a t. miniszterelnök úrhoz:

(Olvassa.)

„Hozzájárult-e a miniszterelnök úr a királyi nyilatkozatok szövegezéséhez?”

Ha igen, miért nem tartotta szükségesnek, hogy a király erélyesen elítélje a magyar állameszme ellen irányított merényleteket, és hogy a magyar állam tekintélyét törvényes érvénnyre juttassa?

Ha pedig nem, miért engedte át a király első tanácsosát megillető jogot a horvát bánnak éppen akkor, midőn a magyar állameszme lett megtámadva és a magyar állam tekintélye lett megsértve a magyar korona területén?

És végre, miért nem követelt azonnal a nemzet tekintélyét megillető elégtételt? Fog-e ily elégtételt követelni, elkésve bár? És milyen elégtételt?” *(Helyeslés a szélsőbalon.)*

Én azt tartom, hogy ezen kérdésekre a t. miniszterelnök úr szokott udvariasságával is, de azért is, mert erre őt a magyar nemzet közérzete is kötelezi, válaszolni fog, hogy tudja meg a magyar nemzet azt, milyen fogalommal bír a magyar kormány a magyar állam jogairól, milyen fogalommal bír a magyar zászló szentségéről és a magyar miniszterelnök kötelességeiről. *(Szűnni nem akaró zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon. Szólót számosan üdvözlök.)*³

³ A horvát kérdést Pázmándy Dénes is érintette az 1896. évi költségvetési vitában elhangzott 1895. nov. 15-i felszólalásában. A nemzetiségi kérdés Magyarország létkérdése – mondotta –, s 1868-ban ezt nem jól oldották meg. Horvátországban nem az ifjúságot, hanem a valódi bűnösöket, az izgatókat kell felelősségre vonni, elsősorban Pliverić egyetemi tanárt. Hevesen támadja a horvátországi Khuen-kormányzat politikáját, amely – véleménye szerint – korrupción és elnyomáson alapul. „Én a nemzetiségekkel békében akarok élni Magyarországon, meg akarom adni nekik mind azt a jogot, amely csak a magyar állam egységével és a magyar faj szupremáciájával fér össze...” (L. Kép. Napló, 1892–97, XXVI. 391–394. l.)

B

1895 nov. 19

Josipovich Géza felszólalása a „zágrábi ügy”-ben az 1896. évi költségvetés általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1892–97, XXVII. 29–32. 1.

...T. ház! Én a Horvát-Szlavonországokban uralkodó hangulatot, hosszú évek során át személyesen szerzett impressziók folytán ismerem, s nyugodt lélekkel állithatom, hogy alig van e föld kerekiségén higgadságban, az összes alkotmányos tényezők és intézmények irányában lojálisabban gondolkozó nép, mint épen a horvát-szlavon nemzet. *(Felkiáltások a szélsőbalon: Ha nem lázítják!)* Nem akarom ezzel állítani, hogy nem voltak idők, a melyekben az ezen itt jelzett tulajdonságait pillanatra elhagyva, önönmagának ártott leginkább, hangsúlyoznom kell azonban, hogy ez mindig csak félreértések, vagy lelketlen izgatók ördögi művének volt folyománya; *(Általános, élénk helyeslés)* s szemei kinyilván: annál szívósabban ragaszkodott azon irányhoz, a melyhez egyszer boldogulásának reményét fűzte. Hogy ez így van, arról tanúskodik azon 800 év története, a mely Magyar- és Horvát-Szlavonországokat a mai napig is egymáshoz oly szorosán fűzte.

T. ház! Nem tagadom, sőt nyíltan elismerem, hogy a zágrábi királynapok alatt ott előfordult események épen nem alkalmasak arra, hogy a Magyar- és Horvát-Szlavonországok között fennálló államjogi viszonyt a legkedvezőbb színben tüntessék fel. Ki kell azonban jelenenem azt is, hogy e tekintetben a Horvát-Szlavonországban létező állapotok sokkal kedvezőbbek, mint a milyeneknek azok itt festettek, s aggodalomra annál kevésbé adhatnak okot, mert úgy Horvát-Szlavon-Dalmátországok jelenlegi bánja, mint azon országos párt túlnyomó többsége, a mely őt tevékenységében a legönzetlenebbül támogatja, az elfogulatlan szemlélő előtt elegendő garanciáját képezik annak, hogy a Magyarország és Horvát-Szlavonországok közt fennálló viszony nemcsak közjogi, de a nép túlnyomó többsége egyszersmind a legőszintébb testvéri érzelmekkel van eltelve. *(Általános, élénk helyeslés.)*

Ennek igazolásául legyen szabad felhoznom, hogy mindannyiszor, valahányszor ezen viszony ellen bármi indokból támadást intéztetett úgy a horvát-szlavon országgyűlésen, mint a horvát-ellenzéki sajtóban, a bán személyesen, mint a politikáját támogató férfiak legjelesebbjei a legnagyobb lelkesedéssel keltek nemcsak annak védelmére, de Magyarország ellen intézett legkíméletlenebb támadásokat is a legerélyesebben visszautasítottak. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* Tudom, t. Ház, hogy ezt sokan csak üres frázisnak fogják kijelenteni, de azok, akik a lefolyt politikai tusákat Horvát-Szlavonországokban, hacsak a legutóbbi 10–12 éven át is élték át személyesen, illet jó lélekkel, tiszta öntudattal nem állíthatnak.

Mert ha csak az 1883. évi eseményeket is hasonlítjuk össze a mostaniakkal, úgy lehetetlenség nem látni azon óriási különbséget, a mely a két korszak általános politikai felfogása közt létezik. Ezt pedig csakis a bán és politikai pártja önfeláldozó, fáradságot nem ismerő célirányos működésének köszönhetjük. *(Élénk helyeslés jobbról.)*

Ez elvitathatatlan tény lévén, rosszul eshetett minden jó horvát-szlavon hazafinak úgy a bán, mint az azt politikailag támogató túlnyomó többségben levő nemzeti párt ellen emelt azon vád, mintha az az egynéhány zágrábi egyetemi ifjú által elkövetett cselekmény azon fogalmaknak volna folyománya, a melyeket Horvát-Szlavonországnak politikailag irányadó férfiai az 1868: XXX. tcz. lényegéről vallanak. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Ha tudjuk azon körülményt, miszerint a horvát-szlavón nemzeti párt át van hatva azon meggyőződéstől, hogy a horvát-szlavón nemzet individuális jellegét, a körülötte csoportosult szláv rokontörzsek közepette, csakis úgy tudja fentartani, ha a vele alkotmányosság tekintetében rokonérzelmű, de különböző nyelvű magyar nemzettel lép szoros viszonyba, úgy lehetetlen azon vádak igazságosságában hinnünk, amelyek úgy a bán, mint a nemzeti pártot okolják a szerencsére csak itt-ott Horvát-Szlavonországokban hangoztatott szeparatiztikus elvek, avagy magyargyűlölet jelenségeivel. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Vádoltatott a horvát-szlavon országos kormány, hogy egyenesen ő az oka a hamis közjogi fogalmak terjedésének, s ennek illusztrálásával felhozott azon körülmény, miszerint a tankönyvek alapján oly nézetek vannak Horvát-Szlavonországokban elterjedve, a melyek a valóságnak meg nem fe élnek, és e tankönyvek alapján foglalnak mindinkább tért. (*Halljuk! Halljuk!*) Megengedem, hogy vannak oly könyvek, a melyekből a tényleg fenálló viszonyról helyes fogalmakat nem szerezhetünk, de tagadnom kell azt, mintha a Pázmány Dénes t. képviselő úr által említett könyv¹ volna az, különösen azon részeiben, a melyeket itt felhozott, a melyből téves információkat lehetne meríteni....

...Megemlíttette még Pázmány t. képviselő úr hogy a horvát képviselők nem hirdethetik nyíltan véleményüket, mert mihelyt azt teszik, a horvát nemzeti párt azonnal lecsitáíja őket, és hivatkozva a klub-szabályok 22. §-ára, követeli lemondásukat.

Én nem vagyok hivatva e részben nyilatkozni, és részemről örvendek, hogy ez ügy a mentelmi bizottság elé utasított, mert legalább ez úton hivatalosan győződhetik meg a képviselő úr e részben való információjának helytelenségéről.

A közhangulat kárhuzatos voltára történt még következtetés azon körülményből is, hogy a néhány zágrábi ifjú által elkövetett cselekmény büntetőjogi megtorlásán kívül, semmi néven nevezendő méltányos elégtétel nem adatott.

Erre nézve a túloldalon ülő t. képviselőtársaktól csak azt kérdem, hogy ha elismerik azt, miszerint Horvát-Szlavonországok Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösséget képezik, s ennek folytán Horvát-Szlavonországok fiai egy és ugyanazon államnak ép oly jogú és kötelezettségű polgárai, mint a milyenek a magyarországiak, miért követelnek az állami szuverenitás jelvénye ellen, az előbbieket által elkövetett büntetendő cselekményért a megtorlásokon kívül még oly módon elégtételt, a milyent csak a nemzetközi érintkezésben idegen állampolgárral szemben szokás követelni? (*Helyeslés jobbfelől.*) Ennek valóban csak akkor volna helye, ha nem lenne az a zágrábi polgár egy és ugyanazon államnak polgára, mint például a budapesti polgár, s így az a megsértett zászló nem volna a zágrábi polgárnak ép úgy az állam szuverenitását képező jelvénye, mint a budapesti polgárnak. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ez a theoria igen veszedelmes volna, mert ennek felállításával Magyarország ismerné el azt, hogy Horvát-Szlavonia vele szemben csakugyan külön önálló ország. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

De, t. ház, ha mindezek mellett figyelembe vesszük, hogy Horvát-Szlavonországok városi törvényhatóságai, a melyek a közhangulatnak legintelligensebb s ennek folytán legértékesebb kifejezői, minden ellentmondás nélkül vetélkedtek abban, hogy a zágrábi cselekmények felett mély sajnálatukat fejezzék ki, ha figyelembe vesszük azon körülményt, hogy Horvát-Szlavonországok autonom hatóságai lázas sietséggel iparkodtak az állami jelvény ellen elkövetett merénylet elkövetőit a lehető legszigorúbban megbüntetni, úgy ebből másra, mint a közhangulat teljesen korrek voltára, csakis nagyfokú jóindulat hiányában lehet következtetni. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Ezek épen nem kicsinylendő körülmények, mert, ha egyebet sem mondok: qui cito dat bis dat!²

A ki, t. ház, Horvát-Szlavonországokat hosszabb-rövidebb időre gyakran látogatja, az bizonyára meggyőződhetik arról, hogy a legutóbbi zágrábi események kútforrása nem a bánban, sem pedig az őt támogató pártban nem rejlik, s az egyáltalán ezen országok területén belül nem is keresendő. – Forrásukat kívülről merítik. – Nem akarom azokat ez alkalommal közelebbről érinteni, hisz, aki figyelemmel kísérte a legközelebbi napokban a zágrábi törvényszék előtt lefolyt tárgyalásokat, az megtalálhatta azok egy részét a legilletékesebb forrásból, az elítélt ifjak nyilatkozataiból is.

Mindezek alapján befejezésül még azon kérést intézem úgy a ház tagjaihoz, mint az összes magyar sajtó és közvéleményhez, ne kisebbítsék soha a horvát nemzetet és intézményeit, ne ipar-

¹ Pliverić József zágrábi egy. tanár közjogi tankönyveire céloz. Idézetekkel bizonyítja, hogy Pliverić közjogi tankönyveiben nincs semmi törvényellenes tanítás.

² *Latinul:* Ki gyorsan ad, kétszer ad.

kodjanak soha ezen mód felhasználásával saját nagyságukat kimutatni, hanem emeljék fel azokat mind magasabbra, fűzzék szeretetreméltósággal, igazságossággal, ha szükséges, még áldozatok árán is a legszorosabb testvéri kötelékbe, (*Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon*) mert csak is így érhető el azon cél, a melyet az 1868:XXX. t. cz. bölcs alkotói tűztek ki feladatukul, s ne feledjék, hogy a horvát nemzet lehet egykoron egy egér, a mely a netán hálóba került oroszánt majdan kiszabadíthatja. A költségvetést egyébként elfogadom. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj.*)

62.

Az 1895/97. évi gör. kel. szerb püspöki zsinat¹

A

1895 okt. 31

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök bejelentése a minisztertanácsban a budai gör. kel. szerb püspökség tárgyában

MT 1895: XXXIX/9

A miniszterelnök úr előadta, hogy a folyó évi szeptember hó 29-étől október 5-ig (6 naptár szerint: szeptember 17–23-ig) ülésezett görög keleti szerb püspöki zsinat a pátriárka ellenvéleményével szemben azt határozta, hogy a budai püspöki szék betöltése a napi rendről levéssék, azzal indokolván e határozatát, hogy célszerű volna a budai g. keleti egyházmegyét egy más egyházmegyébe olvasztani s ennek helyébe Zágráb székhelylyel új egyházmegyét alakítani.

A püspöki zsinat ezen határozata ellen a pátriárka ellenvéleménnyel élt, amely szerint a budai püspöki szék, mint törvényszerűen fennálló, okvetlenül betöltendő tekintet nélkül arra, hogy a szerb nemzeti egyházi kongressus és az ezen kérdés eldöntésére illetékes tényezők mit fognak annak idejében a budai püspöki megyére vonatkozólag határozni.

A miniszterelnök úr egyetértve a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral azon a nézeten van, hogy miután a püspöki zsinat határozottan az évek óta üresedésben levő budai püspöki szék betöltése céljából hivatott össze s így a püspökválasztást a zsinat a megállapított napirendről levenni jogosítva nem is volt; miután továbbá az egyházmegyék rendezése, tehát a fennálló megyék beolvasztása s új megyék alakítása az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb királyi

¹ Az 1893. okt. 30-án tartott gör. kel. szerb püspöki zsinat Petrović Geraszimot választotta meg budai püspökké. A választást azonban az ezzel kapcsolatban kirobbant Linder-féle vesztegetési botrány miatt (Linder György nemzeti párti képviselő politikai támogatás fejében ellenszolgáltatást fogadott el Petrovictól) az uralkodó nem erősítette meg. Az új budai püspök megválasztására hívták egybe 1895 májusában a püspöki zsinatot. Mivel az összehívás Bánffy kezdeményezésére történt, a pátriárcha tiltakozott a miniszterelnök illetéktelen beavatkozása ellen (Branković pátriárcha és Bánffy miniszterelnök összetűzésére von. I. Sukob izmedju patriarha Georgija Brankovića i ministra-predsednika barona Banfija, Br., 1895. okt. 10. 113. sz.). s az uralkodónál kihallgatáson kérte a zsinat későbbi időpontra történő egybehívását. A szeptember 29-én összeült zsinat a budai püspöki szék betöltését levette a napirendről, a püspökség megszüntetését javasolta, s ugyanakkor hozzájárult a püspöki megyék rendezéséhez. A kormány felhívta a zsinat figyelmét a kitűzött eredeti napirendi ponthoz való visszatérésre, királyi biztos kiküldetésétől azonban eltekintett, mert nem akarta a szerb klérussal való – a zsinat összehívásának körülményei miatt – amúgy is feszült viszonyát tovább rontani. A budai püspökség ügye csak két évvel később, 1897-ben jutott nyugvópontra. 1897. júl. 11-re, a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongressussal egyidőben összehívták a szerb püspöki zsinatot. Ezen a zsinaton a pátriárcha szavazatával – három püspöki szavazat ellenében – Bogdanović Lukijan beocsini archimandritát, a budai püspökség adminisztrátorát választották budai szerb püspökké, akit az uralkodó 1898. jan. 20-án megerősített. A budai püspöki széknek a kormány jelöltjével történt betöltése a kormányzat érdekeit kiszolgáló pátriárcha átmeneti győzelmét jelentette a klerikális ellenék felett.

rendelet 19. §-a szerint a szerb nemzeti egyházi congressus teendői közé tartozik, amely congressus ez ügyben még nem határozott és az ez iránybani esetleges határozatának érvényességéhez más illetékes tényezők hozzájárulása is szükséges: a budai püspöki szék betöltésére a püspöki zsinat újból utasítandó volna.

A ministertanács osztván a nézetet, felkérte a miniszterelnök urat, hogy ily értelemben tegyen Ő Felségének előterjesztést.²

B

1897 febr. 13

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök (elterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb püspöki zsinat és a nemzeti-egyházi kongresszus párhuzamos, egyidejű egybehívása tárgyában

ME 1898 – XXII – 1697 (3580/97)

Legkegyelmesebb Úr!

A karlóczi gör. kel. szerb patriarka 1897. évi január hó 14-én M./1. sz. a kelt s hódolatteljesen idecsatolt felterjesztésében császári és apostoli királyi Felséged az iránti legmagasabb engedélyének kieszközlése végett fordult hozzám, hogy a gör. kel. szerb püspöki zsinatot a Magyarevics Jeremiás püspök elhunytá következtében meg üresedett budai gör. kel. szerb püspöki szék betöltése és egyéb folyó ügyeknek elintézése céljából f. é. február hó 28-ik napjára egybehívassa.

Ezen kérelmet a patriarka főleg a gör. kel. egyház kánonainak rendelkezésére, továbbá azon körülményre alapítja, hogy a hosszabb ideig tartó széküresedés káros következményekkel jár.

A patriarka jelen felterjesztésének ezen indokolása azonban ellentétben áll azon körülménnyel, hogy a gör. kel. szerb püspöki zsinat – mint ezt az 1895. évi november hó 18-án 3766. sz. a kelt legalázatosabb felterjesztésemben bejelenteni szerencsém volt – a budai püspöki széknek előbbeni üresedése alkalmával a püspöki széket éveken át üresedésben hagyta, sőt az 1895. évi szeptember hó 29-én tartott ülésében, melynek egyik tárgya az üresedésben levő budai püspöki szék betöltése volt, a választást a napirendről levette, azzal, hogy a budai püspöki szék betöltését szükségesnek nem tartja, mert nézete szerint a nevezett püspökség helyett célsszerűbb lenne Zágráb székhelylyel egy új gör. kel. szerb püspökséget felállítani.

Az 1895. évi november hó 18-án 3766. sz. a kelt hódolatteljes felterjesztésemben hangsúlyozni bátorkodtam, hogy a püspöki zsinat nem volt jogosítva a választást a napirendről levenni s azt a budai egyházmegye megszüntetésével indokolni, mert e kérdés elbírálása a gör. kel. szerb nemzeti egyházi congressus hatáskörébe tartozik, maga a kérdés felvetése pedig, tekintve, hogy a Congressus összehívása akkor még kilátásban sem volt, időelőtti.

Császári és apostoli királyi Felséged ezen előterjesztésemet a legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatván, az akkor üresedésben volt budai gör. kel. szerb püspöki szék császári és apostoli királyi Felséged 1895. évi november hó 23-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján tett intézkedéseim következtében betölttetett.

Tekintve tehát, hogy a gör. kel. szerb püspöki zsinat oly irányú határozatot hozott, hogy a budai gör. kel. szerb egyházmegye egy más egyházmegyéhez csatoltassék, mely kérdés felett a gör. kel. szerb nemzeti egyházi congressus van hivatva dönteni:

¹ A minisztertanács 1895. nov. 7-én a miniszterelnök előterjesztésére *Nikolics Fedor* bárót küldte ki királyi biztosul a gör. kel. püspöki zsinatra (*MT* 1895: XL/10), ezt a határozatot azonban nov. 12-én visszavonta, s úgy döntött, hogy a zsinat további üléseire ne küldjenek ki királyi biztost. (*MT* 1895: XLII/24).

tekintve továbbá, hogy a gör. kel. szerb nemzeti egyházi congressusnak a folyó év tavaszán leendő egybehívhatása iránt a gör. kel. szerb pátriárka kérelme is már beérkezett s a congressus egybehívhatásának legmagasabb engedélyezése iránt legalázatosabb előterjesztésemet az előzetes tárgyalások befejezte után, a legközelebbi jövőben megteendém: a budai gör. kel. szerb püspöki széknél a congressus megtartása előtt leendő betöltését azon okból sem tartom czélszerűnek, nehogy a közel jövőben összeülendő congressusnak elhatározása korlátoztassék.

Ezen indokból, de tekintve azt is, hogy a kérdéses püspökség időközi administrálása iránt a kellő intézkedések megtétettek, mennyiben a pátriárka által mandatáriussá alkalmazott Bogdanovics Felséged által adminisztrátorrá ki is neveztetett, s így a széküresedés – ha az hosszabb ideig tartana is – a püspökség kormányzatában mi zavart sem okozhat, a magyar vallás és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg a legalázatosabban javasolni bátorodom, hogy császári és apostoli királyi Felséged a gör. kel. szerb püspöki zsinatnak f. é. február hó 28-ra tervezett egybehívását engedélyezni ne méltóztassék.

Ezen legalázatosabb javaslatom legkegyelmesebb elfogadásának reményében a legfelsőbb elhatározás tervezetét ^{2/}. alatt a legmélyebb hódolattal csatolni bátorodom.

Budapesten, 1897. évi február hó 13-án.

B. Bánffy Dezső.

Ezen előterjesztés tartalmát jóváhagyólag tudomásul vettem, megjegyzem azonban, hogy az indokok, melyek a görög-keleti szerb püspöki zsinat f. évi február hó 28-ára tervezett egybehívásának engedélyezése ellen szólnak a karlóczai görög-keleti szerb patriarkával annak kijelentése mellett közlendők, hogy a görög-keleti szerb püspöki zsinatnak a görög-keleti szerb nemzeti egyházi congressussal párhuzamosan leendő egybehívása van kilátásba véve.

Kelt Bécsben, 1897. évi február hó 22-én.

Ferencz József

C

[1897 jún. 23]

A magyar minisztérium utasítása br. Nikolics Fedor, az 1897. júl. 11-re Karlócára a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszussal párhuzamosan egybehívandó gör. kel. szerb püspöki zsinat mellé kiküldött királyi biztos számára

ME 1898 – XXII – 1697 (11.129/97)
(Gépelte fogalmazvány)

ad 8757

M. E. 897.

Utasítás

mely Ő cs. és ap. kir. Felsége 1897. évi június hó 23-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján rudnai báró Nikolics Fedor valóságos belső titkos tanácsos, mint az 1897. évi július hó 11-re Karlóczára egybehívott gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszussal párhuzamosan egybehívandó gör. kel. szerb püspöki zsinathoz legfelsőbbileg kiküldött királyi biztos részére adatik.

I.

Nagyméltóságod mint Ő cs. és ap. kir. Felségének f. é. május hó 20-án kelt legfelsőbb elhatározásával a f. évi július hó 11-re egybehívott gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosa Karlóczára érkezvén, a gör. kel. szerb patriarkával egyetértőleg meghatározandja a párhuzamosan egybehívott püspöki zsinat ünnepélyes megnyitásának napját.

II.

A Nagyméltóságod által meghatározandó időben Nagyméltóságod a szertartási rend szerint a zsinati ülésteremben meghivatván, a zsinatot kinevezési okmányának felolvastatása mellett szertartásszerűen megnyitja s ennek megtörténte után, Nagyméltóságod a zsinati zárt ülésben közli a zsinattal, hogy a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongressussal párhuzamos működésre egybehívott ezen zsinatnak a szerb patriarka által bemutatott s Ő cs. és ap. kir. Felsége által legkegyelmesebben jóváhagyott tárgysorozat szerint a következő ügyek képezik tárgyait:

1. az udvari papság szervezésére,
2. a szerzetes és világi papság fegyelmi ügyeire vonatkozó szabályzatok megalkotása,
3. a karlóczai gör. kel. szerb hittani intézet szervezeti ügye,
4. a karlóczai metropólia területén használandó hittani tankönyvek összeállítása és kiadásának ügye,
5. egyéb, a zsinat hatáskörébe tartozó folyó ügyek és végül
6. a megüresedett budai gör. kel. szerb püspökség betöltése.

Kijelentendi egyúttal Nagy méltóságod azt is, hogy a tárgysorozatnak ezen utolsó pontja Ő cs. és ap. kir. Felsége rendeletéből csakis a kongressus működésének berekesztése után lesz tárgyalás alá vehető.

III.

A püspöki zsinat tartozik azon határozatait, amelyek felsőbb jóváhagyást igényelnek a m. kir. ministerelnöknél bemutatni, kihez Nagyméltóságodnak esetleges indítványai is terjesztendők.

IV.

A kongressus berekesztése után tartandó ülésben Nagyméltóságod fel fogja hívni a patriarkát, hogy az üresedésbe jött budai püspöki szék betöltését a püspöki zsinat által a szokásos módon most már vétesse elő, a praesentationális előterjesztést pedig a választási okmánynyal a m. kir. ministerelnöknél leendő bemutatás végett Nagyméltóságodhoz juttassa.

Értésére adandja Nagyméltóságod a patriarkának, hogy a választás legfelsőbb megerősítésének leérkezte után, az új püspök még felszentelése előtt tartozik a hűségesküt Ő Felsége kezeibe letenni.

V.

Az üresedésbe jött püspöki szék betöltéséről szóló praesentationális előterjesztés átvételével Nagyméltóságod a püspöki zsinatot berekeszti. A kiküldetése alatt érkezett leiratokat és rendeleteket Nagyméltóságod eredetben fogja visszatérjeszteni.

D

1897 aug. 30

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a karlócai gör. kel. szerb püspöki zsinatnak a budai gör. kel. püspök megválasztására vonatkozó döntéséről

ME 1898 – XXII – 1697 (14.856/97)
(Gépírásos akta)

Vallás és közoktatásügyi magyar kir. minister.
3334. eln. szám.

Nagyméltóságú Báró, Ministerelnök Úr!

A gör. kel. szerb püspöki zsinat által f. é. augusztus hó 10-én megejtett püspök választás tárgyában f. é. augusztus hó 22-én 13.984. sz. a. kelt nagybecsű átirata folytán annak mellék-

leteit visszazárva van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen a következőkről tudósítani.

A szóban levő választásnál három püspök Sevicstre, két püspök és a patriarcha Bogdanovicsra szavazott. Az eddigi gyakorlattal ellentétben egy hangú választás nem éretett el, hanem a szavazat egyenlőségének esete állott be. Az elnöklő patriarcha felfogása szerint ilyen esetben azon fél határozata emelkedik érvényre, a mely féllal az elnöklő patriarcha szavazott. Ennélfogva Bogdanovicsot jelentette ki megválasztott budai püspöknek; mely kijelentés ellenében a Sevicstre szavazott három püspök külön véleményt jelentett be s, ez a választási jegyzőkönyvbe fel is vététt; a mely szerint Sevicst tekintendő megválasztott püspöknek.

E külön véleményben hangsúlyoztatik, hogy a jelen esetben nincs szavazat egyenlőség, mert három püspök szavazott Sevicstre és két püspök Bogdanovicsra; a patriarcha pedig külön szavazattal nem bír, hanem szavazatát csakis szavazategyenlőség esetén érvényesítheti, különben pedig a többséghez tartozik csatlakozni.

A gör. kel. szerb püspöki zsinatban a szavazás módja szabályozva nincsen. A patriarcha eddigi szokás szerint szavazati jogát mindég gyakorolta; s ez eddig nem kifogásoltatott, tehát a gyakorlat tényleg a patriarcha szavazati joga mellett szól.

A szokás-jog alapján a patriarcha a szóban levő választásnál – nézetem szerint – élhetett szavazati jogával és ennélfogva tényleg bekövetkezett a szavazatok egyenlősége.

Azon kérdésre, hogy melyik fél határozata tekintendő érvényre emelkedetnek? vagyis, hogy Sevicst vagy Bogdanovics tekintendő-e megválasztott budai püspöknek véleményem szerint a felelet az, *hogy egyik sem.*

A patriarcha ugyanis azon állítását, hogy szavazat egyenlőség esetén az a határozat emelkedik érvényre, melyre ő is szavazott: határozott szabálylyal nem tudja támogatni és tudtommal ilyen szabály nem is létezik. A *systema consistoriale* II. szakaszának 11. §-ára való hivatkozással a patriarchának – nézete támogatásául – indokként nem fogadható el; mert ott nem *püspöki zsinatról*, hanem egyházmegyei szentszékekről, illetve azok határozatairól van szó; t. i. ha a szentszéken a szavazatok egyenlőkké válnának, az ügy azon szavazatok szerint döntendő el, a melyhez az elnök (püspök), mint *conclusiv* szavazattal bíró hozzájárult. Ez nem tekinthető analóg esetnek a püspöki zsinati ügyeknél. Ha a zsinaton ilyen *votum conclusivum*mal az elnököt (a patriarchát) felruházni akarták volna, úgy ez irányban bizonyára történt volna „a *Declaratorium Illyricumban*” megfelelő intézkedés.

Miután ezek szerint a patriarcha nem tudja beigazolni elfoglalt álláspontját, és miután a külön véleményt adott három püspök sem képes beigazolni azon – szerintem téves – állítást, hogy a patriarcha a püspök választásnál szavazatát csakis szavazat egyenlőség esetén érvényesítheti, s hogy külön szavazattal nem bír, s a többséghez tartozik csatlakozni: önként következik, hogy szavazat egyenlőség esetén sem az egyik, sem a másik püspök jelölt megválasztott püspöknek nem tekinthető, s a két jelölt közül egyse hozható megerősítésre legfelsőbb helyen javaslatba, hanem új püspök választásnak van ilyen esetben helye.

Mínthogy pedig a jelen esetben nem a választási aktusnak legfelsőbb megerősítése alá leendő bocsátásáról, hanem csupán arról lehet szó, hogy Ő Felségének a választás sikertelensége bejelentessék, illetve a zsinat lefolyásáról legalázatosabb előterjesztés tétessék, az 1896. évi január 8-án, 4003/M. E. sz. a. kelt, s a gör. kel. szerb egyház ügyei körül a hatáskört szabályzó becses átirata alapján felkérem Nagyméltóságodat, hogy a jelen ügyben a szükséges legalázatosabb előterjesztést megtenni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1897. augusztus hó 30-án.

Wlassics.

E

1898 jan. 31

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz
Bogdanovics Lukián beocsini archimandrita és budai püspöki adminisztrátornak budai gör. kel.
püspökké történt megválasztása uralkodói jóváhagyásáról*

ME 1898 – XXII – 1697

Vallás és közoktatásügyi magyar kir. minister.
5872. szám.

Nagyméltóságú Báró Ministerelnök Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsege folyó évi január hó 20-án Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával *Bogdanovics Lukián* beocsini archimandrita és a budai gör. kel. szerb püspökség administratorának a karlóczai gör. kel. szerb püspöki zsinat által budai gör. kel. szerb püspökké történt megválasztását legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott.

Miről van szerencsém Nagyméltóságodat múlt évi december hó 12-én 1897. sz. a. kelt nagybecsű átiratára hivatkozva – szíves tudomás végett tisztelettel és oly megjegyzéssel értesíteni, hogy a nevezett püspök hűség esküjének letételét és felszentelését illetőleg, úgy őt, mint a gör. keleti szerb érsek-metropolita-patriarchát; a nevezett püspöknek a főrendiházba leendő meghívását illetőleg pedig a m. kir. belügyminister urat, továbbá a díjszabást illetőleg a m. kir. pénzügyminister urat megfelelőleg értesítettem; a szóban lévő püspök megerősítéséről a görög keleti román metropolitát, a horvát bánt, a közös pénzügyministert, valamint az osztrák cs. kir. vallás- és közoktatásügyi ministert is egyidejűleg tudósítottam, végül az előlemlített legfelsőbb elhatározásnak a hivatalos lapban leendő közzététele iránt intézkedtem és az adományozási oklevél felől is gondoskodtam.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1898. évi január hó 31-én.

Wlassics.

63.

Nyilatkozatok a nemzetiségi kérdésről az 1896. évi költségvetés képviselőházi vitájában¹

A

1895 nov. 12

Ragályi Lajos felszólalása a kormányzat által követendő agrár- és pénzügyintézeti nemzetiségi politikáról az 1896. évi költségvetés képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XXVI. 320–321. l.

T. ház, a helyes mezőgazdasági politika és különösen azon mezőgazdasági politika, a mely első sorban a kisgazdák érdekeit kívánja szolgálni, egyik megoldási módját képezné a nemzetiségi kérdésnek is. *(Igaz! Úgy van! a középen és a szélső baloldalon.)* Mert, hogy mennyire nevetéses azt állítani t. ház, hogy az állami anyakönyvek behozatala a nemzetiségi embert köze-

¹ A közölt felszólalás háttéréként megemlíthjük, hogy az év folyamán a kormányzat kísérletet tett a nemzetiségi birtokviszonyok felmérésére. Perczel Dezső belügyminister még 1895 áprilisában körlevelet intéz a főispánokhoz, és jelentéseket kér az erdélyi román birtokviszonyokról. Az eddig megtalált szórványos jelentésekből kitűnik, hogy Bihar megyében ekkor mindössze három olyan román középbirtokos volt, akinek földbirtoka meghaladja a 200 holdat, míg Udvarhelyt ilyen nagyságú román birtokról nem tud Mikó itteni főispán. *(BM eln. 1895–III.–1747.)* Ez év máj. 1-én Sierban Miklós intéz interpellációt a kereskedelmi, belügy- és igazságügy miniszterekhez a fogaras-feleki vasútvonal építésével kapcsolatos kisajátítási visszasságok miatt *(Képv. Napló, 1892–97, XXV. 166–167. l.)*. 1896. ápr. 17-én a minisztertanács elutasítja az „Alsó-Fehér vár-

lebb fogja hozni a nemzet testéhez, azt annak idején már volt szerencsém e házban kifejteni, s azok, a mik azóta a nemzetiségi vidékeken történekből tudomásra jutottak, nem a kormánynak, hanem az ellenzék felfogásának adnak igazat. Hogy az, a ki a kis nemzetiségi ember anyagi érdekeit felkarolja, az hozzá közelebb a nemzet testéhez a nemzetiségi embert, azt kétségkívülivé tesz a rendkívül ügyesen, nagy agilitással szervezett nemzetiségi izgatások vezetői. (*Igaz! Úgy van! a középén, a bal- és szélső baloldalon.*) Ők jól tudván azt, hogy azt a nemzetiségi embert a műveltség azon fokán, a melyen a nemzetiségi emberek zöme áll, csupán az anyagi érdekek támogatásával lehet egyik vagy másik irányba terelni, felállították a nemzetiségi takarékpénztárakat. És mikor mi azt látjuk, hogy a nemzetiségi takarékpénztárak mennyire elősegítik tervszerű működésükben az agitációkat, mennyire növelik azokat erőben és intenszivitásban, vajjon állítottunk-e fel egyetlen egy takarékpénztárt, mely azokkal a konkurrencziát felvonná, vajjon állítottunk-e fel egyetlen egy hitelszövetkezetet, mely annak a kis embernek az érdekeit istápolja? (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

De ha a gazdasági téren mindent elkövetett volna is a kormány és pártja, szerény meggyőződésem szerint akkor is terhére billentené a mérleget az az elvitázhatatlan, az az eltagadhatatlan, az a szomorú körülmény, hogy a nemzet erkölcsi tőkéje apadóban van. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

B

1895 nov. 14

Pulszky Ágost kormánypárti képviselő bírálata gr. Apponyi Albert nemzetiségi politikájáról az 1896. évi költségvetés képviselőházi vitájában¹

Képv. Napló, 1892–97, XXVI. 369. 1.

Apponyi igen tisztelt képviselő úr, nem ugyan e háznak falai közt, hanem azokon kívül, Kassán, de oly beszédben, a mely gondolom, a széles nyilvánosságnak volt szánva és a mely kritikájának jogosultságát itt e tekintetben is, gondolom, készségesen elfogadja; e kassai beszédében a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag meg is adott egy pozitív kijelentést és egy pozitív programot. Megtámadván ugyanis a jelenlegi kormány eljárását, kapcsolatban a horvát zászlósértés kérdésével, kapcsolatban a nemzetiségek tekintetében követett politikával, kifejtette azt, hogy ez egy igen kardinális és a magyar politikának mindig egyik főkérdését képező ügyében az ő meggyőződése az, hogy palliatív eszközökkel, szimptomatikus gyógyítással –

megyei román gazdasági egyesület” alapszabályainak jóváhagyását, „mert nem tartja a közérdekben levőnek, hogy gazdasági egyesületek nemzetiségi vagy felekezeti jelleggel alakuljanak”. (MT 1896: XIII/7.). Ez idő tájt a magyar sajtóban, kivált az ellenzék sajtójában időnként összefoglaló híradások is megjelennek a nemzetiségi pénzügyekről. Így a függetlenségi sajtó a román bankok és takarékpénztárak 1896. évi közzétett mérlege alapján megállapítja, hogy 1895 végén 52 román pénzügyi intézet működött 21 millió „aktív vagyonnal”. A pénzügyi intézetek évi forgalma – említett közlés szerint – 98,5 millió forint, tiszta jövedelme 448 517 frt. 63 kr. volt, amiből 22 ezer forintot, tehát mintegy 5 százalékot fordítottak kulturális célokra. (Román nemzetiségi pénztőke E., 1896. dec. 18. 348. sz.)

¹ A Pulszky Ágost fejtegetéseiből kicsendülő aggodalom („a nemzetiségeknek állandó ellenzékbe szorításával csak szaporítjuk az ellenfelek számát”) világos felismerése Apponyi helytelen és helyrehozhatatlan károkat okozó asszimilációs nemzetiségi politikájának. Ezeket az elveket Apponyi nemcsak kassai választói beszédében, hanem már előzőleg, 1895 júniusában az EMKE székelyudvarhelyi közgyűlésén (l. Magyar Hírlap, 1895. jún. 4. 151. sz.) is hangoztatta, amiért a Tribuna élesen támadta a 67-es alapon álló nemzeti párt vezérét. (*Răsboiu de rasă és Filosofia lui Apponyi*, Trib. 1895, 119. és 120. sz.) Hasonló véleménnyel van Apponyi külföld felé nemzetiségi békét, befelé pedig asszimilációt hirdető nemzetiségi politikájáról az egykorú szlovák és erdélyi szász sajtó is. (Vö. *Farisejstvo na kvadrát*, Nár. Nov., 1896. jún. 9. 126. sz. és *Die Nationalitätenpolitik des Grafen Apponyi*, Sieb. D. Tgbl., 1895, jún. 11.)

gondolom helyesen adom vissza a kifejezést – nem lehet boldogulni, nem lehet tulajdonképen megoldásra vezetni a kérdéseket. Ezt szerinte csak két szemponttal lehet: azon szempontnak kiemelésével, hogy a magyar állam presztizse teljes mértékben helyreállítsassék, hogy a magyar állam erélye, önállósága kifelé érvényre emeltessék, mert ez azután a nemzetiségekre vonatkozólag olyannak fogja feltüntetni, mint a melynek – úgy vélem, ismét nem helytelenül adom vissza a gondolatát – érdemes azután polgárának lenni. A másik az, hogy a törvények megtartásában a részrehajlatlanság, az igazságnak tekinteteit velük is éreztessük, és hogy okot szolgáltatassunk neki, hogy a hazához minden tekintetben ragaszkodó polgárokká váljanak. Igen tetszetősen, kétségen kívül igen nagy szónoki, igen nagy – az első pillanatra megragadó – erővel bírnak e nyilatkozatok és én kénytelen vagyok azt mondani, hogy e nyilatkozatok, e pozitív részei a programnak ép oly kevésbé felelnek meg az ország valódi érdekeinek és a kérdés helyes megoldása lehetőségének, mint azok a negációk, vagy a negációk azon sorozata, mellyel eddig foglalkoztam. És pedig azért, mert a ki azt állítja, hogy előbb a magyar állam presztizsét kell helyrehozni, hogy előbb a magyar állam erejét kifelé kell érvényre juttatni, éppen a nemzetiségekkel szemközt igen veszedelmes térre lép, (*Úgy van! jobbfelől.*) mert az azt mondja hogy addig, a míg ez az ő értelmezése szerint meg nem történt, a magyar állam sohase foglalkozzék a nemzetiségi kérdés megoldásával, a magyar állam nem is lesz képes soha a nemzetiségeket a kellő mederben, a fejlődés kellő keretében megtartani. (*Úgy van! jobbfelől.*) És, t. ház, nemcsak hogy ezen fallácia nyugszik ezen állítás alatt, hanem nyugszik talán öntudatlanul ezen állítás alatt az a másik gondolat is, hogy addig, amíg ez ezen vélemény szerint megtörténik, addig a nemzetiségeknek mindig az oppozícióban, és mindig a magyar állammal szemben levő állásban kell helyet foglalniok. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ennek következménye pedig az, hogy a nemzetiségi izgatók, és azoknak a látszólagos érdekei, a kikre a nemzetiségi izgatók a legerélyesebben hatnak, éppen a magyar állam presztizse növelésével, éppen a magyar állammal kifelé való helyes érvényesülésével van ellentétbe helyezve, és hogy mesterségesen, még ott is, ahol nem szükséges, szaporítjuk az ellenfelek számát, a kikkel meg kell küzdenünk nemcsak a nemzetiségi kérdésben, hanem azon egyéb kérdésekben is, a melyekben különben szembenállást természetesen nem is foglalnak el. (*Úgy van! jobbfelől.*)

C

1895 nov. 18

Asbóth János felszólalása a választójogi reform és a nemzetiségek országgyűlési képvisellete ügyében az 1896. évi költségvetés általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1892–97, XXVII. 24. 1.

Ha az a cél, hogy a parlamenti oligarchia által szervezett gazdasági feudalizmus alól felszabadítsuk az országot: akkor erre más út és más mód nincs, mint a parlamenti reform. (*Úgy van! balfelől.*) a kormány pressziójától és a pénz hatalmától megszabadított tiszta választások (*Úgy van! balfelől.*) és a választási jogoknak a kiterjesztése. (*Helyeslés balfelől.*) Azt szokták mondani, t. ház, hogy a főrendiház csak privilégiumokon alapul, a képviselőház képviseli a nemzeti közvéleményt. (*Halljuk! Halljuk!*) Nos, t. ház, Magyarországon a képviselőház is csak privilégiumon alapul. Akkor, t. ház, mikor Európának minden alkotmányos országában ha nem hozták be az általános szavazati jogot, de elmentek annak közel határáig, Magyarországon 880.000 emberre teszi, azt hiszem a belügyminiszter úr a választóknak a számát, a többi minden politikai jogukból kizárva még mindig a régi misera contribuens plebs. 1848-ban a kiváltságolt osztály lemondott előjogairól azon jelszó alatt, hogy a népet be kell fogadni az alkotmány sánczaiba. Ez, t. ház, mind e mai napig csak frázis. (*Úgy van! balfelől.*) Hitem és

meggyőződésem, hogy az 1848-iki törvényhozástól okos konzervatív politika volt, hogy midőn a népképviseleti rendszerre kívánt átmenni a rendi alkotmánytól, nem tette meg ezt egy nagy ugrással, hanem megtett rá egy nagy lépést. *(Úgy van! balfelől.)* De ha mi szinte 50 évvel azután még mindig meg akarunk állni annál az első lépésnél és a választási jognak a kiterjesztését akceptálni nem akarjuk, no, t. ház, az oktan hiperkonzervativizmus. A kik ezt akarják, azok a reakció emberei *(Úgy van! balfelől.)*, azok a haladásnak és a népnek ellenségei. *(Úgy van! balfelől.)* Abból a 880.000 választóból – tegyük egy kis számítást – mondjuk, hogy nem szavaz egy ötödrész; a megválasztott képviselő ellen szavaz egy harmadrész, az ellenzékre számítsunk csak egy harmadrészt, – most jóval több, – akkor mennyi az a nemzet millióiból, a mi tisztelt többség határozatainak a háta mögött áll? Háromszázezer választó, ez is csak akkor, ha például egy nagy reformkérdésnél a választóknak az az alkotmányos joga, hogy ők is megkérdéztessenek, mielőtt az eldöntetik, el nem lett lopva. *(Úgy van! balfelől.)* Majd, t. ház, ha a gazdaságilag gyengébb exisztenciák is bírni fognak politikai jogokkal, akkor az uralkodó gazdasági rendszer, a mely egyúttal eminenter kortesrendszer, majd inkább figyelembe fogja venni az ő érdekeiket és nem pusztán misera plebs contribuensnek tekinteni. *(Úgy van! balfelől.)* De, t. ház, az egyöntetű választási reform szükséges azért is, mert az nem járja és nem lehetséges, hogy egy országban kétféle választási jog tartassék fenn. *(Úgy van! balfelől.)* Erdélynek uniója ma még nincs megvalósítva. *(Úgy van! balfelől.)* Azok állják az útját, a kik ott külön választási jogot, osztrák büntetőeljárást, osztrák „Bürgerliches Gesetzbuch”-ot akarnak fenntartani. *(Úgy van! balfelől.)* Érdeke lehet ebben, t. ház, a párturalomnak, mert a nemzetiségi vezetők kimondják a passzivitást, a kormány pedig olcsó vásárt csap a választásoknál. De nincsen érdekében a magyar nemzetnek, mert minden vád közt, a melyet a szabad nemzetek előtt ellenünk emelnek, az a kétféle választási jog az, a mit igazolni semmikép sem lehet.

De, t. ház, különben is azt kell kívánnunk, hogy a nemzetiségek ne idegen fórumokon, hanem itt, a törvényes fórumon adják elő panaszukat és ezért én még arra a veszélyre is, hogy egy pár kormányparti kerület odavész, az egységes választói jog mellett vagyok.

64.

Sierban Miklós interpellációja és br. Bánffy Dezső válasza a nemzetiségek közigazgatási sérelmei tárgyában

A

1895 dec. 4

Sierban Miklós interpellációja br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a nemzetiségek közigazgatási sérelmei ügyében a küszöbön álló megyei tisztújítással kapcsolatban

Képv. Napló, 1892–97, XXVII. 374–375. l.

T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Jelenlegi interpellációm alkalmával kevés szavam van a t. miniszterelnök úrhoz. *(Halljuk! Halljuk!)* Többször és ma is szóba jöttek a kormány által jogtalanul, törvénytelenül gyakorolt pressziók, a választási névjegyzékek összeállításánál üzött visszaélések, hallottunk beszélni a főispánok jogtalan befolyásáról a vármegyei önkormányzatra és mindenki természetesnek találta, hogy a t. kormányt, a mely a szabadelvű pártnak szülöttje, a mely párt több mint húsz év óta uralkodik ezen ország felett, végre valahára arra fogja vinni, hogy mégis be fogja látni, hogy „justitia est regnorum fundamentum”; sőt a mi speczialiter minket románokat illet, a román vezérférfiak szabadon bocsáttatása után, a mely tényt én, hogy mi okból történt, és miért történt egyelőre diszkusszió tárgyává nem teszem, máskor lesz alkalmam erről bővebben nyilatkozni, mondom ezeknek szabadon bocsáttatása

után mindenki egy nem igazságos, hanem lojális politikát remélt és ez volt az oka, hogy a költségvetés általános tárgyalásánál szót nem emeltem, hanem várakozó álláspontot foglaltam el. De rövid idő alatt meggyőződtem, hogy a kormány ez általános örömet arra használja fel, hogy nekünk más ezer keserűséget okozzon, hogy a sérelmek hosszú láncolatát még szaporítsa; és midőn oda jutottunk, hogy egyes testületek jogos tulajdonát úgyszólván brevi manu elkobozza, a mint ezt tette a volt első határőr-ezred vagyonával; intézeteinket nap-nap után minden ok nélkül bezárással fenyegeti, mint jelenleg teszi a brassói görögkeleti gimnáziummal, hogy a főispánok politikája nap-nap után a nemzetiségek ellen irányuló akciókban nyilvánul, akkor kötelességem felszólalni a házban.

Ezért vagyok bátor a miniszterelnök úrhoz, mint a ki a nemzetiségi kérdést e tárcza ügykörébe vonta, a következő interpellációt intézni: *(Olvassa.)*

„1. Van-e tudomása az igen tisztelt miniszterelnök úrnak a nemzetiségek ellen a főispánok részéről inszcenált üldözésről s különösen a fogarasmegyeiről?”

2. Törvényesnek és méltányosnak találja-e az igen tisztelt miniszterelnök úr azt, hogy ezen kormányrendszer következtében a román nép fiai a vármegyei tisztviselői állásokból teljesen kizáratnak?”

3. Gondolja az igen tisztelt miniszterelnök úr, hogy ez az eléggé el nem ítéhető eljárás által a hazát boldoggá és a népeket megelégedettekké fogja tenni és levonta-e ezekből a konzekvenciákat?”

4. Miféle lépéseket szándékozik tenni ezen abnormitások megátlására?”

B

1895 dec. 10

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza Sierban Miklós interpellációjára a nemzetiségek közigazgatási sérelmei tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, XXVII. 496–497. l.

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Sierban Miklós képviselő úr a múlt hét valamelyik napján, gondolom december 4-én, egy négy pontból álló interpellációt intézett hozzám, mely különösen a nem-magyar ajkú állampolgárok tisztviselőkként való alkalmazására vonatkozik. Először azt kérdi: *(Olvassa.)* „Van-e tudomása az igen tisztelt miniszterelnök úrnak a nemzetiségek ellen a főispánok részéről inszcenált üldözésről s különösen a fogarasmegyeiről?”

Erre a leghatározottabban ki kell jelentenem, hogy nincs. Sőt nemcsak tudomásom nincs erről, hanem ellenkezőleg a leghatározottabban tiltakoznom kell az ellen, mintha ily inszczenirozások, – a hogy magát az interpelláló képviselő úr kfejezi, – volnának. Konkrét eseteket különben a képviselő úr sem hoz fel; magam ilyenekről egyáltalában nem tudok, sőt ilyenek fenforgását kereken tagadom.

Másik kérdése a képviselő úrnak: „Törvényesnek és méltányosnak találja-e az igen tisztelt miniszterelnök úr azt, hogy ezen kormányrendszer következtében a román nép fiai a vármegyei tisztviselői állásokból teljesen kizáiattnak?”

Hát, t. ház, minthogy ily kormányrendszer nincsen, természetes, hogy ily kormányrendszer következtében a vármegyei tiszti állásokból a románság ki nem záratik, sőt ellenkezőleg, én a magam részéről csak előnyösnek tartanám, ha akár tornán, akár más nem magyar ajkú állampolgárok kellő számban, kellő kvalifikációval bírva, a megyei tisztikarokban is részt vennének és ez által hazafiasságuknak és megbízhatóságuknak bizonyítékát adnák. Különben a kijelölés joga a törvény korlátai között a főispánokat illetvén, arra a koimány irányító befolyást gyakorolni nem tartja megengedhetőnek. *(Általános élénk helyeslés.)*

Kérdi továbbá: *(Olvasza.)* „Gondolja-e az igen tisztelt miniszterelnök úr, hogy ezen eléggé el nem ítélt eljárás által a hazát boldoggá és a népeket megelégedetteké fogja tenni és levonta-e ezekből a konzekvenciákat?”

T. ház! Minthogy én ilyen eljárást nem tudok; mivel ily visszaélések, – ha tetszik, – hogy inszczenirozások, – a hogy a képviselő úr mondja, – előttem tudva nincsenek, sőt határozottan tagadom, hogy fen[n]forognának: természetes, hogy nem jön elő az az eset, hogy valamely intézkedéseket tegyek, annál kevésbé, hogy ennek konzekvenciáit levonjam. *(Helyeslés jobb-felől.)*

Végre kérdi a képviselő úr, hogy miféle lépéseket szándékozom tenni ezen abszurdítások megátlására?

Minthogy ily abszurdításokról tudomásom nincsen; mivel ezen kérdéseknek egész sorozata szerintem minden alapot, jogosultságot és indoklást nélkülöz, egyáltalában semmi intézkedéseket tenni nem kívánok.

Kérem a tisztelt házat, méltóztassék válaszat tudomásul venni. *(Élénk helyeslés jobb-felől.)*

Elnök: Tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök úr válaszat? *(Igen!)* A ház tudomásul vette.

65.

A magyarországi gör. kel. szerb egyházi alapokból engedélyezett kölcsönök ügye¹

A

1895 dec. 11

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb egyházi alapokból nyújtott kölcsönök kormányzati ellenőrzése és jóváhagyása tárgyában

ME 1898 – XXII – 7603 (43/96)²

Legkegyelmesebb Úr!

A magyarországi görög keleti szerb egyház vagyonát képező alapok az 1779. évi kegyelmes felvilágosító leirat (Declaratorium Illyricum) 16. §-a értelmében hasznot hozólag vagy köz-

¹A szerb egyházi alapok különleges szerepet játszottak a magyarországi szerbség kulturális és gazdasági életében. A kisszámú, de tőkeerős délvidéki szerb bankok és takarékpénztárok ugyanis többnyire nem foglalkoztak jelzálogkölcsönökkel, aminek következtében a magyarországi és kivált a horvátországi szerb kisbirtokosok elsősorban a szerb nemzeti-egyházi alapokból nyújtott 6 százalékos jelzálogkölcsönt vették igénybe. Bánffy fenti intézkedése ezért igen érzékenyen érintette a gör. kel. szerb egyházi alapokat. A kölcsönműveletek pontos ellenőrzése azonban nem volt keresztülvihető. – A délvidéki szerb bankok és takarékpénztárok száma még 1901-ben is csak 7 volt. Alapításuk sorrendjében (az alaptökeket koronára átszámítva közöljük) *Vršacka Kredit Banka* (Versei Hitelbank, 1872, alaptöke: 200 ezer korona); *Vel. Kikindskog distrikta prva štadionica* (Nagykikindai kerületi első takarékpénztár, 1872, alaptöke: 80 ezer kor.), *Narodna Štadionica u. d. u Turskom Bečeju* (Törökbecsei Nemzeti Takarékpénztár, 1885, alaptöke: 120 ezer kor.) *Mokrinska Narodna Štadionica* (Mokrini Nemzeti Takarékpénztár 1887, alaptöke: 80 ezer kor.), *Centralni Kreditni Zavod* d. d. (Központi Hitelintézet m. sz. Újvidék 1890, alaptöke: 400 ezer kor.), *Narodna Privredna, Banka u. d.* (Közgazdasági Bank r. t. Nagyikinda 1892, alaptöke: 200 ezer kor.) és a *Prva Titelska Štadionica d. d.* (Első Titeli Takarékpénztár m. sz. 1894, alaptöke: 60 ezer kor.) A hét pénzügyintézet összforgalma 1900-ban a következőképp alakult: alaptöke: 1,18 millió kor., betét 7,99 millió kor., jelzálogkölcsön 3,15 millió kor., váltótárca 8,2 millió kor., összforgalom 13,62 millió kor. Ezekkel az intézetekkel csak laza kapcsolatokban állottak a 90-es években kifejlődő horvátországi szerb pénzügyintézetek, amelyekkel a század végi szerb földműves-szövetkezeti mozgalommal kapcsolatban (l. 113. sz. irat) foglalkozunk. (Fentiekre l. bőv. Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije. I. 1905. Zagreb, 1913, 551–605. l., *Mihók-félé* Magyar Compass 1901/1902 XXIX évf. I. rész Bp., 1901, ME 1890–XVII–1.865 és *Katus* L.: A horvát nemzetiségi kérdés története, kéziratban.)

²A kérdésben a minisztertanács 1895. dec. 12-én hasonló értelmű határozatot hozott. (l. B. irat.)

alapokban, vagy jelzalogos biztosíték mellett magánosoknál helyezendők el s császári és apostoli királyi Felséged 1868. évi augusztus hó 10-én kelt kegyelmes rendelete V. fejezetének 18. §-a értelmében, a kölcsönök kiadása iránti javaslatoknak jóváhagyása Felséged kormányának hatáskörébe tartozik.

Ezen kölcsön javaslatok, illetve kérelmek jóváhagyása körül eddig az az eljárás követtett, hogy a görög keleti szerb egyház két alapjából, úgymint a klerikális és az úgynevezett elidegeníthetetlen alapból nyújtani szándékolt kölcsönökre vonatkozó javaslatok kellően felszerelve, a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi ministerhez terjesztettek fel, ki azután az ügynek a magyar királyi kincstári jogügyi igazgatóság által jogi oldaláról való felülbírálása után a kölcsön jóváhagyása tárgyában határozott.

Az idők folyama alatt szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy ily kölcsönöket leginkább Horvát-Szlavonország lakossága vesz igénybe, de a horvátországi lakosság ilyenmő kölcsönügyeinek ellátása a magyar vallás- és közoktatásügyi ministeriumnál nagyobb nehézségekbe ütközött, mert, eltekintve a szerb nyelven benyújtott kérvényektől, az azokhoz csatolt összes hivatalos okiratok, úgymint a telekkönyvi kivonatok, birtokívek stb. horvát nyelven szerkesztve mutattnak be.

Ezen körülmény múlhatlanul szükségessé tette, hogy az összes iratok esetről-esetre a hivatalos magyar nyelvre lefordíttassanak, annál is inkább mert a jogi vélemény megadására hivatott budapesti magyar királyi kincstári jogügyi igazgatóságnak a magyar nyelv a hivatalos nyelve.

A fordítások eszközése által nemcsak tetemes idővesztés állott elő az ügyek elintézésénél, hanem az számottevő költségeket is okozott s nagyobb mérvben terhelte azt a dotációt, amely az állami költségvetésben a magyarországi görög keleti szerb egyház céljaira évenként felvételni szokott.

Ezen nehézségek elhárítása céljából császári és apostoli királyi Felséged magyar vallásos közoktatásügyi ministere a hódolattal csatolt iratok szerint ismételve felhívta a görög keleti szerb congressusi választmányt, hogy a kérdéses kölcsönügyekre vonatkozó iratokat magyar fordításban is mutassa be, azonban a nevezett congressusi választmány folyó évi 45/9. szám alatt kelt s a legmélyebb alázattal idecsatolt felterjesztése szerint ezen kívánságnak eleget nem tett azon okból, mert császári és apostoli királyi Felséged 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb rendeletének 32. §-a szerint a kölcsönök adása iránti eljárásban az eddigi rendszabályok és gyakorlat bírnak érvénnyel, már pedig a kölcsönkérvények mellékleteikkel együtt évtizedeken át oly alakban mutattnak be a kormányhoz, mint ahogy azok a congressusi választmánynál benyújtnak, tehát fordítások nélkül.

A nyelvi nehézségek elhárítására azonban a congressusi választmány javasolja, hogy a Horvát-Szlavonországok területén lakó felek által benyújtott kölcsönkérvények a királyi horvát-szlavon országos kormány által bíráltassanak felül.

Az itt vázolt nyelvi nehézségek, amelyek nemcsak az ügyek gyors lebonyolítását akadályozták, hanem az egész más célra rendelt költségvetési hitelek megterhelését is okozták, arra indították császári és apostoli királyi Felséged leghűbb kormányát, hogy a visszas állapotok megszüntetésére módot keressen, s minthogy császári és apostoli királyi Felségednek legkegyelmesebb jóváhagyásával a vezetésem alatt álló ministerelnökségben egy ügyosztály állíttatott fel, amelynek ügykörébe a görög keleti szerb egyház ügyei tartoznak, alkalom nyílt arra, hogy e nehézségek a vallás- és közoktatásügyi minister, valamint a horvát-szlavon-dalmátországi bánal egyetértőleg s császári és apostoli királyi Felséged leghűbb ministertanácsának hozzájárulásával is elháríttassanak olykép, hogy a kölcsön ügyek jóváhagyása, melyet eddig kétségtelenül a horvát-szlavon autonómia sérelmével a vallás- és közoktatásügyi minister gyakorolt s melyet a hivatkozott legfelsőbb leirat szerint közelebbi meghatározás nélkül, a magyar kormány van hivatva gyakorolni, a vezetésem alatt álló magyar királyi ministerelnökség hatáskörébe átvéssék, úgy, hogy a kölcsönök iránti javaslatokat a terület szerint a vallás- és közoktatásügyi minister, vagy a horvát-szlavon-dalmátországi bán meghallgatása után Felséged

legalázatosabb miniszterelnöke intézné el annál is inkább, mert a vallás és közoktatásügyi miniszter jogköre a vallásügyekben autonóm Horvát-Szlavonországok területére ki nem terjed.

Ezen módzat mellett elég tétetnék a szerb congressusi válaszmány fentebb hivatkozott átiratában kifejezett azon óhajnak is, hogy a horvát-szlavonországi kölcsönkeresők ügyeit a horvát-szlavonországi kormány bírálja felül, továbbá elesnék legnagyobbbrészt a horvát nyelvű iratok fordításának szüksége, miáltal ismét az ügyek gyorsabb lebonyolításban részesülnének s nem vonatnék el eredeti rendeltetésétől számot tevő része azon összegeknek, amelyek más egyházi célok támogatására fordíthatók.

Ezek után bátorkodom császári és apostoli királyi Felségedet hódoló tisztelettel kérni, hogy az itt kifejtettek alapján legalázatosabb javaslatomat legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztassék, aminek reményében a legfelsőbb elhatározás tervezetet hódolattal ide hajlítom.

B. Bánffy Dezső.

A magyar miniszterelnököm előterjesztését a görög keleti szerb egyházi alapokból nyújtott kölcsönök jóváhagyása tárgyában jóváhagyólag tudomásul vévén, megengedem, hogy a további intézkedéseket ennek alapján megtehesse.

Kelt Bécsben, 1895. évi december hó 29-én.

Ferencz József

B

1895 dec. 12

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök bejelentése a minisztertanácsban
a gör. kel. szerb egyházi alapokból engedélyezett kölcsönök jóváhagyása tárgyában*

MT 1895: XLV/1.

A miniszterelnök úr jelentette, hogy a görög keleti szerb egyházi alapok közül a clericális és az úgynevezett elidegeníthetetlen alapokból nyújtott kölcsönök kormányi jóváhagyását eddig a vallás és közoktatásügyi miniszter úr gyakorolta; minthogy azonban gyakorlati szempontból a fenforgó nyelvi nehézségeknél fogva, valamint közjogi szempontból is Horvát-Szlavonországokra való tekintetből célszerűbbnek mutatkozik, hogy ezen ügyeket a miniszterelnökség vegye át, melynél úgy is van a szerb egyházi ügyekkel foglalkozó külön osztály; a miniszterelnök úr, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, valamint a horvát bán hozzájárulásával felterjesztést szándékozik intézni Ő Felségéhez, miszerint az említett kölcsönök jóváhagyása a miniszterelnökség illetékességi körébe vonassék.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

66.

A függetlenségi sajtó a román nemzeti párton belül mutatkozó ellentétekről¹

A

1896 jan. 5

Az „Egyetértés” tudósítása a „Tribuna” szerkesztőségében kiobbant válságról²

E, 1896, 5. sz.

Nagy-Szeben, január 4.

A román közvélemény vezérférfiai hajba kaptak. Dr. Rațiu a *Tribuna* tényleges tulajdonosa és Russu Șirianul a szerkesztő csúnyául összeveszttek egymással, úgy hogy visszhangzott tőle a *Tribuna* szerkesztősége és egy pár munkatárs kék foltok alakjában örzi... harczának emlékét. A botrányos eset akként indult, hogy Russu a szedők kezei közül kiszakított egy cikket, a mely Rațiu-t védelmezte és egy másikat, a melyben a „nemzeti bizottság” egyik tagja válaszol a bukaresti *Gazeta Poporului*³ támadására; de a tulajdonképeni kezdet a „Tribuna” zilált pénzügyi viszonyaihoz vezet.

A „Tribuná”-nak ugyanis tudvalevőleg dr. Rațiu János a tényleges tulajdonosa, a bejegyzett tulajdonos azonban *Albini* Livius, a kinek Russu Șirianul szerkesztő a helyettese. A névleges tulajdonos közjegyzőileg hitelesített okirattal kötelezte magát, hogy Rațiu-nak mint nyomdatulajdonosnak 19.000 firtot fizet ki, ha nem, a lapot azonnal lefoglalhatják. Minthogy a fizetés nem történt meg, dr. Rațiu érvényesítette jogait. A bíróság zárgondnokká *Christea* Miklóst nevezte ki, a szerkesztő pedig dr. *Daianu* Ilie lett. Russu azonban ellenszegült a bíróság végzésének és hallatlan erőszakoskodással megakadályozta az új szerkesztő cikkének a megjelenését, a szedést szétszórta, a levelezést lefoglalta, úgy hogy a rendőrségnek rendet kellett csinálnia. A *Tribuna* ezek miatt ma csak félfőven jelent meg.

Russu tehát újabb levéllel gazdagította a botrányhős koszorúját. Az egykori szegény tanító, a ki a románok vezérévé fondorkodta fel magát, újból kitett magáért. Miután lelketlen intrikáival megbontotta az ország békéjét, félrevezette a románokat, izgatta és tüzelte őket honfitársaik ellen, újból megmutatta, mennyire szereti a botrányokat; megmutatta pedig abban a hajlékban, a hol, mikor mint földönfutó visszatért, először hajtotta fejét nyugalomra e hazában.

Vajjon belátja-e már a félrevezetett románság, milyen emberek az ő vezérei? Vajjon túrni fogja-e tovább is, hogy Russu diktálja neki, mit kell tennie és fog-e hajtani az ő ámitó szavaira? Ez az ember szinte egyetlen a maga nemében. Meghasonlásba hozta az ország lakosságát a román néppel, összevesztette a románokat egymással is. Korlátlan tekintélyvel mondott ítéletet a

¹ 1896 folyamán az „Egyetértés” több cikkben foglalkozik a Román Nemzeti Párt központi bizottságában (Román nemzeti komité) és a Tribunában bekövetkezett válsággal, amely szakadás mögött a romániai politikában beállott változás volt. Romániában a liberális párti A. D. *Sturdza* kormányra jutva, külpolitikai okokból mérsékelni kényszerült eddigi nemzetiségi politikáját. Az erdélyi román nemzetiségi politikusok közül *Albini*, *Russu-Sirianu*, *Lucaciu* és a Bukarestbe emigrált *Brote* követték az új politikai irányt, s a Tribunát is ennek szolgálatába akarták állítani. *Rațiu*, *Coroianu*, *Mihali* T. és társaik azonban az eddigi politikát akarták folytatni és a *Tribuna* egyelőre az ő kezükben maradt. Ezek a romániai konzervatív párttal, illetve Take *Ionescu*-val álltak kapcsolatban, aki ellenzékbe kerülve, radikális nemzetiségi politikát folytatott. A konzervatív vizekre evező *Tribuna* befolyása erősen csökkent, Rațiuék a Mocsonyi-csoporttal egyezkedtek, *Lucaciu* és *Russu-Sirianu* pedig 1897-ben Aradon új lapot indítottak *Tribuna Poporului* címen. Az 1896. febr. 18-i kiáltvány már ezt a szakadást fejezi ki. *Sturdza* bekapcsolódása, valóságos aktív részvétele az erdélyi és magyarországi nemzetiségi politikában idővel egyre tevékenyebbé vált.

² A közlemény címe: *Botrány a „Tribuna” szerkesztőségében. Az „Egyetértés” tudósítójától.*

³ Helyesen: *Gazeta Poporului*.

román nép múltja felett és a prófétát játszva, megkonstruálta a jövőjét és a hol a félrevezetés meg az álnok tanács nem használt, ott presszióval, gyalázkodással és a közvélemény előtt való meghurcolással biztosította magának a győzelmet. Most összeesett azokkal is, a kiket annyiszor magasztalt és ellene fordult azoknak az egyedülieknek, a kiket eddig még nem halmozott el gyalázzal és rágalmakkal. Mit ért vele? A pohár végre is betelt és Russut *kidobták a szerkesztőségből* és kezdheti ott, a hol azelőtt félbenhagyta: a csavargó életpályájánál.

A „Tribuna” maga a következőleg adja elő az esetet:

A „Tribuna” mai száma szokatlanul későn jelenik meg. Tartozunk azzal, hogy közöljük olvasóinkkal a késedelem okát és előadjuk, miért jelenik meg a „Tribuna” ilyen csonkán.

Ennek oka az, hogy a szerkesztőségünkben válság állott be: Részletesen fogjuk elmondani a krízis történetét, mikor az idő meg fogja engedni és mikor már visszanyertük a kellő nyugalmat. Addig is közzé tesszük a következőket:

„Tegnap Russu Sirianul úr erőszakkal kitépett a szedők kezéből egy vezércikket, a melyet dr. Ratiu írt. A cikk a mostan közszájon forgó kérdéssel foglalkozik, tudniillik, hogy kié a Tribuna? Egy másik vezércikket, mely a bukaresti *Gazetta Poporulu*-ban³ foglalt támadásnak felelt, hasonlóképp összetépett. S miután e miatt felelősségre vonták, volt annyi merészsége, hogy dr. Ratiunak minden rendelkezési jogát kétségbe vonta.

Russu Sirianul már elmozdították a szerkesztői állásából, ma azonban újból behatolt a szerkesztőségbe, hol a szerkesztőség új tagját, Dr. Daianu Elie-t az illetlenség magas fokáig *inzultálta*, jöllehet *maga* dr. Ratiu fogadta ezt belső munkatársnak, lefoglalta a postát és lehetlenné tette a szerkesztőségben való időzést.

Másrészt a rendőrségnél feljelentést tett Albini T. L., dr. Ratiu, dr. Daianu E. és Onoriu Tilea ellen, mint a kik háza békéjét zavarták, felkérte a rendőrkapitányságot, hogy az említett uraknak az „Institutul Tipografic”-ba⁴ való belépését akadályozza meg, valamint tiltsa meg azt is, hogy a Tribuna szerkesztőségébe belépjének, mindezt amaz ürügy alatt, hogy a lap és a nyomda az ő tulajdona.

Tíz óraker mindahárom úr megjelent a rendőrségnél, hol dr. Ratiu aktákkal mutatta ki, hogy Albini Liviu nem tulajdonosa, a nevezett *Institutul*-nak. Miután a rendőrkapitány meggyőződött erről, valamint arról is, hogy dr. Ratiu már évek óta a Tribuna tulajdonosa nemcsak, hogy őt ki nem tiltotta az „Institutul”-ból, a mint Albini Liviu kívánta, de megtiltotta ennek hogy oda többé be menjen addig, míg a tárgyalást be nem fejezik. Nemkülönbön megtiltotta Russunak is az „Institutulba” vagy a román nemzeti párt lapjainak szerkesztőségébe való belépést.

Ezekre Russu Sirianul erőszakoskodással felelt, berohant a nyomdába és erőszakkal összeszedte az összes kéziratokat és mindazt, a mi már ki volt szedve – megsemmisítette, sőt a szedőket sztrájkra ösztökélte. Ennek a felszólításnak azonban nem sokáig volt sikere, mert a szedők délután már visszatértek, de a rend ugyancsak meg volt zavarva.

Ezek az elítélendő cselekmények természetesen következményekkel fognak járni, az előzményeket holnap fogjuk elbeszélni. Szomorú viszonyok, de igazak!”

⁴ Nyomdai intézet.

B

1896 aug. 25

Az „Egyetértés” újabb közleménye a „Tribuna-pártiak” és a „szakadárok” (Lucaciu–Mangra-csoport) közötti polémiáról¹

E., 1896, 233. szám

Nagy-Szeben, aug. 23.

Lucaciu és a Tribunapártiak között élethalálharcz folyik. Érdekes tudni, hogy ez a harc épen az *Egyetértés* hasábjain vette kezdetét. Az *Egyetértés* július 17-ki számában egy hír jelent meg arról, hogy *Lucaciu* május 16-án a laczfalusi iskolában megünnepelte az ezredévet s hogy iskolája számára kérte és elfogadta az államsegélyt. Mihelyt ez a hír megjelent az *Egyetértés*-ben, a *Tribuna* azonnal kiadott Felső-Bánya vidékéről czimezve egy levelet, melyben *Lucaciu* állítólagos magyar barátsága miatt a fennebb említett tényekre való hivatkozással, mint renegát és áruló bélyegzetetett meg a románság előtt.

Lucaciu, mihielyt olvasta a *Tribuna* e levelét, táviratilag jelentette ki, hogy az egész dolog hazugság, de bővebben az ellene felhozott dolgokra nem reflektált. Körülbelül nyolcz nap múlva, a *Revista Orăștiei*²-ben egy hosszabb nyilatkozatot tett közzé, melyben a neki tulajdonított dolgokat tagadta s a *Tribuná*-t rágalmából s hazugságokból élő szennylapnak nevezte s ezzel egyidejűleg a bukaresti *Gazeta*-ban is heves támadást intéztetett a *Tribuna* ellen.

E kategorikus czáfolatra a *Tribuna* kénytelen volt felszólítani a felsőbányai levél íróját, hogy *Lucaciu* tagadásával szemben védekezzen. A távirat, a melyben e felszólítás elment, nem a levelező, hanem *Lucaciu* kezeibe esett, a ki belőle nagy meglepetéssel látta, hogy denuncziátora saját káplánja, *Dredeanu* volt. Újabb tagadás, újabb szitok és inzultus a *Tribuna* fejéhez vágdosva, volt a legközelebbi akció *Lucaciu* részéről. A *Tribuna* azonban nem kapitulált, hanem hozta *Dredeanu* második levelét is neve aláírásával annak bizonyításául, hogy *Lucaciu* tagadása nem egyéb, mint a megszorult ember hazudozása maga mentségére, s hogy annak főbb tételei nyilván ellenkeznek az igazsággal.

Most már kezdetét vette a *Tribuna* részéről *Lucaciu* ellen egész a késhegyig, sőt a morális kivégeztetésig menő harc. *Lucaciu* látva az ellene indított harcot, a „*Revista Orăștiei*” augusztus 18-iki számában kijelentette, hogy a *Tribuna* galád akciója nyilvánvalóvá tette, hogy számára is, ki eddig nem akarva a román vezetők soraiban uralkodó zavart és egyenetlenséget még inkább növelni, csak a csendes megfigyelő szerepére szorítkozott, megérkezett a pillanat, melyben a nemzeti veszedelem bekövetkezését megakadályozandó akcióba kell lépnie.

E lapok olvasói értesülve e harcról, bizonyára azt fogják kérdezni, hogy mi az oka és célja ez adáz küzdelemnek? A kérdés jogosult s erre csakis úgy tudunk megfelelni, hogy visszafelé menve az események során, egy kissé föllebentjük a román nemzetiségi párt kulisszatitkairól a fátyolt.

Mikor *Sturza*³ kormányra jutott, az ellenzék sanyarú kenyerére jutott konzervatívoknak az volt egyik legelső gondjuk, hogy a magyarországi román nemzetiségi mozgalmat, mely *Sturza* kezében oly rettenetes pártfegyvernek bizonyult a kormány ellen, a magok könnyen kezelhető eszközévé tegyék. A külföldi agitáció vezetésével megbízott *Take Jonescu*⁴-nak és *Filipescu*-nak sikerült is *Coroianu*-t s *Ratiu*-t a magok részére vonni. *Sturza* ezt látván, bizalmas emberei *Brote* és *Albini* segítségével a *Tribuna* szerkesztőségében válságot provokáltatott azért, hogy onnan *Ratiu*-val és *Coroianu*-val együtt a konzervatív befolyás is kiszoruljon.

¹ A közlemény címe: *Lucaciu akciója*. (Az „Egyetértés” tudósítójától.)

² 1895–1899 között megjelent szászvárosi román hetilap. Felelős szerkesztője *Moldovan Silviu*, kiadója *Popovici-Barcianu* Aurél volt.

³ Helyesen: *Sturza*.

⁴ Helyesen: *Ionescu*.

Sturzának azonban nagy nehézséget okozott az, hogy bizalmas emberei, *Brote* és *Albini*, mint szökevények kénytelenek voltak a csatatérről távol, Bukarestben élni. Ezért igyekezett Broteék révén Lucaciut és Mangrát a maga pártjára vonni, a mi sikerült is. Így keletkezett aztán a nagyszzebeni komité kebelében a meghasonlás. Az első csatát a Sturza emberei elvesztették, a mennyiben a „Tribuna” a Ratiuék kezében maradt.

Egyelőre úgy látszott, hogy a *Brote* csoport teljesen le van verve, mit *Popovici* Aurél leleplezései s az a tette, hogy Brote és társai ellen nyilatkozva, a konzervatívek szolgálatába állott, még evidensebbé látszott tenni. A diadal azonban csak látszólagos volt, mert az ellenfél, tudniillik Brote és Lucaci, felhasználva a konzervatívtól elkövetett hibákat és mulasztásokat, szépen összeszedte magát és újabb akcióra sorakozott.

Brote és Lucaci helyzetét megkönnyítette először is az a körülmény, hogy a Tribunát a válság következtében épen a legjobb munkatársai hagyták el s hogy helyüket alkalmas erővel nem tudták pótolni. A Tribuna meg volt, de szellemére, frissességére és akcióképességére nem a régi volt többé. Egy szóval a konzervatívva lett Tribuna régebbi hatását a tömegre elvesztette. A második mulasztás Take *Jonescut*⁵ terheli, a ki azt hitte, hogy pénz nélkül is ébren lehet tartani a magyarországi román túlzók mozgalmát, nem tudva, hogy a mi román nemzetiségi vezetőink, ellentétben az éneklő madarakkal, csak akkor fújják a nekik sugalmazott nótát, ha folytonosan tömik és hizlalják.

Broteék meggyőződve a konzervatívek satellesévé⁶ vált tribunisták akció-képtelenségéről, szépen összeszedték magokat, és eszközöket és módokat találtak arra, hogy a maguk politikai irányának képviselésére egy organum alapítását lehetővé tegyék. Ez újabb organumnak „Tribuna Veche” (Régi Tribuna) lesz a címe, s mondják, hogy a szükséges összeget a Sturza⁷ rendelkezése alatt álló bukaresti nagy bankok adják. Idehaza csak stróhmanokat kell keresni mint részvényeseket. Június elején Lucaci és Mangra huzamosabb ideig Bukarestben voltak s ott is hozták rendbe az új hírlap ügyeit.

Mikor július elején Mangra visszajött, rögtön megkezdte utazásait az új lap érdekében. A tribunisták, meggyőződve az új lap megjelenésének komoly voltáról, elhatározták, hogy mielőtt megindulna, tönkre teszik Lucaciut s ezért inszenálták az ismeretes Dredeanu-féle leleplezést.

Már most az a kérdés, sikerül-e Lucaciut moraliter tönkre tenni a tribunistáknak addig, míg lapja Mangra szerkesztésében meg fog indulni? Itt Szebenben azt hiszik, hogy a tribunisták e reménye nem fog teljesülni, mert Lucaci és Mangra mögött Sturza⁷ áll, a kiről rövid időn [belül] tények fogják a románság előtt bebizonyítani, hogy jelenlegi magatartása a román nemzetiségi kérdésben tényleg nem egyéb, mint diplomáciai folytatása ellenzéki akciójának s hogy a Tribuna, melyet magára hagyott s a pénzzavarokkal küzdő Ratiu nem tud kellő nívón tartani, anyagi és szellemi végegyengülésben csakhamar ki fog múlni s helyét átengedi a Brassóban Mangra szerkesztésében megjelenendő Tribuna Vechének⁸, melynek munkatársai a legügyesebb román nemzetiségi hírlapírók lesznek s melyet szellemmel és pénzzel busásan el fognak látni Bukarestből.⁹

⁵ Ua.

⁶ Zsoldos.

⁷ Helyesen: *Sturza*.

⁸ A tervezett lap tudomásunk szerint nem jelent meg.

⁹ Hasonló hangnemben ír az *Egyetértés* a „tribunisták” és a „mérsékelték” (Mocsonyi-csoport) korábbi (1888. évi) és ez idő szerinti paktum-tárgyalásairól (*Román nemzetiségi erőlködések*, E., 1896. szept. 23. 262. sz.), majd a *Sturza* lemondása utáni helyzetről ennek állítólagos nemzetiségi diplomáciai akciójával kapcsolatban. (*Sturza újabb nemzetiségi akciója*, E., 1896., dec. 5.355. sz.) Utóbbi cikk említést tesz *Popovici* Aurél és *Coroianu* bécsi föderalista körökkel folytatott tárgyalásairól.

67.

1896 jan. 8

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyarországi gör. kel. szerb egyház feletti állami főfelügyelet megosztásáról az illetékes minisztériumok között

VKM eln. 1897:501 (101/1896.)

Magyar királyi miniszter elnök.

ad 4003. _____

M. E. ex. 1895.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságod múlt évi november hó 20-án 1943/eln. szám alatt kelt nagybecsű átiratára, mindenek előtt őszinte köszönetemet kell kifejeznem, hogy a görög keleti szerb egyház felett gyakorlandó állami főfelügyelet iránti hatáskörök megosztásának kérdését nagybecsű átiratával egyszerűsíteni s megkönnyíteni méltóztatott.

Átérve az ügy érdemére, teljesen osztom Nagyméltóságod véleményét, hogy a vezetésem alatt álló m. kir. miniszterelnökség hatáskörébe azok az ügyek vétessenek át, a melyeket eddig a miniszterelnökség helyett tényleg a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló m. kir. vallás és közoktatásügyi ministerium intézett el, de a melyek a Nagyméltóságod nagybecsű átiratában is hangsúlyozott közjogi okoknál fogva tulajdonképp a m. kir. ministerium elnökének intézkedése alá tartoznak.

Ilyenek lennének s a m. kir. miniszterelnökség hatáskörébe vonatnának:

1. A lelkészek lakbérnegyedértékének kiszabása tárgyában a kongressusi választmány határozatai ellen közvetett fel[.]jebbesések elintézése, valamint egyáltalában a kongressusi választmány határozatai ellen intézett fel[.]jebbesések felülbírálása és tárgyalása;

2. A kongressusi választmányra ruházott másod-, illetve harmadfokú bíraskodás ellenében közvetett felfolyamodványok elintézése;

3. Az 1875. évi május 14-iki királyi leirat 7., 8., 9. §§-ban fentartott felségjogok érvényesítése;

4. A kongressusi tárgyalást igénylő szabályzatoknak megerősítése végett Ő Felségéhez teendő legalázatosabb előterjesztése;

5. A görög keleti szerb nemzeti egyházi alapok, alapítványok és tanintézetek előirányzatai és zárszámadásaira vonatkozólag a felügyeleti jog gyakorlása és a felügyeleti jogból folyólag az egyházi javak, alapok és alapítványok elidegenítése, megterhelése vagy átváltoztatása, illetőleg rendeltetési céljának megmásítása tárgyában Ő Felségéhez intézendő legalázatosabb előterjesztés készítése;

6. A megválasztott pátriárkának, valamint szintén a kongressus által választandó iskolai főelőadónak megerősítése iránt Ő Felségéhez teendő legalázatosabb előterjesztés;

7. A görög keleti szerb püspöki zsinat egy behívásának engedélyezése iránt teendő felségfelterjesztés, a zsinati tárgysorozat megállapítása és a zsinati jegyzőkönyvi határozatok alapján a felügyelet gyakorlása

8. A görög keleti szerb patriarkai szék üresedése esetében az administrator kirendelése iránt teendő legalázatosabb előterjesztés és az administrator díjazása iránti intézkedés.

Ezzel szemben a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium hatáskörébe tartoznának:

1. A lelkészek felszenteléséhez megkívántató korengedélyek megadása;

2. *A magyarországi lelkészeknek, espereseknek az egyházi alapokból a kongressusi választmány által megszavazott állandó és időhöz kötött segélyek jóváhagyása,*¹ míg a horvát-szlavonországi lelkészek részére megszavazott ilyen segélyek az eddigi gyakorlat alapján ezután is a m. kir. miniszerelnökség által fognak tárgyalatni;

3. A budai, bácsi, temesvári és verseczi görög keleti püspökségek betöltése iránt Ő Felségéhez teendő előterjesztés készítése, úgyszintén

4. Ugyanezen püspökségek széküresedése esetén kirendelendő administrator iránt teendő legalázatosabb előterjesztés, míg a Horvát-Szlavonországokban fekvő püspökségek betöltése avagy administrator kirendelése iránt Ő Felségéhez teendő előterjesztések, tekintettel Horvát-Szlavon országoknak a vallásügyekbeni autonómiájára a horvát-szlavon-dalmátországi bán által lennének készitendőek s a horvát-szlavon-dalmát kir. miniszer úr által Ő Felségéhez felterjesztendőek.

5. Az 1868. évi augusztus 10-én kelt legfelsőbb királyi leirat II., III. és IV. része alapján a görög keleti szerb egyházi és iskolai ügyekben teendő intézkedések végül

6. Az egyházmegyei iskolai előadók választásának megerősítése iránt teendő előterjesztés készítése a területi illetékesség szem előtt tartásával.

A görög keleti szerb nemzeti egyházi alapokból nyújtandó kölcsönök jóváhagyására vonatkozólag, amely ügyek Nagyméltóságod nagybecsű átíratára szerint olyanoknak jeleztetnek, mint a melyek a vallás és közoktatásügyi miniszerium hatáskörében lennének meghagyandók, van szerencsém tisztelettel megjegyezni, hogy – mint erről Nagyméltóságodat időközben már értesíteni szerencsém volt – a ministertanács határozata alapján tett legalázatosabb felterjesztésekre Ő császári és apostoli királyi Felsége 1895. évi december hó 29-én kelt legfelsőbb elhatározásával elrendelni méltóztatott, hogy ez ügyek a vezetésem alatt álló m. kir. miniszerelnökség hatáskörébe vetessenek át.

Végül megjegyzem, hogy a Nagyméltóságod nagybecsű átíratában foglalt egyéb ügyköröket mint például a vagyonkezelés ügyét külön fogom tárgyalás alá venni, s ezekre vonatkozólag annak idején fogom Nagyméltóságodat külön értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapecsten, 1896. évi január hó 8-án.

Br. Bánffy.

68.

1896 jan. 14

*Tomasits Miklós és Ugron Gábor felszólalásai a horvát politika célkitűzéseiről az 1896. évi belügyi költségvetés részletes tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1892–97, XXVIII. 99–102. l.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Khuen-Héderváry bizalmas hívének közjogi fejtegetése megtévesztő képet nyújt a horvátországi helyzetről, és a magyar–horvát viszonyt is indokolatlanul kedvezőnek vázolja. Tomašić felszólalása ugyanakkor híven kifejezi a horvát nemzeti párt Khuent támogató csoportjának felfogását, amire ennek a horvát nagybirtokosokra és a horvátországi szerb értelmiség egy részére támaszkodó csoportnak annál inkább szüksége volt, mert a magyar kormánykörökben az 1895. évi zágrábi események óta (l. 61. sz. irat) nyíltan elégedetlenek Khuen horvátországi politikájával. Tomašić konzervativizmusára egyébként jellemző, hogy rövidesen Khuen politikáját is túlmerészenek tartja, és az óunionistákhoz (horvát konzervatívok) csatlakozik. – A horvát politikában azonban ez idő tájt sem a közjogi, hanem a gazdasági kérdéseken volt a hangsúly, elsősorban az elhanyagolt vasútügyön. Ebben a kérdésben ugyanis a horvát és a magyar tőkés érdekek élesen ütköztek. A

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A költségvetési vita folyamán vád emeltetett a horvát politika, illetőleg a horvát nemzeti párt politikája ellen. Én nem szándékoztam felszólalni, mert azt gondoltam, hogy a horvát miniszter úr ő excellenciája részéről a horvát vita alkalmával adott válasz oly világos és meggyőző volt, hogy erre szükség nem lesz. Most sem akarok bővebben foglalkozni egyes kérdésekkel, csak néhány ténytet akarok felsorolni, a melyekről, úgy hiszem, hogy az ú. n. horvát kérdést megvilágítani képesek. (*Halljuk! Halljuk!*)

A multkor és ma is az kifogásoltatott legerősebben, hogy némelyek Horvátországot államnak nevezik.

Mi jól tudjuk, hogy a kiegyezési törvény értelmében és annak világos betűje szerint, Horvátország sem nem állam, sem nem tartomány, hanem a törvény társországnak nevezi, még pedig Magyarország társországnak (*Helyeslés.*) Én úgy hiszem, legjobb a törvényes kifejezésnél megmaradni, (*Helyeslés.*) mert azon vita, hogy Vajjon Horvátország tartomány-e, avagy állam, nem ide tartozik, az akadémikus, theoretikus vita.

Ismeretes a t. ház előtt, hogy van theoria – és itt kiváltképen a különféle német közjogászokat értem, – mely szerint csak oly politikai testület, mely korlátlan szuverenitással bír, államnak nevezhető. Van olyan theoria is, mely szerint egy olyan politikai testület, melynek hatalma a központi kormány által ellenőriztetik, államnak neveztetik, ez a theóriája például a híres Labandnak is a német államokra nézve. Vannak továbbá olyan jogászok is, kik egyáltalán tagadják, hogy volna valami jogi különbség a község és az állam közt.

A ki előtt ismeretesek ezek a theoriák, az nem fog azon csodálkozni, hogyha valaki Horvátországot egy bizonyos theoria alapján államnak nevezi. Én részemről, a ki a reális unió fogalmát mint külön közjogi thémát nem elég precíznek tartom, úgy hiszem, hogy Horvátország Magyarországgal együtt egy, még pedig összetett – hogy a terminus technikussal éljek – szövetséges államot képez. (*Ellenmondás és mozgás a szélső baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*) De elismerem, (*Zaj a szélsőbalon. Halljuk! Halljuk!*) hogy annak a nézete is jogosult, a ki Horvátországot tartománynak nevezi, azonban csak akkor, ha azt a theoriát követi, hogy csak egy korlátlan szuverenitása politikai testület nevezhető államnak. Aki pedig a Jellinek-féle realizmus theoriáját követi, azt fogja mondani, hogy Horvátország Magyarországgal reális unióban él.

A mint ezekből látszik, a különféle theoriák alapján különféle eredményeket fognak levonni; ezt tagadni, vagy nem tagadni nem segít semmit, mert ilyen a theoria.

Beöthy Ákos: Azért szürke!

Tomasits Miklós: És ez a tanszékre való. (*Úgy van! balfelől.*)

Én pedig úgy gondolom, hogy politikai tekintetben csak az a kérdés lényeges, hogy a horvát politika partikularistikus-e, tudniillik, hogy a horvátok és Horvátország vágyódik-e igazán – a mai viszonyt opportunitásból elismerve – egy szláv állami csoportot képezni, vagy pedig más, mondjuk osztrák állami csoporthoz kapcsoltatni. Ez a lényeges kérdés. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Mielőtt e tekintetben világos választ adhatnék, (*Zaj a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!*) úgy hiszem, hogy mindenesetre szükséges tudni, hogy a horvátoknak mi a lényeges érdeke, mint nemzetnek, s akkor fogjuk látni, hogy mit kívánnak és mi után vágyódnak. Én úgy hiszem, az

horvát érdekek a keleti Szlavoniát a tengerparttal összekötő Zimony–Fiume–Zengg (Senj) vasutat, a dalmát kikötőkkel és a szerb–bosnyák tartományokkal való közvetlen összeköttetést kívánták, míg a magyar kormány a tengerparti kikötőket és a balkáni kereskedelmi fővonalat részesítette előnyben a Budapest–Fiume és Budapest–Zimony vonalak megépítésével és a magyar árukat a horvát árucikkek rovására előnyben részesítő tarifa szabályzatával. Éppen Tomašić beszédének elhangzása után a horvát gazdasági élet vezető körei (Br. *Ožegović* Lajos, *Plavšić* Nikola, *Frangješ* Simon) az egyes vállalkozó társaságok nevében emlékirattal fordulnak a kormányhoz, amelyben a tengerpart és Dalmácia felé irányuló horvát vasúti összeköttetés gazdasági szükségét hangsúlyozzák. A kereskedelmi kormányzat azonban – mint ezt Dániel Ernő kereskedelmi miniszter az 1898. ápr. 13-i értekezleten kifejti – továbbra is a meglévő magyar vasutak dél felé irányuló folytatása mellett dönt, az agresszív balkáni kereskedelmi politika érdekeit védve. A megoldatlan horvát vasútkérdés így tovább élesedett, s a horvát kereskedelmi és iparkamarák 1899. évi közös emlékiratában a horvát sérelmek élére került.

logicze más nem lehet, minthogy nemzeti individualitását megvédje és eddig elért művelődését és nemzeti kultúráját fejlessze.

Most azt a kérdést teszem fel, hogy lehetséges-e Horvátországnak ezt a lényeges momentumot elérni egy délszláv állami csoportban? (*Halljuk! Halljuk!*)

Én elismerem, hogy minden szláv nemzetre nézve a szlávtság eszméje bizonyos vonzó erővel bír, de azt is el kell ismerni, hogy vannak olyan momentumok is, amelyek ezt a vonzó erőt egészen paralizálni képesek, például csak Lengyelországra hívom fel a figyelmet. A horvátokra nézve is ép úgy áll a dolog, hogy ahhoz, hogy más szláv törzsek, a délszláv törzsek a horvátokra vagy Horvátországra vonzó erővel bírhatnának, annak két lényeges körülmény állja útját, tudniillik a horvátokat jellemző nyugati művelődés és más délszláv törzseket jellemző keleti vallás. Ez a két akadály mindig fennforgott, a mely előidézte, hogy Horvátország vagy a horvát nemzet sohasem tudott egyetértésbe jutni a más délszláv törzsekkel. Azért a horvát nemzet igenis szláv, de nem pánszláv, sem délszláv értelemben, mert ez nem lehet. A horvátok meg akarják védeni individualitásukat, de meg akarják védeni a már elért művelődési fokot is. Ők szeretik nemzeti individualitásukat, de szeretik vallásukat is. Nemzeti individualitása, vallása és művelődése, mindez meggyőződésem szerint egy délszláv csoportban mindenesetre visszafejlődésnek volna kitéve. (*Úgy van!*) És ez nemcsak az én egyéni nézetem. Nem fogok tehát abba sem belebocsájtkozni, hogy ajándék-e a 68-iki kiegyezés, vagy nem, mert mindenki jól tudja, hogy miképen jött az létre; csak azt akarom mondani, hogy ez nemcsak az én egyéni nézetem, hanem mindenkinek kell, hogy legyen nézete, a ki a történetet ismeri. Azért sohasem volt Horvátországban tényleg délszláv párt. Az igaz, hogy maga Strossmayer, délszláv érzelmű ugyan, de a pártja sohasem volt délszláv, hanem horvát s kizárólag horvát ma is. Hanem ha a horvátok látni fogják, hogy a magyarok úgy politizálnak, mint az osztrákok, hogy tuniillik azt a kiegyezést, melyet megkötöttünk, most már másképen akarják magyarázni, hogy nem akarják belátni, hogy nekik közös ügyük van, a magyarok és horvátok közösügye, ha a horvátok azt fogják látni, hogyha valaki horvát polgárnak nevezi magát, az sérelmes: akkor a horvátok azon meggyőződésre fognak jutni, hogy ez osztrák politika...

Más kérdés, hogy vágyódhatik-e Horvátország az osztrák állami-csoportba kapcsoltni? Ha ezt a kérdést akarjuk elintézni, akkor össze kell az osztrák állami csoportot Magyarországgal hasonlítani és akkor látni fogjuk, hogy itt két akadály van.

Az első a németiségnek túlságos ereje, mely a germanizálásban külső kifejezést nyer és melyet úgy a magyarok, mint a horvátok annak idejében éreztek; a másik pedig a németiségnek külön alkotmányossága. Minden alkotmányosság tiszteletre méltó, ha az a nemzetnek kedvez; de mi horvátok ahhoz a szabadelvű alkotmányhoz vagyunk hozzászokva, melyet a magyarokkal századokon együttesen fejleszthettünk. (*Élénk helyeslés.*) Ez volt az oka, hogy a horvátok a 48-iki események dacára is, dacára úgy az osztrák ígéreteknek, mint az osztrák presszióknak és csábításoknak, a 60-as években a Reichsrathba bemenni nem akartak.

Jogosan lehet tehát kérdezni, hogy ha van közös történeti multunk, közös művelődésünk, közös alkotmányos érzületünk, honnan jön az, hogy olykor mégis oly tünetek, oly tünetnyek mutatkoznak, melyek a hazafiak szívében aggodalmakat kelteni képesek? (*Halljuk! Halljuk!*)

Tévednek, a kik azt hiszik, hogy a bizalmatlanságot a különfajúságban, vagy különajkúságban kell keresni. Elismerem, hogy a magyar és még inkább a horvát közvéleménynek egy igen nagy része ebben a nézetben él, de ez a nézet mégis téves, mert a történet meghazudtolja. Ha a különfajúság volna az akadály, akkor sohasem lett volna a magyarok és horvátok között őszinte bizalom és barátság, pedig egy képviselő úr igen szépen kimutatta, hogy hajdan a horvátok és magyarok igen jó egyetértésben tudtak élni. Ez kétségtelenül lehetetlen lett volna, mert a különfajúság hajdan még nagyobb volt, mert az a századokon át előfordult házasságok és telepítések által minden esetre enyhült. Másrészt azt látjuk, hogy a bizalmatlanság első tünetei épen a nemzetiségi kérdés felmerülésével fordulnak elő. Ezen nacionalizmusnak az egyajkúság a jellemző vonása. Azon időtől fogva találhatóunk Horvátországban pártokat, a melyek nemzetüket az el-

magyarosítás ellen védeni és attól féltetni kezdték és azon időtől fogva Magyarországon is találhatunk politikusokat, a kik a horvátokban ellenségüket vélik látni. A ki azt hiszi, hogy a magyarok és horvátok között teljes a bizalom csak akkor lesz, ha a horvátok elmagyarosodnak, a ki szívében ezt érzi: én annak reményét nem adok, mert a horvátok oly szívósan szeretik anyanyelvüket, (*Élénk helyeslés.*) hogy mondhatom a költő szavával – ha két horvát maradna is a világon, még az a kettő is horvátul beszélne.

Ez ellen azt az argumentumot lehet felhozni, hogy nem szükséges elhanyagolni a horvátoknak anyanyelvüket, de még is megtanulhatnak magyarul.

Ez igaz, de mikor a bizalmatlanság tünete egészen el fog esni, mikor az ilyenféle beszédeket a horvátok olvasni nem fogják, bizonyosan ez be is fog következni, és ez minden hazafi előtt kívánatos. De a kik ezt elősegíteni vélik, azoknak figyelmükbe ajánlom, hogy ne keressék az erre való eszközt az erőszakos magyarosításban, mert a történet azt tanítja, hogy ahhoz más eszköz szükséges, hogy az csak a művelődés útján történhetik. Szorítsátok ki a német művelődést, nem erőszakkal, mert az hiábavaló dolog, hanem fejlesztétek a magyar művelődést, mert ha ez elég erős lesz, akkor elhal a német szó és a magyar lesz az örököse. (*Élénk helyeslés.*)

Most felteszem azt a kérdést, vajjon a nyelv olyan jelentőséggel bír-e, hogy két nemzet a nélkül egymás iránt bizalmat nem érezhet? Őszintén megvallom, hogy én ezt a nézetet egészen indokolatlannak tartom; mert ismerünk magyarul beszélő panszlávokat, (*Úgy van!*) hallottunk magyarul szitkozódó dákorománt (*Úgy van!*) és ismerünk jó hazafiakat, kik magyarul nem tudnak. (*Igaz!*) Bátran merem tehát állítani, hogy daczára a különfajúságnak és daczára annak, hogy a 68-iki kiegyezési törvény a horvátokat külön politikai nemzetnek minősíti, a horvát nemzet a magyarral egy politikai nemzeté forrott össze, mert én politikai nemzet alatt olyan nemzetet értek, melynek népei az összetartozást elismerik, átérzik. Ha a szűkebb értelemben vett Magyarország nemzetiségei is oly érülettel viseltetnének a közös állam iránt, mint a horvátok, nyugodtak lehetnénk az iránt, mit rejt a jövő sűrű fátyla. (*Helyeslés.*) De még sok Héder-váry-féle államférfira lesz szükség a magyarországi nemzetiségek nevelésére, míg a politikai érettség azon fokára jutnak, a melyen ma a horvát nemzet áll.

Végül még egyet. A horvátok a milléniumra a legszebb ajándékot fogják hozni: a magyar nemzet iránti bizalmukat, (*Éljenezés.*) ez pedig nagyon sok. Hogy a költségvetési vitában hallott beszédek után is bizalmukat fogják hozni, ez csak annak az államférfiúnak az érdeme, a ki 12 éven át arra tanított bennünket, hogy a magyar nemzet érdekében áll a horvát autonómiát tiszteletben tartani. (*Helyeslés.*) Az ő tana oly világos és meggyőző, hogy a magyarok sem képesek a horvátokban a bizalmat megrontani. (*Mozgás.*) A közvéleménynek az a része, mely úgy beszél és úgy ír, mint ma hallottuk, szerintünk csak múltó jelenség. Csak ne tessék azt a politikát, tudniillik a bán érdemeit kicsinyes kérdésekkel rontani. Uraim, egy ezredév néz ránk ítélő szemmel, mi pedig azon vitatkozunk, hogy egy a kiegyezési törvény értelmében a magyar és horvát között közösügy, magyarnak vagy magyar-horvátoknak nevezessék-e. Ép a minap olvastam a nagyváradi bíboros püspök pástörlevelében, hogy Vörösmarty mikor fiaival megtanultatta a Szózatot e két sort kihagyta: Vagy jönni fog, ha jönni kell – A nagyszerű halál. Kövessük mi is ezt a politikát, hogy Magyarország jövőjéből prakticze ki legyen hagyva e két sor. A tételt elfogadom. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

69.

A felekezeti iskolák államosítása és a nemzetiségi kérdés az 1896. évi belügyi költségvetés vitájában¹

A

1894 jan. 25

Polónyi Géza beszéde az állami oktatás kiterjesztéséről és ennek nemzeti feladatairól az 1896. évi belügyi költségvetés részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1892–97, XXVIII. 350–352. l.

...Az 1848: XX. tcz. 3. §-a a mi őseink bölcsességével, az államalkotó erejük teljességével kimondja, hogy az iskolaügy álladalmi költségen fedeztessék. 1848 óta sok idő folyt le, azóta a nemzetnek adott ezen ígéret beváltva még nem lett...

E perczen csak néhány szóval, néhány érveléssel akarok hozzájárulni ahhoz, hogy újabban is kimutassam, hogy ha Magyarországon igazi nemzeti államot akarunk teremteni, akkor alig van sürgősebb és fontosabb teendő, mint az állami oktatás behozatala, és a felekezeti oktatás eltörlése. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Különösen a t. szabadelvűpártnak ajánlok két dolgot szíves figyelmébe. Ha végig tekintünk azokon az ádáz harcokon, a melyeket napról-napra itt a képviselőház termeiben a néppárti mozgalom jelzője alatt hallunk ismertetni, lehetetlen föl nem fedezni azt, hogy e mozgalomnak és törekvéseknek csirája a felekezeti oktatás félszűzességében leli gyökereit.

A politikai ember előtt Magyarországon tisztán áll az a kérdés, különösen ez alkalommal, ha két mozzanatot vesz figyelembe Magyarország törvényhozása: hogy a felekezeti oktatás követelése vajjon mely programokban szerepel? Magyarország összes politikai pártjai között a felekezeti oktatás fentartását én csak két programban találtam meg. Az egyik a néppárt

¹ A népoktatás ügyét még a dualizmus kezdetén az Eötvös-féle 1868: XXXVIII. tc. szabályozta. Ez azonban nem nyújtott alapot a magyar nyelv nemzetiségi népiskolai tanítására vonatkozó későbbi iskolatörvény (1879: XVIII. tc.) és türelmetlen rendeletei végrehajtására. A 90-es években egyre erősebb áramlat indul a magyar uralkodó osztály részéről az állami ellenőrzés kiterjesztése és a népiskoláknak asszimilációs célból történő államosítása érdekében. Az első lépést a népiskolai törvény revíziója útján a tanítói fizetések rendezéséről szóló 1893: XXVI. tc. jelentette. Ezt azonban újabb törvények egyelőre nem követték, mert a felekezetek szilárdan ragaszkodtak iskolai jogaikhoz. A nemzetiségi kérdés szőnyegre került az 1895. évi közoktatásügyi költségvetési vitában is. *Hévízy János* a magyar nyelvoktatás hiányait kifogásolta, s a nyelvi asszimiláció előmozdítását tüzte ki az iskolapolitika céljául. *Hock János* a népiskolai törvény (1868: XXXVIII. tc.) revízióját és az állami felügyelet hatályosabbá tételét követelte az „egységes magyar állam-eszme” érvényesülése érdekében. (*Képv. Napló*, 1892–97, XXII, 164–174 247–250. l.) Az ügy folytatása az 1896. évi kultusköltségvetési vitában és az iskolák államosítását követelő törvényhatósági kérvényekkel kapcsolatban (l. 54. sz. irat) jelentkezik. Az ellenzéki törvényhatósági feliratok nyomán kialakult belügyi költségvetési vita nemzetiségi vonatkozásai több napon át foglalkoztatták a Házat. A felekezeti iskolák államosítását, illetve a gör. kel. egyházak állami ellenőrzését sürgető felszólalások közül figyelmet érdemel *Pogrányi József* 1896. febr. 6-án elhangzott beszéde, aki felszólalása középpontjába a román egyházi személyek és tanítók által a Memorandum-pör szökésben levő elítélteinek megkegyelmezése érdekében készített „felségfolyamodvány” bírálatát állította. (*Képv. Napló*, 1892-97, XXIX. 251–253. l.) A vita nemzetiségi részében továbbra is a függetlenségi ellenzék a hangadó. Febr. 7-én *Ugron* újabb határozati javaslatot nyújt be (*Képv. Napló*, 1892–97, XXIX. 265. l.), amelyben olyan törvényjavaslatot sürget, amely „az egyenlőség, a viszonyosság, az önkormányzat alapján egyfelől rendezi az összes egyházak és az állam közötti viszonyt, másfelől az állam felforgatására törekvő, az állam integritását megtámadó, a magyar nemzet és az állam nyelve ellen gyűlöletet szító egyházak és iskolákkal szemben esetről esetre a visszaélés terjedelméhez képest lehetővé teszi a törvényhozási kormányzási eljárást.”

programmja, a mely a felekezeti oktatás fentartását követeli, a másik a nemzetiségeknek Budapesten tartott kongresszusában megállapított program, a melyben a felekezeti oktatás és annak fentartása mint posztulátum van felállítva.

A ki e kérdéssel tisztában nem volt, annak ez teljesen elég, hogy ezen két program meghatározza Magyarország törvényhozói bölcsességének útirányát és azt, hogy ezen a téren mi a teendő. Az állami oktatásnak, a felekezeti oktatás eltörlésével való behozatala Magyarországon nemcsak politikai kérdés: Magyarországon a nemzeti államnak, Magyarország magyarságának, a nemzet fentartásának igazi kardinális kérdése. És nem is tartom szükségesnek, hogy ezt a t. ház tagjai előtt bővebben is indokoljam. A miniszter urak részéről hallunk egyszer-másszor észrevételeket, és lehetetlen fel nem fedoznünk, hogy annak, hogy ez a kérdés, meg nem érett és megoldásra nem került, inkább finanziaális okai vannak. Tudom, sőt kontestálom is, hogy vannak hazafias felekezetek, és vannak a felekezetek közt hazafias elemek, a melyek hasznos szolgálatokat tettek a közérdeknek és a hazának iskolafenntartással és a tanítók képzésével. De lehetetlen fel nem fedoznünk, hogy az egyházi autonómiának erre a térre való kiszélesítésében a felekezeti oktatás, különösen a magyar nyelvhatárokon, tényleg nemzetiségi aspirációknak táplálékául használtatik fel, és tulajdonképen nem egyéb, mint pepineriája a hazaellenes elemeknek és tényésintézete a nemzet elleni törekvéseknek. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Én a magam részéről, ha anyagi áldozatokat kellene a nemzetnek hozni, hogy a felekezeti oktatás megszüntetésével az állami oktatás lépjen életbe, úgy mint 1848-ban a törvény elrendelte, áldozatoktól sem riadnék vissza, és ha valahová, ide készségesen vinném el magam is a haza oltárára filléreimet és tudom, hogy polgártársaim is, kinek megbízásából a képviselőházban beszélek, szívesen hoznák meg a maguk részéről azt az áldozatot, mely a nemzet jövőjének megalkotása céljából, a nemzeti oktatás érdekében kell, hogy megtéttessék.

Csanádmegyének kérvénye nagyon szépen fejt ki, hogy a felekezeti oktatás megszüntetésével maga az áldozat is, mely pénzügyi szempontból a nemzet vállaira kellene, hogy jusson, nem oly számbavehető, nem olyan nagy, mely visszariaszthatna bennünket attól, hogy a nemzeti oktatás érdekében végre-valahára határozó és döntő lépést tegyünk. Méltóztassanak nekem megengedni, hogy csak egyetlen egy adatot soroljak fel, hogy milyen veszély fenyegeti a nemzetet a felekezeti oktatás fentartásával épen nyelvi, épen nemzeti szempontból. (*Halljuk! Halljuk!*) Nem fogom hosszabban fárasztani ez alkalomból a t. ház szíves türelmét, de ezen eszme szolgálatában ennek egyik jeles és kiváló bajnoka, kinek érdemeit köteles vagyok e padokról is hangsúlyozni, Szathmáry György kultuszminiszteri érdemdús miniszteri tanácsos a tárgyban kiadott legutóbbi munkája² is oly becses adatokat szolgáltat a törvényhozásnak, hogy szinte kiáltó módon hívja fel a nemzet figyelmét arra, hogy végre valahára elérkezett az ideje annak, hogy e kérdés megoldassék. Eltekintve attól, hogy 2010 oly néptanítója van Magyarországnak, ki egy betűt magyarul nem tud, – tehát az állameszme érdekében hasznos működést kifejtteni, még ha akarna sem tudna, – itt vannak a statisztikai adatok, a melyek azt mondják: A népiskolák tannyelvűsége szempontjából Erdélyben van magyar tannyelvű iskola 1171, német van 262, román 1770, azonkívül német–magyar tannyelvű 23, román–magyar 62, magyar–német tannyelvű 2.

A 2122 nem magyar iskola pedig következőleg tesz eleget az 1879: XVIII. tcz.-nek: Teljes sikerrel tanította a magyar nyelvet 572, félig 896, és „semmi” eredménnyel 654; vagyis összesen 1550 ilyen iskola nem felelt meg a magyar nyelv kötelező oktatását elrendelő törvény rendelkezésének.

De érdekes lesz, t. ház, ezen eredményt a tanítók nyelvismeretével hasonlítani össze:

Az erdélyrészi 4405 főnyi összes tanítók közül magyarul oktatni teljesen képes volt 3216, ezek közül 457 református, 449 állami, 442 községi, 433 római katolikus, 621 görög katolikus, 504 görög keleti és 310 ágostai; „csak szóval” 400, ezek közt 264 román és 99 szász; „keveset”

² Szathmáry György (1845–98) kultuszmin. tanácsos, országgyűlési képviselő. Említett könyvének címe: *Nemzeti állam és népoktatás*, Bp., 1892, 2. kiad. 1896.

364, köztük 260 román és 98 szász; végül „semmit” 380, köztük 217 román és 158 szász. Tehát t. ház, 158 szász iskolában az 1879-iki törvénynek világos rendelkezése végrehajtva nincs, végre nincs pedig hajtva azon paktum alapján, mely a kormány és a szászok között létesült, mert ezen paktumnak oltalma alatt a t. szász urak, kik ott jól érzik magukat a t. többség táborában, merészen és keményen dacolnak a törvény végrehajtásával.

Hát, t. ház, én a magam részéről ez alkalommal sem akartam elmulasztani azt, hogy azon eszme szolgálatában, a melynek a szolgálatában teljes meggyőződésemet érvényesítem mindannyiszor valahányszor a képviselőházban arra alkalmam kínálkozik, figyelmeztessen nemzetemet a reá váró veszélyre, ha idejekorán ezt a kérdést meg nem oldja. Most, t. ház, röviden azzal fejezem be beszédemet, hogy akik a néppártiak, a kik a nemzetiségeknek államellenes és veszélyes üzelmével megmérkőzni akarnak, itt kínálkozik számukra az egyedüli biztos fegyver: a nemzeti állami oktatásnak életbeléptetése. Azért én a magam részéről nem elégszem meg azzal a határozati javaslattal, melyet a kérvényi bizottság benyújt, hanem még a következő módosítványomat ajánlom a t. háznak elfogadásra. (*Olvassa.*)

„A kérvények azzal adatnak ki a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a felekezeti oktatásnak megszüntetése és az állami oktatásnak életbeléptetése iránt törvényjavaslatot terjesszen a ház elé.”

Csupán megjegyzem, t. ház, hogy javaslatom tekintetében félreértések ne származzanak, hogy én ezt a népiskolák, a nőnevelőintézetek és a tanítóképzőintézetekre tartom első sorban és főleg szükségesnek. Ajánlom módosítványomat a t. háznak elfogadásra. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

B

1896 jan. 25

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Polónyi Gézának az iskolák államosítása kérdésében az 1896. évi belügyi költségvetés részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1892–97, XXVIII. 353–54. l.

...T. ház! Én nem csupán pénzügyi okokból ellenzem a kizárólagos államosítást. Polónyi Géza képviselő úr azt mondta, hogy a miniszterek többnyire a pénzügyi szempontot tolják előtérbe. Ha én csupán csak a pénzügyi szempontban látnék nehézséget, mert kétségtelenül 16.681 népoktatási intézetnek államosítása 25–30 millió forintnyi költséget involvál – de ha abban a nézetben volnék, hogy ez csakugyan olyan feladat, melynek ily irányú megoldását nemzetem léte és fennmaradása érdekében elkerülhetetlenül szükségesnek látnám, akkor az oportunitási okok ezen kérdésben nem játszhatnának szerepet. Nemzeti létkérdésben nincs se kicsiny, se nagy áldozat, semmiféle opportunizmus, annak egzisztenciája abszolút. De én elvileg nem vagyok a kizárólagos államosítás mellett. (*Helyeslés.*) Nem vagyok egyrésről azért, mert szabad államhoz, szabad állam intézményeihez nem tartom méltónak, hogy oly álláspontra helyezkedjék, hogy ezentúl senki sem állíthasson fel iskolát, és kizárólagos iskolafen[n]tartó csak az állam legyen. Ezt elvi szempontból nem tartom helyesnek. De nem tartom egyszerűen célszerűnek sem azokat a nagy iskolafen[n]tartó elemeket, a felekezeteket és községeket egyszerre megsemmisíteni akarni, melyek annyira ragaszkodnak iskolájukhoz, szeretettel veszik körül, versenyre kelnek ép az állami iskolákkal is, a szabad verseny üdvös hatását az iskolafen[n]tartók között biztosítják.

Megvallom őszintén, ezt célszerűnek nem tartom és be fogom bizonyítani miért nem?

Mert azok, kik a kizárólagos államosítás elve mellett vannak, micsoda célt tűznek ki maguk elé? Ugy-e bár csak azt a célt akarják elérni, hogy a hazafias nemzeti szellem ápoltság, az

államnyelv terjesztések. Ugye bár, ez az, a mi a kizárólagos államosítás elvének mintegy hordozója, lelke. (*Igaz! Úgy van!*)

De ha így van, t. ház, én vagyok bátor arra hivatkozni, hogy a legtöbb felekezeti iskolában – igen helyesen méltóztatott Polónyi t. képviselő úrnak is kiemelni a felekezeti iskolák nagy részének hazafias szellemét, – de a községi iskolák legnagyobb részében mindenesetre ez a cél el van érve, t. i. a nemzeti szellem ápolása, sőt a magyar nyelv terjesztése és sikeres oktatása körül kháló érdemeket is szereztek. De azt is vagyok bátor kérdezni, éppen a czélszerűség szempontjából, ugyan micsoda haszon volna az exkluzív államosítás keresztülviteléből ebből az ép most kiemelt magyar hazafias nemzeti szempontból, ha mi a nagy tözsgyökeres magyar vagy magyar szellemű városok iskoláit, melyek odaadó áldozattal tartják fenn iskoláikat, és szegyettel csüggnék, ragaszkodnak hozzájuk, például – mondjuk – egy Szeged, Temesvár, Budapest, Arad, Versecz iskoláit, ha egyszerre államiknak mondanók ki. Azt a nagy nemzeti célt, melyet a kizárólagos államosítástól várunk, ők ép úgy megvalósítják, mint a hogy megvalósítanánk az államosítás által. Ugyan miféle előnyös haszon volna tehát a kizárólagos államosításból épen szemben ezzel a nagy czéllal. (*Úgy van! Igaz!*) Tagadhatatlan, hogy bajok léteznek, t. ház, de azt hiszem, a cél elérhető más eszközökkel is, és ha elérhető: úgy nem szabad az exkluzív államosítás álláspontjára helyezkedni. Elérhető az iskola beléletének perfekciójával, és pedig, ha például a tankönyvek, a tanterv, a tanrendszer, továbbá a tanítók elleni fegyelmi eljárás tekintetében bizonyos, az eddiginél hatályosabb garanciákat állítunk fel. Ezek igen fontos elemei az iskola életének arra, hogy az állam ingerenciáját, a mennyire az állam szuverenitás szempontjából szükséges, itt az autonómiák tiszteletben tartása mellett érvényesíthesse. Mert egész nyíltan kimondom, csaknem a mindennapi gyakorlatomból, egyes fegyelmi ügyek elintézésénél látom, hogy az államellenes üzemek miatt, a fegyelmi eljárás módosítása határozottan szükségessé vált, mert az egyházi főhatóságok egy része, az államellenes üzemek miatti fegyelmi eljárást nem kezeli azzal a szigorral és az állam nagy, egyetemes érdekei által követelt helyes érzékkel, melylyel azt kezelni kellene. Tehát ebből a szempontból, például az államellenes üzemek miatti fegyelmi eljárás revideálása szempontjából nagyon üdvös és hathatós intézkedéseket lehet tenni. Én, t. ház, én nem akarok erre nézve most bővebben kiterjeszkedni. Nem is tartom szükségesnek és czélszerűnek, hogy egy ily nagyfontosságú kérdést, mely az állam életének, igazán, úgy szólván egész törzsét érinti, így incidentaliter, néhány kérvény tárgyalása alkalmával döntsünk el, de nekem kötelességem volt minden kétséget kizárólag álláspontomat és a kormány álláspontját jelezni, mert végre-valahára tisztán kell látnunk az államosítás kérdésében, és nem szabad megelégedni különböző értékekkel felruházott jelszavak használatával. Hogy még tüzetesebb legyen nyilatkozatom, igen röviden ismétlem álláspontomat, mely abban foglalható össze, hogy az államosítást, mint exkluzív szervezési elvet, a jelen kabinet nem fogadhatja el, ellenben a fokozatos államosítási rendszer híve, sőt annak nagyobb mérvben való keresztülvitelét is, a főntebb bővebben kifejtett tárgyi indokokból, szükségesnek tartja. De pusztán erre a czélra nem szükséges törvényhozási intézkedés. Az 1868-iki törvény XXXVIII. tcz. 80.§-a megadja a módot, hogy állami iskolák állíttassanak, csak a szükséges eszközöket kell a kormány rendelkezésére adni, és azt hiszem, hogy a mennyire az állam pénzügyi helyzete megengedi, a törvényhozás e tekintetben nem is fukarkodik. Megmondom még azt is, hogy igenis államosítunk ott, a hol nincs iskola, tehát az iskolázatlan helyeken, oly községekben, hol a magyarság kisebbségben, és mintegy az amalgamáció veszélyének van kitéve, továbbá ott, hol a felekezet és község nem képesek a terheket viselni. Továbbá nagyon jónak és helyesnek tartom azt a szisztémát, elvet, a mely az 1879-iki törvényünkben jut kifejezésre, tudniillik a dotáció, a segélyezés rendszerét, a felekezeti iskolák tanítói illetményeinek kiegészítését.

Polónyi Géza: Csakhogy a szászok nem kérnek belőle 1

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: Mert ezzel határozottan már nagy tért foglalunk el, és a hivatkozott törvény a kellő állami ingerenciát biztosítja. A revíziónál végre gondoskodni kell arról, hogy ne lehessen az iskola nemzetiségi izgalmaknak a fészke, ne lehessen

olyan, a mi a magyar állameszmének árt. (*Helyeslés.*) És ezt – bocsánatot kérek, nem a kizárólagos államosítással, de a rendelkezésünkre álló más eszközökkel is elérhetjük, melyeket, azt hiszem, kifejtettem akkor, midőn az iskola beléletének perfekciójáról szólottam.

Ezen értelemben kérem a kérvényi bizottság indítványának elfogadását és Polónyi Géza képviselő úr határozati javaslatának mellőzését. (*Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.*)

70.

*A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus költséghátralékainak ügye*¹

A

1896 febr. 18

Branković György gör. kel. szerb palriarcha levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusok költségeinek hátralékai tárgyában

ME 1901 – XXVI – 1771 (3613/896)

M:31.

ex: 1896.

Nagyméltóságú Minister Elnök Úr!

A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressusi költségek és a vallási járulékok hátralékai tárgyában folyó évi február hó 2-án 2026/M. E. szám alatt kelt s hozzám intézett magas leirata:

I. azzal vádol engem, mintha én Nagyméltóságod 906/895 M. E. számú magas felhívásának teljesítése elé, a congressusi választmány mellett, „folyton” akadályokat gördítenék;

II. azon szemrehányással illet, hogy én a több ízben kívánt kimutatások felterjesztését legutóbbi előterjesztésemben a congressusi választmánynak történt bemutatása után helyeztem kilátásba, holott Nagyméltóságod azoknak felterjesztését a múlt év végéig kívánta s *azoknak felterjesztése a congressusi választmánynak való bemutatástól függővé nem tehető*; s végre

III. azon felhívást intéz hozzám, hogy a kimutatásokat most már minden további feltételtől függetlenül a folyó hó végéig felterjesszem.

A fentebbi magas leiratának tartalmára van szerencsém egész tisztelettel a következőket megjegyezni.

Az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb kir. rendelet V. fejezetének B: alatt felsorolt 15–24. §§-ai megállapítják, hogy mi az a gör. kel.: *szerb nemzeti igazgatóság* s miben áll annak hatásköre.

¹ Az 1892 végén elnapolt szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívását mindannyiszor a kongresszusi költséghátralékokra hivatkozva akadályozta meg a kormányzat. A nemzeti-egyházi alapokat terhelő költséghátralékok részletes kimutatása a kongresszusi választmány feladata lett volna, ez azonban – érthető okokból – halogatta ennek felterjesztését. Az 1895. febr. 18-i patriarchai átiratban jelzett kimutatások végül is elkészültek, és ennek alapján állítja össze 1899. júl. 13-án, tehát közel 3 és fél évvel később a miniszterelnökségi II. ügyosztály a hátralékok összesített kimutatását. Az ügy érdekes fejleménye, hogy a kormányzat belügyminiszteri rendelettel végrehajtási eljárást indít a hátralékos egyházközségek ellen, s csak ezt követőleg tesz javaslatot az uralkodónak a kongresszus 1897. évi összehívására. Említett miniszterelnökségi összesített kimutatás szerint „a régebbi kongresszusi költségekből 71126, a kért kongresszusnak pedig 13771 Ft. hátraléka volt”. (ME 1901–XXVI–1.771/5474/899).

Az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb kir. rendelettel megerősített gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus szervezetéről szóló szabályzatnak 30. §-a pedig rendelkezik, hogy a nemzeti-egyházi alapok volt igazgatósága megszüntetve, *helyébe a congressusi választmány lép.* Azonkívül a fentdicsért kir. rendelet 21. s illetve 22. s következő § §-ai megállapítják a congressusi választmány hatáskörét s teendőit, jogait s kötelességeit.

Mindezek azonban azt bizonyítják, hogy a metropolita-patriarcha, ki a congressusi választmánynak csak elnöke s mint olyan a választmány tagjaival együtt eljárásáért felelős a szerb nemzeti egyházi congressusnak, *nem rendelkezik azon joggal,* hogy a kívánt kimutatásokat „*függetlenül a congressusi választmánytól*” Nagyméltóságodhoz felterjessze. E jog a nemzeti egyházi alapok és alapítványok igazgatósága azaz a congressusi választmányé. Igaz hogy a metropolita-patriarcha a felterjesztést teljesíti, de azt mint a congressusi választmány elnöke, nem pedig a metropolita-patriarcha minőségében teszi.

Az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb kir. rendelet V. A. 2. §-ában foglaltatik ugyan, hogy a szerb patriarcha és karlóviczi metropolita az összes nemzeti egyházjavarok és alapítványok természetes főgondnoka és képviselője; abból azonban nem lehet kimagyarázni azt, hogy a metropolita-patriarcha jogosítva volna olyan intézkedések megtételére, melyek a nemzeti egyházi javak, alapok és alapítványok igazgatósága hatásköréhez tartoznak. Már pedig a fenti magas leirata a metropolita-patriarchát olyannak akarja feltüntetni, mint a kinek legalább is azonos hatásköre volna a congressusi választmány, azaz a szerb nemzeti egyházi alapok és alapítványok igazgatóságáéval. Ez lényegében egészen téves alapon nyugvó felfogás; mert a mint fentebb volt szerencsém kimutatni, a [sz]erb patriarcha és karlóviczi metropolitának s ennek megfelelően az egész tisztelettel alólirottak e tekintetben nem azonos, de hasonló hatásköre sincs és nem is lehet. Hogy ez így van, nem vagyok én a hibás, miután a törvényes intézkedések rendezik az ügyet.

Mindezeknél fogva nem szenved kétséget, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusi választmány joga s kötelessége is volt Nagyméltóságodnak 1895. évi 906/M. E. sz. a. ez ügyben kelt valamint későbbi magas leiratait tárgyalás alá venni, azokkal kapcsolatban hozott határozatai értelmében szükséges intézkedéseket megtenni és a vonatkozó kimutatásokat felterjeszteni.

Ez okból tárgyalta is a congressusi választmány Nagyméltóságod ez ügyben kiadott magas leiratait; ez okból intézkedett ugyanaz 1895. évi márczius hó 18/30-án C:V: 1379/505 és december hó 11/23-ikán C:V: 4962/1411 ex 1895. számok alatt; ez okból köteles az alapok és alapítványok könyvvivősége a vonatkozó kimutatásokat a congressusi választmányhoz expedálás előtt bemutatni azaz: *mert a congressusi választmány azon autonómiai hatóság, mely ez ügyekben illetékes eljárni,* nem pedig a metropolita-patriarcha.

A fentiek által igazolva van:

I. hogy Nagyméltóságod engem azon váddal, mintha én Nagyméltóságod magas felhívása teljesítése elé, még pedig „folyton” akadályokat gördítenék törvény szerint nem illehet;

II. hogy tárgytalan Nagyméltóságodnak azon szemrehányása, hogy én a kívánt kimutatások bemutatását csak azon időpontra helyezem kilátásba, mikor azok előzőleg a congressusi választmányhoz bemutattnak és végre

III. hogy én a magas leirata azon felhívásának hogy a kimutatásokat most már minden további feltételtől függetlenül a folyó hó végéig felterjesszem, nem felelhetek meg, miután magamat a congressusi választmány határozatai fölé helyezni nem vagyok hajlandó.

És itt helyén lesz tényként konstatálni, hogy Nagyméltóságod magas leiratának tartalma én reám nem is vonatkozhatik, miután a congressusi választmány azon fórum, melyhez olyan tartalmú átirat intézendő.

Én azt nem azon okból emlitem, hogy a felett megütközésemet kifejezzem, a mint Nagyméltóságod fenti magas leiratában velem szemben egészen alap nélkül tenni méltóztatott, hanem egyedül egy való tényt konstatálni kötelességemnek tartottam.

A mi a congressusi választmányt érintő vádat illeti, mintha az a jelen ügy rendezését gátolná vagy azt gátolni törekednek mint annak elnöke bátorodom egész tisztelettel a következőkről értesíteni Nagyméltóságodat.

Mint a jelenlegi, vagyis: az 1890. év óta működő congressusi választmány elnöke, a bebizonyítható tények alapján állíthatom, hogy a congressusi választmányt e tekintetben semmiféle mulasztás nem terheli; mert a congressusi választmány számtalanszor és szigorú utasítások kiadása mellett szoros kötelességévé tette az alantas gör. kel. szerb egyházmegyei adminisztratív bizottmányoknak s azok útján a vonatkozó gör. kel. szerb egyházközségeknek, miszerint gondoskodjanak arról, hogy a congressusi költségek és a vallási járulékok hátralékainak ügye egyszerűlahára rendeztessék. Az illetékes egyházmegyei adminisztratív bizottmányok legnagyobbbrészt mindenben meg is feleltek a választmánytól nyert felhívásoknak s utasításoknak; de az ügy gyorsabb rendezése részben az egyes egyházközségek tudatlanságán vagy szegénységén; részben pedig mulasztásán vagy makacosságán mégis megakadt úgynnyira, hogy a hozott határozatok csak csekély eredménnyel járhattak.

Ki kell emelnem azonban egy igen fontos s lényeges indokát az egész lassú s hosszadalmas eljárásnak. A congressusi választmány, az egyházmegyei adminisztratív bizottmányok és az egyházközségi közegek *collegialis* szervezetök mellett *csak időnként* jönnek össze, s így az ügy gyorsabb menete tulajdonképen ki van zárva különösen egy oly természetű ügynél, melynél az évekre terjeszkedő, évenként meg-megújuló terhek meghatározásáról illetve azoknak szám szerinti pontos megállapításáról van szó.

Egyébiránt bátorodom még csak annyit jegyezni meg magas leiratára, hogy a vonatkozó részletes kimutatások *végrehajtás megindítása és keresztülvitele céljából*, a mennyit az ügy állását én ismerem, tulajdonképen csak a Nagyméltóságod 1895. évi márczius hó 27-én 906/M. E. sz. alatt kelt magas leiratával, sehogysem pedig már a nagyméltóságú hivatali elődjének 1894. évi május hó 6-án 871/M. E. szám alatt kelt leiratával kívántattak be; mert a magas leiratában idézett 1894. évi 871. M. E. sz. alatti leirat tartalmából az tűnik ki, hogy itt szó volt a *rendes évi* kimutatásokról, a milyent a congressusi választmány 1894. évi ápril hó 20/8-án tartott üléséből C:V: 1286/460 szám alatt be is terjesztett s melyet Nagyméltóságod 1895. évi márczius hó 27-én 906/M. E. sz. alatt kelt magas leiratával elintézni méltóztatott; nem különben az egyes adós egyházközségek által kiállított és kiállítandó kötvények kimutatásáról olyképen, hogy a kimutatásból kivehető legyen az is, hogy a lekötött tőke és kamattartozásai mily mérvben törlesztettek.

Végezetül van szerencsém értesíteni Nagyméltóságodat, hogy a kívánt kimutatások már folyó évi márczius hó 2-ára/február hó 19-ére egybehívott congressusi választmányhoz történt kimutatása után fel fognak rögtön terjesztetni alázattal Nagyméltóságodhoz.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlovicz, 1896. évi február hó 6/18-ik napján.

Brankovics.
Patriarcha.

B

1896 okt. 19

*Lalkóczy Imre belügyi államtitkár körirata Bács-Bodrog, Baranya, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Temes, Torontál és Arad vármegyék törvényhatóságaihoz a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusok költség-hátralékainak közigazgatási végrehajtása tárgyában*¹

ME 1901 – XXVI – 1771 (J0079/896)

A magyarországi gör. keleti szerb hitközségek részben még az 1868 évtől kezdve, a gör. keleti szerb nemzeti egyházi kongresszusok költségei és vallási járulékok fejében nagyobb összegekkel

¹ A körirat szó szerinti szövege ugyanakkor megjelent a Rendeleték Tárában is. (L. „A m. kir. belügyminister 1896. évi 93.843 számú körrendelete valamennyi vármegye közönségéhez.” Rend. Tára, 1896, II. 290–291. l.)

vannak hátralékban s ezen hátralékok behajtása egyházi közigazgatási úton kellő sikerrel nem foganatosítható.

Miután hivatali elődömnek 1890. évi október hó 26-án 76148. sz. alatt a vármegye közönségéhez intézett rendelete értelmében a gör. keleti egyházi hatóságok jogosítva vannak ezen egyházi tartozásoknak közigazgatási úton való behajtása végett a közigazgatási hatóságok segédkezését igénybe venni, – és miután e hátralékok a hitelező egyházi alapok állagát veszélyeztetik s egy-szersmind akadályul szolgálnak a görög keleti szerb egyházi kongressusok jövőben összehívhatására, – a miniszerelnök úrnak a vallás és közoktatásügyi miniszer úrral egyetértőleg hozzám intézett felkérése folytán utasítom a vármegye közönségét, miszerint haladéktalanul intézkedjék az iránt, hogy a törvényhatóság területén lévő közigazgatási hatóság az egyes gör. kel. szerb egyházmegegyék közigazgatási választmányai által hozzájuk bemutatandó hátraléki kimutatások alapján, a hátralékos egyházközségek ellen a közigazgatási végrehajtást sürgősen és a kellő eréllyel foganatosítsák s a beszedett összegeket a görög keleti szerb nemzeti egyházi alapok igazgatóságának Karlóczára (Horvát-Szlavonország:) beszállítsák.

Budapesten, 1896 évi október hó 19-én.

a miniszer helyett:
Latkóczy Imre
államtitkár.

71.

Az 1896. évi román „Manifesztum”¹

A

1896 febr. 18

A Memorandum-pör volt elíteltjeinek kiáltványa („Manifesztum”)²

Tr. 1896, 27. sz.

Azok a népeket lelkesítő nagy eszmék, amelyek egy magasabbrendű emberi küldetésre és a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek megvalósítására törekcszenek – mindenkor a latin fajta hivatását jelentették, amelyhez a román nép is tartozik.

A feudális iga széttörésével egyidejűleg, amely láncra verve tartotta nemzeti életünk megnyilvánulásait, ezek az eszmék beférkőztek a románok agyába és szívébe is.

1848-ban, a századokon át ellenségeitől elnyomott és jogtalanságba süllyedt román nép, szívet felemelő lelkesültséggel mutatta meg, hogy nemcsak kész befogadni ezeket az eszméket, hanem várja az alkalmat, hogy áldozatokat hozhasson ezeknek a magasabbrendű törekvéseknek a megvalósításáért, amelyek civilizáló munkájában útmutatóként szerepelnek. Büszkeséggel tekintünk román nemzetünk programjára, amelyet a Szabadságmezőn¹ tartott emlékezetes gyűlésen tettünk magunkévá; ennek a programnak hangja, magasztos eszméi tökéletes politikai érettségről tanúskodnak, s tekintetbe véve azt a nehéz helyzetet, amelyben szerkesztették, szinte bámulatra méltó, hogy ez a jogfosztott és századok óta elnyomott nép mértéket tudott tartani

¹ A román komité a „Kiáltvány” közzétételét megelőzően tárgyalásokat folytatott a szakadár bizottsági tagokkal (Lucaciu-csoport) a közös állásfoglalás érdekében. Ezek a tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. Lucaciu és híveinek aláírása, akik a Tribuna konzervatív politikájával szemben a Sturdza-féle liberális politika útjára léptek, hiányzik a „Manifesztum” alól. A kiáltvány-nyal a nemzetiségi sajtó is részletesen foglalkozott, szövegét a zöldszász sajtó kivonatosan közli. (*Ein Manifest*, Kronst. Ztg., 1896. febr. 21. 43. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Manifest*. – Káltvány.

³ Szövegben: Câmpul Libertății.

nemzeti követeléseinek megfogalmazásában, amelyeket a következő alapvető eszmékben foglalhatunk össze:

Legyen testvéri szeretet az összes más nyelvűek és külön törekvésűek között, ismerjék el és tartsák tiszteletben a nemzeti létükhöz, szabad gazdasági és kulturális fejlődésükhöz való jogukat, teljesítsék a román nép rendíthetetlen akaratát, hogy egyenjogúakká váljanak a haza itt élő nemzetiségei, és ezáltal könnyítsék meg a nemzeti művelődés területén folytatandó nemes munkát, mindazon irányban, amely egy jószándékú és szabad nép életét meghatározza.

Mindenkinek elismeréssel kell lennie a szellem iránt, amely ekkor a román népet törekvésében vezette, elismeréssel kell lennie már csak azért is, mert az ily módon kinyilvánított akaratából semmi egyebet nem láthattak, és másra sem következtethettek, mint arra, hogy ez a nép méltósága és tehetsége tudatában sohasem lépte át azokat a határokat, amelyeken túl azoknak a honfitársainak érzékenységet sérthette volna, akik mint a román nép, hasonlóképp fellelkesültek az említett nagyszerű eszmékért. A román nép politikai programja egyúttal a másajkú polgárok iránti szeretetet, jogaik elismerését és az állam minden polgárának egyenlőségét és szabadságának tiszteletben tartását is kifejezi.

A dualizmus kora óta, amely korszak számunkra hihetetlen állapotot teremtett, és lehetlenné teszi nemzeti fejlődésünket, mivel kifejezetten a létünket fenyegeti – a román nép törvényes és méltányos harcba kezdett, amely mindenben megfelel a modern alkotmányosság elveinek.

Ettől a magatartástól sohasem tért el, sőt 1881-ben felülvizsgálta a nemzeti programot, és ez alkalommal is bebizonyította, hogy tudatában van azoknak a jogoknak, amelyeket történelmi múltja biztosított neki, ismeri etnikai és földrajzi fontosságát és a jogait, amelyeknek jóváhagyását és gyakorlati keresztülvitelét minden szellemi erejével követeli, együttműködésben azokkal a nemzetiségekkel, amelyek ugyanerre a végső célra törekszenek. Így a román nép ismét bebizonyította, hogy amiként hosszú és végtelen szenvedései időszakában megőrizte román jellegét, nyelvét és ősi szokásait, s ezeket minden súlyos körülmény között fenntartotta, és nem szűnt követelni jogait, úgy a jövőben is annál kevésbé mond le nemzeti életéről, hanem állhatatosan követeli jogait, amelyek azt célozzák, hogy jövőjét biztosítsák.

Ügyeinek ebben a folyamatában szükséges volt, hogy abban a helyzetben, amelyben volt, vonja össze sorait, és szervezkedjék, hogy folytathassa harcát nemzeti létéért.

Minden lépés, amit ezen a téren tettek, nyíltan és az ország törvényei szellemében történt, ami látható abból a tényből is, hogy 1881-től minden nemzeti gyűlésüket az ország kormánya beleegyezésével és felügyelete mellett tartották, s e gyűléseken hozott összes határozatokat a lehető legszélesebb körben nyilvánosságra hozták anélkül, hogy az államhatalom, amely különben ellene volt ezeknek az ügyeknek, csak egy szóval is felelősségre vonta volna az ország román népe meghatalmazott képviselőit, e mozgalmak létrehívóit. Méltányosság, példás fegyelem és a nemzeti áldozatkészség emelkedett kifejezése jellemzik ezeket a gyűléseket, s határozataikból világosan kitűnik a sikerbe vetett hit, de ugyanakkor a törvények és a közrend legszigorúbb tiszteletben tartása.

Attól a vágytól eltelve, hogy végre megszűnjön a nemzeti lét ellen irányuló ellenséges tevékenység, amely veszedelmes a hazára is, és megsemmisíti mindazokat az erőket, amelyek a népek fejlődéséért és felvirágoztatásáért hivatottak közreműködni, amelyek az egyenjogúság és a jogok kölcsönös tiszteletben tartása alapján alkotják ezt az államot – a román nép nem késett, hogy felhívja a művelt világ figyelmét az ügyek itteni állapotára, hogy rámutasson azokra a veszélyekre, amelyek az adott szerencsétlen helyzetből kifolyólag a békét és a közrendet fenyegetik. Ebből a célból 1883-ban több nyelven kiadta történeti „Emlékirat”-át.

Ezt a cselekedetét az államhatalom jogos és az állam alkotmánya által megengedett eljárásnak minősítette, amint hogy ez nem is lehetett másképpen; ugyanígy tekintették az 1887., 1890. és 1892. évi nemzeti konferenciáik határozatait is, amikor is elhatározták és szorgalmazták, hogy a Román Nemzeti Bizottság politikai memorandumot terjesszen fel a magas Trónhoz, amelyben egyrészt hívja fel a Korona figyelmét arra a kínos helyzetre, amelyben a román nép

és azok a többi népek élnek, akik nem tartoznak a magyar fajhoz, és nem is hajlandók abba beolvadni, másrészt figyelmeztessen azokra a veszélyekre, amelyek a közélet a természetellenes viszonyai közepette az egész hazát fenyegetik.

Az 1892. jan. 10/22-én tartott konferencián, ahol kimondották, hogy a „Memorandum”-ot a lehető legrövidebb időn belül terjesszék fel az uralkodóhoz – mi, alulírottak többi társunkkal együtt büszkék voltunk arra, hogy megnyertük a román nemzet képviselőinek bizalmát, s hogy bennünket, mint a Nemzeti Bizottság tagjait, megbíztak a nemzeti ügy intézésével és képviselével és főként az említett Memorandum felterjesztésével.

A nemzeti ügy intézésében és képviselésében kifejtett tevékenység mellett – 1892-ben eleget tettünk ennek a kivételes bizalomnak is, amellyel megtiszteltek bennünket, és felterjesztettük Őfelségéhez a „Memorandum”-ot, azaz benyújtottuk azt a kabinetirodának.

A Memorandumnak a magas Trónhoz való eljuttatása fázisait a Nemzeti Bizottság 1893. júl. 24-én tartott emlékezetes konferenciáján részletesen lerögzítették, és ez az értekezlet mindenben azonosította magát eljárásunkkal – magáénak nyilvánította a Memorandumot, és élénk egyetértéssel helyeselte minden ez irányú munkánkat.

Nem tudtuk elképzelni, hogy ilyen körülmények között az államhatalom képes legyen pört indítani egy jogos és az alkotmányos életben megengedett politikai munka ellen.

De a mi tevékenységünk felébresztette ennek az államnak hasonlóképp megsértett népeit s ráterelte a művelt világ figyelmét az országunkban folyó ügyek állapotára.

A nagy politikai képzettségű férfiak szólni kezdtek azokról a sérelmekről, amelyeket elszenvedünk; a hatalom viszont, hasonlóan ahhoz a vádlotthoz, akinek nincsen törvényes és védekezésre jogalapot adó mentsége – tehetetlenségében, amelyben volt, s amelyben nem tagadhata igaz állításainkat, igazolnia kellett eljárását, amely az államhatalomhoz méltatlan ellenségességet eredményezett, s amely a beteges sovíniszta áramlat befolyására a magyar elemnek az államhatalomba való beiktatásával kezdődött –, a kolozsvári esküdszék elé idézett bennünket, s ezáltal alkalmat adott az ottani magyar polgároknak, hogy fokozott bosszúvágyukat kielégítsék, hiszen egész énjüket ugyanaz az ellenszenves sovínizmus tartja foglyul, amely szél-tében-hosszában uralkodik, és állandó lázban tartja az ország egész közéletét.

Bennünket, a román nemzet megbízottait, az államhatalom olyan helyzetbe hozott, amelyben magatartásunknak magán kellett viselnie nemzetünk méltóságát, és tőlünk a legnagyobb ésszerűséget követelte. Ítélethozatal alá került egy nemzet ügye, s olyan emberek kezébe, akik nem ismerték több nyelvű államunk politikai és közjogi viszonyait, és nem voltak hivatottak arra, hogy ebben az ügyben, amelynek alapjai az állam életének évszázados fejlődésében gyökereznek, és a természeti jog értelmében joguk van érvényesülni, döntsenek; – ez azonban egészen rendellenes ügy lett, mivel ezeket az embereket elragadta a sovíniszta áramlat, s az esküdszék úgy alakították meg, hogy a magyarok a románokat a két nemzet közt fennálló harc érdekében ítélték el.

Mi tiltakoztunk ez ellen a kényszerhelyzet ellen.

Kijelentettük, hogy az állam egyetlen esküdszéke sem illetékes ítélni népünk ügyében.

Lemondtunk a védekezésről.

Mi, vádlottak, – vádlókként léptünk fel az állami hatalommal szemben, és rámutattunk a kormánynak arra a kötelességére, hogy tartsa tiszteletben egy olyan nép létjogosultságát, amely alkotmányos módon követeli vissza a maga nemzeti jogait.

Tiltakoztunk az ellen az elnyomó rendszer ellen, amely arra törekszik, hogy elrabolja mindazt, ami számunkra a világon a legdrágább: nyelvünket és törvényünket, hogy megsemmisítse nemzeti életünket.

Vádló tiltakozást emeltünk a művelt világ színe előtt a legembertelenebb és megvetendőbb per ellen, amely valaha is előfordult egy sértett nép törvényes úton folytatott harcában.

A hatalom azonban süket és érzéketlen maradt tiltakozásainkkal szemben.

Elítélték bennünket egy bírósági színjáték során; elfogtak minket a csendőrök, és közön-

séges gonosztevőkhöz hasonlóan éjszaka hurcoltak el családi otthonainkból, a bünygi eljárás ellenére, s az efféle politikai ügyekben alkalmazott jogszokástól eltérően; majd ugyancsak csendőrök kísérték bennünket a magyar börtönökbe, ahol szigorított és az ottani előíráshoz mérten is rendkívüli bánásmódban részesültünk.

Egyszóval – elrabolták szabadságunkat, s munkánk folytatásának lehetőségét jogtalan és embertelen módon megakadályozták.

Egyesek közülünk kénytelenek voltak elszenvadni az egész kirótt büntetést; mi többiek, csak 14 hónapi szenvedés után kerültünk szabadlábra – Őfelsége, kegyes Uralkodónk kegyelme révén.

Mi nem kértünk kegyelmet. Ez csupán eljutott hozzánk – az Uralkodónak jutott eszébe igazságérzetétől indítva, és kegyes közbelépése úgy tűnik, mintha az igazság korszakát nyitná meg, és ez nem is lehet messze a nagy román nemzeti ügy számára sem.

Számunkra ez a kegyelem úgy tűnik, mintha ezáltal az áltem feje, Őfelsége, az Uralkodó, azt az óhaját fejezte volna ki, hogy az államban a román nép is élvezhesse azokat a jogokat és azt a gondoskodást, ami – őszintén szólva – meg is illeti, és, hogy adják meg neki az általa követelt jogokat, annyi igazságtalanság után.

Ilyen benyomások hatása alatt, most, amikor ismét szabadok vagyunk, és érezzük kötelességünket, amelyet a román nép bizalma ró ránk, s azokat a nehézségeket, amelyeket le kell győznünk a nemzeti ügy továbbvitelével és gondozásával kapcsolatban – önként adódik a kérdés: Vajon Őfelsége magasztos kegyelmével szemben a kormány letudja-e és leakarja-e vonni annak logikus következményeit? Vajon tudja-e és egyáltalán akarja-e függetleníteni magát a szerencsétlen sovinizmus befolyásától és az igazság érzésétől? A román nép kérte és kéri, sőt követeli az államot alkotó és fenntartó összes népek egyenjogúságát, sőt egyúttal biztosítékot is követel ennek tiszteletben tartása érdekében.

Kéri és követeli ezt most is, miként a múltban – fellelkesülten nemes érzelmeitől és áthatva a szabadság, egyenlőség és testvériség örök eszméitől.

Kéri és követeli az igazság, a kultúra és a civilizáció nevében.

Kéri és követeli létfeltételeinek jogait.

A román nép elszántan követeli jogos kívánságainak teljesítését, mert ezekről sohasem tud lemondani.

Hisszük, hogy a fentiekben eléggé kifejtettük; amit kérünk, minimuma annak, amely nélkülözhetetlenül szükséges létfenntartásunkhoz és nemzeti fejlődésünkhöz. Tehát ezzel szemben főleges a vita, mindennemű mellékgondolat vagy bármiféle különvélemény.

Mi minden alkalommal világosan és nyíltan megmondottuk, hogy mit akarunk, szavunkra senki sem mondhatott mást, mint azt, hogy törvényes úton járunk, szeretjük népünket és nem kevésbé közös hazánkat, hogy mindazon elemek boldogítására törekszünk, akik ezt a hazát alkotják és fenntartják, hogy óhajtjuk és akarjuk az igazságot, de mindannyiunk számára egyformán kívánjuk azt. Az erkölcsi és politikai törvényesség alapján állunk és maradunk és munkánkban a szabadság és a testvériség igaz eszméi vezérelnek bennünket.

Ezek a magasztos elvek és eszmék irányítják a jövőben is munkánkat, és semmilyen körülmények között nem térünk el tőlük.

A börtön, a szabadság elrablása és az anyagi veszteségek, amelyeket elszenvedtünk és még máig is szenvedünk, nem puhítottak és nem is félemlítettek meg, hanem inkább megacéloztak bennünket.

A népek fejlődéstörténetéből tudjuk, hogy az erőszak és a zsarnokság mindenkor szembe helyezkedett a magasztos emberi eszmékkal, és hogy áldozatok nélkül még egy nép se nyerte vissza és nem biztosította szabadságát.

Hasonlóképp tudjuk azt is, hogy a román nép az erőszak és a zsarnokság ellen küzdött századokon át, s az elmúlt évszázadok folyamán számtalan áldozatot hozott óhajtott szabadsága kivívásának érdekében.

Ezért mi is, ugyanennek a román népnek megbízottaiként, teljes szívvel meghoztuk a tőlünk kívánt áldozatot, mert kötelesek voltunk meghozni.

Édes volt a szenvedés, mert lelkiismeretünket megnyugtatta a kötelesség teljesítése, és egyúttal felemelő is volt, mert népünk nemzeti törekvéseiért szenvedtünk.

Ez az igaz képe érzelmeinknek, amelyek a nagy nemzeti ügyért hevítenek; íme a határozat, amelyet hoztunk, s amelyet készek vagyunk követni.

Az országok kormányai és közéletünk minden tényezője lássa ezt a képet, és vegyék tudomásul határozatunkat.

Habár a múlt sok okot szolgáltatott arra, hogy feltételezzük az államhatalom ellenséges szándékát, hiszen számos alkalommal láhattuk a nemzeti életünk ellen irányuló erőszakos és igazságtalan tevékenységet, mégsem szabad elkeserednünk, mert az uralkodó elem egyszer majd csak megérti, hogy a haza jövőjét csak jó egyetértéssel és közös együttműködéssel lehet biztosítani, s hogy ez a megértés és együttműködés lehetetlen mindaddig, míg a román nép követeléseit nem ismerik el, és nem teljesítik.

A magyarosító, elnyomó és üldöző politika, amellyel kapcsolatban a kormány abban a hitben ringatja magát, hogy a közigazgatás és igazságszolgáltatás erőszakos eszközeivel megfélemlítheti vagy elámíthatja a román népet – lehetetlennek bizonyult, és csak arra volt alkalmas, hogy a kormányt kompromittálja; a román népet pedig léteért való küzdelemben mindinkább felbresztette, munkájában fellelkesítette és bármilyen áldozatra képessé tette.

Az ország kormányai kötelesek elismerni, hogy harcunk jogos, követeléseink méltányosak, és felhozott kérelmeink – jogosak. Az ő kötelességük, hogy teljesítsék azokat.

Mi, miként a múltban, úgy a jövőben is, amíg csak a román nép akaratának letéteményesei leszünk – a nemzetpolitikai ügyekben teljesíteni fogjuk kötelességünket, és mindenkit biztósíthatunk, hogy nem hátrálunk meg semmilyen áldozattól, amit nemzeti ügyünk kívánna tőlünk, s mivel az államhatalom kényszerít bennünket legdrágább nemzeti értékeink védelmére, abban a teljes meggyőződésben vagyunk, hogy mindazt, amit teszünk, román kötelességünk, nemzeti érdekeink és a haza érdeke kívánja tőlünk, tehát ezeket minden erőnkől megvédjük.

Megtesszük mindazt, amit a nemzeti program megvalósítása követel tőlünk, s mindazt, amit a konferenciák munkaterve és a Nemzeti Bizottság elhatározott.

Szilárdan állunk az 1881. évi nemzeti program alapján, és egész mozgalmunkat nemzeti szent jogaink vezérlik, és a román nép érdekei hatják át – hiszen az ő képviselői vagyunk.

Szeben, Illyefalva, Kolozsvár, Dés, Gyulafehérvár, Óradna és Szászrégen – 1896 februárjában.

dr. Rațiu János. Illyefalvi Pop György, Coroianu, dr. Mihali Tivadar, Patiția Rubin, Domide Gerasim, Barbu Patriciu.

B

1896 febr. 20

*Az „Egyetértés” közleménye 1896. évi román manifesztum előzményeiről:
„A román manifesztum története”¹*

E., 1896, 50. sz.

– Az Egyetértés tudósítójától –

N.-Szeben, febr. 18.

Tegnap az idő rövidsége miatt csak a manifesztum szövegét küldhettem el és így fizikai lehetetlenség volt, hogy a manifesztum létre jöveteléről és egyúttal azon hatásról is írassak, melyet a román közvéleményre tett.

¹ A lap már febr. 19-én (E., 1896, 49. sz.) „Az oláh komité manifesztuma” című, türelmetlen hangú közleményben kommentálja a román nemzeti bizottság felhívását.

Mindenekelőtt konstatálnom kell, hogy e régóta tervezett manifesztum kiadása a higgadtan gondolkozókra, de magára a román közvéleményre is rendkívül kínos hatást gyakorolt. A manifesztum nem az állítólag február 1-én megkötött béke dokumentálása, hanem nyílt bizonyítéka annak, hogy a szakadás a román komitében manapság erősebb, mint valaha volt. Világossá teszi ezt az a jelenség, hogy a komité tagjai közül csak *heten* írták alá s így azok, kik ma nagy hangon, mint a román nép egyedül jogosított képviselői beszélnek, voltaképen csak a komité kisebbsége.

A február 1-én tartott konferencián, melyen az állítólagos békét megkötötték, 16-an voltak. E 16 közül is 9-en: *Lucaciu, Comsa, Barcean, Suciu, Veliciu, Tripon, Christea, Popoviciu G.* és *Rațiu* Bazil (nem János) nem írták alá. Nem írták alá a komité tagjai közül még *Fodor* Vaszilie és a 3 bukaresti száműzött. Összesen tehát 13-an, mondhatni a komité $\frac{2}{3}$ többsége.

Itt meglehetősen nyílt titokképen beszélnek beavatott és be nem avatott körökben, hogy e manifesztum után újra ki fog törni a harcz s egyúttal azt is mint bizonyos dolgot emlegetik, hogy e harcz *Rațiu* és *Koroján*² végleges bukásával fog befejeződni. Slavici röpirata épen most jelent meg, melyben határozottan tudtára adja *Rațiu*éknak, hogy nem fognak hallgatni és a fegyvert le nem teszik. *Russu Sirianu, Bogdán Duica* a „*Revista Orestiei*”-ben folytatják a harczot és szó van róla, hogy a *Brote-Slavici*-párt még a nyár folyamán bukaresti támogatással egy napilapot fog Brassóban kiadni a „*Tribuna*” ellensúlyozására.

Ennyit az állítólagos béke reális értékéről. Most már egy-két szóval a manifesztum létrejövetelének körülményeiről akarok egyetmást elmondani, úgy a mint az köztudomású a román-ságban.

Mikor a memorandum-pör elíteltjei kiszabadulásuk után Budapesten összejöttek, kimondották, hogy mihelyt családi ügyeiket rendbe hozzák és a helyzetről közvetlen tapasztalat után tájékozva lesznek, azonnal manifesztumot bocsátanak ki álláspontjuk jelzéseképen. Időközben történt, hogy *Sturdza* kormányra jutott s így a mártírok egy része megkegyelmeztetésüket kapcsolatba hozta *Sturdza* kormányra jutásával. Ugy okoskodtak, hogy a kegyelmet *Károly* király eszközölte ki *Ischlben* azért, hogy leendő miniszterelnökének és külügyminiszterének, *Sturdzának* helyzetét megkönnyítse.

Minekutána a román közvéleményt a liga ágensei és a *Tribuna* arról győzték meg, hogy mihelyt *Sturdza* kormányra kerül, azonnal ki fogja eszközölni Bécsben, hogy a foglyok megkegyelmeztetését politikai engedmények is kövessék, a komité jónak látta elhalasztani a manifesztum kibocsátását mindaddig, a míg bizonyos lesz abban, hogy a magyar kormány tesz-e politikai engedményeket a románoknak vagy sem?

Minekutána a magyar kormány részéről semmi szín alatt sem lehetett ily engedmények tételére számítani, a komité egy része követelte a manifesztum azonnal való kibocsátását és pedig a mostani harczias szellemben. A másik rész, mely egyenesen Bukarestből *Sturdzák*éktól kapta utasításait azon a nézetben volt: nem kell e manifesztumot kibocsátani, várni kell mindaddig, míg *Sturdza* újabb engedményeket eszközöl ki. *Sturdza* pedig szerette volna valahogyan kieszközölni a bukaresti száműzöttek megkegyelmezését azért, hogy ezek idehaza a mozgalmat kezökbe keríthessék.

Az *Institutul Tipografic* és a *Tribuna* tárgyában felmerült per csak ürtügy volt, mely mögött a fennebb vázolt elvi meghasonlás rejlett. *Rațiu* és társai attól féltek, hogyha a *Tribuna* a *Brote-Albini*-csoport kezébe kerül, akkor ők egyszerűen lehetetlenné vannak téve. Így keletkezett aztán a *Tribuna*-*Patroklos* holtteste felett való ádáz harcz, melyet *Rațiu*-ék egy közös manifesztummal akartak ünnepélyesen befejezni.

Mint az eredmény mutatja, a várakozás nem teljesedett. A manifesztum nem a pártban uralkodó egységről, hanem a legteljesebb meghasonlásról tesz tanúságot. A komité a kormány annak idején hivatalosan feloszlatta, a legutóbbi akcióval pedig a komité tényleg önmaga

¹ Értsd: *Corianu*.

oszlott fel s így a dolgok mélyére látók előtt világosan áll, hogy a régi egységről többé szó sem lehet s hogy ez a manifesztum nem az agitatorius elemek összeolvadásának, hanem a teljes disszoluciónak biztos előjele.

Természetesen, téves volna ebből azt következtetni, hogy a román nemzetiségi kérdésnek most már vége lesz. Ez éppen olyan hibás nézet, mint az, hogy a mozgalom szolidáris alapon a régi erővel újult fel. Nem, az egész csak egy fejlődési mozzanata a kérdésnek, mely napról-napra újabb alakot ölt. Így, igen érdekes jelensége a meghasonlásnak az is, hogy a liga, melynek a Brote–Albini csoport s velük együtt Lucaciu³ is csak exponensei, vasárnap tartott ülésében, még azt a 100 Tribuna példányt is megszüntette, melyet a vidéki fiókok számára annak idején a rendes szubvenczió felül megrendelt.

Igénytelen nézetem szerint a magyar kormány leghelyesebben cselekszik, ha egyenesen e proccessussal szemben a tárgyilagos megfigyelő álláspontjára helyezkedik és okulva az események tanulságaiból, bevárja azt az alkalmas időpontot, mikor a most szereplő román korifeusok egymást kölcsönösen lejáratják s a keserű csalódások egész tömege a nép bizalmát önkénytelenül is a magyar nemzet felé fordítja s hogy a románok most ez úton vannak, ki tagadhatná? A magyar kormány aktív szerepe ez annyi sok éven át elhanyagolt kérdésben csak ekkor kezdődik, addig a csendes megfigyelésnél és az energikus ellenőrzésnél más feladatot a siker biztos reményével meg nem oldhat.

72.

*Iratok a magyarországi román és szerb gör. kel. egyházak szervezetére vonatkozólag*¹

I.

A román gör. kel. egyház 1878 óta megtartott kongresszusain hozott szabályzatok

A

1896 febr. 22

Román Miron gör. kel. román érsek és metropolita levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a magyarországi és erdélyi gör. kel. román metropolia területén érvényes szabályzatok megküldése tárgyában

ME, 1898 – XXXII – 17252 (5283/896)

M. 243/895. sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Mult 1895. évi augusztus 21-én 40886. sz. a. kelt nagybecsű ministeri felhívás következtében van szerencsém a hazai görög-keleti román egyház részéről 1878 óta tartott összesen hat

³ Az események időpontjában, 1896. jan. 22-én a kolozsvári ítélőtábla helyben hagyja a Lucaciu „feldicsérését” tartalmazó „Martirului Dr. Vasile Lucaciu” című nyomtatvány elkobzásáról szóló szebeni törvényszéki ítéletet. (L. A. m. kir. belügyminiszter 1896. évi 27.239 sz. körrendelete valamennyi törvényhatósághoz a dr. Lucaciu Vasul földicsérő nyomtatvány elkobztatása iránt, Rend. Tára, 1896, I. 879. l.)

¹ A román és a szerb. gör. kel. egyházak szervezeti szabályzataira vonatkozó egykorú iratok párhuzamából világosan kitűnik, hogy a szabályzatokat alkotó román *egyházi*-nemzeti kongresszusok kifejezetten egyházi jellegével szemben a szerb *nemzeti*-egyházi kongresszusok a magyarországi szerbség politikai gyülekezetei is kívántak lenni. A bemutatott iratok közül figyelemre méltó Bánffy átiratának az a része, ahol a cenzusos módszer (25 virilista mandátum!) bevezetésével igyekezik egy demokratikus összetételű kongresszus választásának elejét venni.

congressus jegyzőkönyveit, melyekhez az azokban alkotott és a görög-keleti román metropolia területén most is érvényben lévő összes szabályzatok mellékelve vannak, 1/2 alatt a következő megjegyzésekkel tiszteletteljesen felterjeszteni:

I. A mellékelt jegyzőkönyvekben foglalt szabályzatok a congressus éve és jegyzőkönyvi melléklete megjelölésével névszerint a következők:²

1. A metropoliai consistorium ügyviteli szabályzata, 1878: F.
2. A metropoliai általános alap létesítése iránti szabályzat, 1878: H.
3. A congressus házszabályai, 1878: M.
4. A házassági ügyekben való bírói eljárás, 1878: N.
5. Az esperesi kerületek kikerekítése, 1881 J.
6. Faur Gábor féle alapítvány alapszabályzata, 1881: M.
7. A fegyelmi ügyekben bírói eljárás, 1886: L.
8. A metropoliai alapok és alapítványok kezelése, 1888: D.
9. Az esperesi választás körüli eljárás, 1888: E.
10. 10. A plébániák rendezése, 1891: H.
11. A congressusi képviselők választása, 1891: J.
12. A congressusi képviselők választására vonatkozó választókerületek beosztása, 1895: G.
13. A népiskolai tanügy rendezése, 1895: H.

II. Az előző pontban 1. 3 és 8. sorozati sz. a. jelzett szabályzatok néhány §-án, úgyszintén az esperesi kerületeknek az 5. sorozati sz. a. felemlített kikerekítésén is később némi módosítások tétettek, melyek azonban oly jelentéktelenek, hogy azokat itt egyenkint felsorolni szükségesnek nem tartom.

III. Mindezen szabályzatok, melyekben csak az egyházi életben korábban is követett kanonszerű elvek és tényleges eljárás, vagyis a gyakorlat módozatai lettek rendszeresebben egybefoglalva, jelen szerkezetükben csak ideiglenes természetűek, melyek a további tapasztalatok követelményeihez képest időnként módosíthatók, és csak életrevalóságuk gyakorlati bebizonyosodása után juthatnak majd végleges jogerőre.

IV. Az 1869. évi május hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szervezési szabályzaton, mint az egyház alapintézményén, eddigelő változás nem történt, aminthogy újabb felségjóváhagyás nélkül nem is történhetett; előfordult azonban az az eset, hogy az említett szervezési szabályzat 146. §-a, a mennyiben az a határőrvidék területének a congressuson 10 világi követet biztosít, a határőrvidéki intézmény megszüntetése után tárgyalanná vált, és ennél fogva a választó-kerületek legújabb kikerekítésénél a már megszünt katonai intézménynek biztosított ama kedvezmény annál kevésbé volt fenntartható, mert a benne rejlő aránytalanság, míg az tényleg érvényben volt, a karánsebesi egyházmegyében útját állotta a szervezési szabályzat 148. §-ában foglalt azon intézkedésnek, hogy két választó-kerület papsága egy választó-testületté alakuljon.

V. Jelen tiszteletteljes felterjesztésemben bátor vagyok végre kijelenteni, hogy ha Nagyméltóságod a közszolgálat érdekében kívánatosnak találná, szívesen fogok a congressusi jegyzőkönyvek egy másodpéldányával is szolgálni; arra azonban, hogy a fennebb jelzett szabályzatokat egész terjedelmükben magyar nyelvre átfordíttassam, mint ezt az 1879. évi április 18-án 10210 sz. a. kelt ministeri leirat már akkor is megkívánta, legnagyobb sajnálatomra is csak azon okból nem vagyok képes vállalkozni, mert eltekintve az itteni folyó ügyek rendes elintézéséhez szükséges munkaerő hiányától, itt helyben nem találok embert, aki a magyar és román műszavak helyes használatában kellő jártassággal bírna, de ha található volna is ilyen, azt csak külön díjazás mellett lehetne szolgálatra megnyerni, mely célra azonban kellő pénzalap nem áll

² Az irathoz mellékeltek a metropoliai alap létesítésére, a fegyelmi ügyekben való eljárásra, a metropoliai consistorium ügyvitelére, a metropoliai alapok és alapítványok igazgatására, a Faur Gábor-féle alapítvány kezelésére és a kongresszusi képviselők választásával kapcsolatos választókerületi beosztásra vonatkozó szabályzatokat.

rendelkezésemre; ugyanazért azon tiszteletteljes kéréssel járulok Nagyméltóságodhoz, hogy ha a kérdéses szabályzatokat egész terjedelmükben kívánná magyar fordításban bírni, méltóztassék azoknak átfordítását a ministerium keblében akképp eszközölni, mint ez annak idején szervezési szabályzatával történt, mely akkori hivatali elődöm által csak román nyelven lett a magyar államkormányhoz felterjesztve.

Fogadja – kérem – Nagyméltóságod őszinte mély tiszteletem nyilvánítását.

Nagyszebenben, 1896. február hó 22-én.

Gör. kel. román érsek és metropolita:

Román Miron

B

1896 márc. 6

Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár átírata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a gör. kel. román egyház önkormányzatára vonatkozó szabályzatok tárgyában

ME, 1898 – XXXII – 17252 (5283/986)

Vallás és közoktatásügyi magyar kir. minister.
11466 sz.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

Román Miron érsek metropolita e részbeli felhívásomra f. évi. febr. 22-én 243. sz. a. kelt felterjesztésével bemutatta a gör. kel. román egyház autonomiájára vonatkozó s érvényben levő szabályzatokat.

Van szerencsém a metropolita felterjesztését és a szóban levő szabályzatokat Nagyméltóságodnak m. évi július hó 26-án 2413 sz. a. kelt nagybecsű átírata folytán rendelkezésére bocsátani azon tiszteletteljes megjegyzés kíséretében, hogy az 1869. évi május hó 28-án kelt legf. elhatározással jóváhagyott szervezési szabályzaton mint a gör. kel. román egyház alapintézményén eddigien változás nem eszközöltetett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten 1896 marc. 6-án.

A minister helyett: Zsilinszky államtitkár.

II.

A szerb gör. kel. egyház alkotmánytervezetére vonatkozó iratok ügyei¹

A

1896 febr. 27

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus alkotmánytervezete tárgyában

VKM eln. 1896: 37 (169 csomó, 681)

Magyar királyi minister elnök.

2582

M. E.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A gör. keleti szerb nemzeti egyház congressus 1892 november hó 28-án tartott XVII. ülésében a részletes tárgyalás alapjául általánosságban elfogadott egy alkotmány tervezetet, azon-

ban a részletes tárgyalást nem kezdette meg, hanem kir. biztos hozzájárulásával 1892. november 30-án tartott XVIII. ülésében az általánosságban elfogadott alkotmány tervezetet egy a patriarka elnöklete alatt működő tizenegyes bizottsághoz utasította, hogy az alkotmánytervezetre vonatkozólag mutatkozó ellentétek kiegyenlítését megkísérelje s azután javaslatát a kongressus elé terjessze.

Ezen bizottság az alkotmány-tervezet revidiálása és a mutatkozó különbözetek kiegyenlítése céljából a patriarka elnöklete alatt két ízben is összeült, azonban működése eredménnyel nem járt, míg végre a kongressus Ő Felségének Welsben, 1892. december hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározása alapján elnapoltatott.

Ily módon tehát ezen kongressus által sem oldott meg a szervezet kérdése, mely már az 1868: IX. t. cz. 4. és 7. §. §.-ban s az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb királyi leirat 19. §.-ának 1. pontjába felvetett s miután az 1892. évben ülésezett gör. kel. szerb nemzeti egyház kongressus mandátuma időközben lejárt, e feladat megoldása a legelső új kongressus teendői közé fog tartozni.

Ezen szervezet vagy mint az általánosságban elfogadott javaslat nevezi, alkotmány megalkotásának szüksége a kongressusok egybehívása tárgyában tett javaslatokban mindég hangsúlyoztatott s jelenleg is egyik főindokát képezi azon kérelemnek, melyet a szerb pátriarka a kongressusnak a folyó évben leendő egybehívása iránt hozzám felterjesztett s a melyet a leg-rövidebb idő alatt lesz szerencsém Nagyméltósággal is közölni; de az alkotmány megalkotása egyes kongressusok jól ismert magatartása folytán eddig mindég csak óhaj maradt, s annak megtestesülése meghusítottatott.

Nézetem szerint egyházi szervezet megalkotása nem csak magának a gör. kel. szerb egyháznak s az ezen egyházhoz tartozó hívőknek áll érdekében, hanem az az állami főfelügyelet gyakorlása és preciszírozása szempontjából is felette kívánatos. Minthogy továbbá a legújabbán kérelmezett gör. kel. szerb nemzeti egyház kongressus megtartása ellen, az esetre, ha az eddigi akadályok, a melyek annak engedélyezését eddig gátolták elhárítatnak, kifogást emelni nem lehet: nézetem szerint hathatós támogatásban lenne részesítendő a kongressus jövő tárgysorozatának azon pontja, a mely ezen alkotmány tervezet tárgyalására és végleges megállapítására vonatkozik s erélyesen oda kellene törekedni, illetve kongressusnál oda hatni, hogy ezen alkotmány végre valahára tényleg meg is alkottassák.

Ily értelemben szándékozván intézkedni, célszerűnek láttam a már általánosságban elfogadott alkotmány tervezetet, mint a jövő kongressus célba vett működésének nézetem szerint egyik legfontosabb tárgyát előzetes tájékozás és átvizsgálás céljából beszerezni illetve azt kormányi szempontból bírálat alá venni.

E felülbírálatom eredménye gyanánt részemről több észrevétel merült fel, a melyeket a % alatt csatolt alkotmánytervezet kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodnak szíves véleményének közlése végett ^{2/}. alatt tisztelettel megküldeni.

A közlött részletes észrevételeken kívül azonban meg kell jegyeznem, hogy az egész alkotmány-tervezet nézetem szerint hibás alapra van fektetve, s hogy az ezen alapon épülő alkotmány a gör. keleti szerb egyház beléletében tapasztalt viszonyokon javítani nem fog.

Ez egyházi alkotmány ugyanis teljesen a szabad választásra alapítja összes intézményeit kezdve az alapkövet képező községtől egész a nemzeti egyházi kongressusig s a szabad választási jog gyakorlásával tekintet nélkül az értelmi elemnek kiválóbb hivatottságára választási cenzus felállítása nélkül felruház mindenkit, a ki 24. életévét betöltötte s a terhére kivetett hitközségi adót, a hol ilyen fizettetik, az elmúlt évben lefizette (32. §). Másrészt pedig az egyház igazgatásában csak az vehet részt, a ki megválasztatik; megválasztható pedig minden választó (33. §).

Ily módon egyrészt a vagyoni és értelmi cenzus hiánya, másrészt tisztán csak a választástól függő képviselet, oly elemeknek biztosít az egyház igazgatásában túlsúlyt, amely elemek, mint az eddigi tapasztalatok mutatják, nem képesek hivatásuknak megfelelni, avagy azzal

visszaélve, magának az egyháznak nagy hátrányára gyakran az állam érdekeivel jönnek össze-
ütközésbe.

Az ily alpra fektetett igazgatás véleményem szerint magán viseli a demagógia jellegét
s többnyire már a priori kizárja az üdvös működés lehetőségét.

Ezen demagóg jellegű igazgatás nézetem szerint különösen ott veszélyes, a hol, mint a jelen
esetben, közvagyon kezelése is forog szóban s a hol épp az ezen rendszernek az összes fokokon
való következetes keresztülvitele mellett a terrorizmus alkalmazásával hiúsítják meg a mérsé-
keltebb elemeknek üdvös működésre való törekvéseit.

Erre nézve megczáfolhatatlan tanúbizonytságot nyújtanak az eddig tartott összes cong-
ressusok, a melyeknek működését s az általuk produkált eredményeket bővebben illusztrálni
felesleges, mert tudva levő, hogy az 1868 óta megtartott kongressusok vajmi keveset alkottak
a gör. keleti szerb egyház érdekében s inkább politikai demonstrációkra használtattak fel.

Ez azonban nézetem szerint így nem maradhat s itt az ideje, hogy ezen változtatva bizto-
sítsuk azt, hogy a gör. keleti szerb egyház közegei teljes működési erejüket kizárólag az egy[ház]
s az egyházhhoz tartozó hívek érdekeinek szenteljék.

Ezen viszonyokon véleményem szerint úgy lehetne segíteni, ha a konservativebb vagyonos
osztálynak s az intelligentiának virilis jogon biztosíthatnák az ügyek intézésébe való befolyás
és pedig úgy az autonomia alapkövét képező községben, mint annak legfőbb fórumában, a kong-
ressusban.

Az elsőt úgy vélném elérhetőnek, ha a községi képviselőtestületben (29–56. §. §.) a kép-
viselőknek csak a fele foglalna helyet választás alapján, míg a másik fele a legtöbb állami adót
fizetők sorából vétetnék; a kongressusban pedig a mely az 1779. évi declaratorium illyricum
63. pontja alapján eredetileg 25 egyházi, 25 polgári és 25 katonai rendű képviselőből állott,
s amelyben bizonyára e 25 katonai képviselő képviselte a mérsékeltebb elemet, e 25 katonai
képviselő helyébe virilis jogon, az erdélyi római katolikus statusgyűlés mintájára részvétel
biztosíthatnák az intelligensebb elemeknek u. m. a tanintézetek, az államkormányzat, a köz-
igazgatás, az egyházmegyei konsistoriumok stb. képviselőinek.

Ily módon a községben feltétlenül elérnének, a kongressusban pedig lehetővé tétetnék a
mérsékeltebb irányzat érvényesülése, ami mindenesetre az ügynek válna hasznára.

További általános megjegyzésem, a bemutatott alkotmánytervezetre az, hogy abban nem
emelkedik eléggé érvényre Ő Felségének legfelsőbb felügyeleti joga a vagyonkezelésre nézve
s a kormánynak biztosítandó befolyása az igazgatási közegek fegyelmi alárendeltsége tekintet-
ben, amiért is nézetem szerint, ha nem is az alkotmány szövegében, úgy a szentesítési záradék-
ban ez irányban határozott intézkedést kellene tenni.

Kérvén Nagyméltóságodat, hogy a most közlött észrevételeimet szives megfontolás alá
véve nagybecsű véleményét *velem lehetőleg mielőbb*¹ tudatni szíveskedjék, fogadja Nagy-
méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1896. évi február hó 27-én.

Br. Bánffy

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

B

1896 márc. 13

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz az 1891–92. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi alkotmánytervezetre vonatkozó észrevételek tárgyában*¹

ME 1898 – XXII – 7603 (5286/96)

Vallás és közoktatásügyi magyar kir. minister.
681 eln. szám.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

Az 1891/2 évben ülésezett gör. kel. szerb nemzeti egyház[i] congressus által a részletes tárgyalás alapjául általánosságban elfogadott szerb nemzeti egyházi alkotmány tervezetre nézve folyó évi február 27-én 2582 sz. a. kelt nagybecsű átíratával velem nézetnyilvánítás végett közölt észrevételeket egész terjedelmükben helyeseknek találok és Nagyméltóságod hivatolt átíratában kifejtett véleményét készséggel magamévá teszem.

A közlött és ezennel visszazárt részletes észrevételeken kívül Nagyméltóságod méltóztatott megjegyezni, hogy az alkotmánytervezet hibás alapra van fektetve; mert a szabad választásra alapítja összes intézményeit az egyházközségtől kezdve egészen a congressusig. Választási cenzus felállítása nélkül felruház mindenkit, a ki 24 éves és az egyházi adót megfizette s a megválasztott vehet csak részt az egyház igazgatásában; megválasztható pedig minden választó.

Az ily alapra fektetett igazgatás – mint ezt helyesen méltóztatik felemlíteni – magán viseli a demagógia jellegét és már a priori kizárja az üdvös működés lehetőségét; mert a vagyoni és értelmi cenzus hiánya egyrészt, és a csupán csak a választástól függő képviselő másrészt, oly elemeknek biztosít túlsúlyt az egyház igazgatásában, mely elemek nem képesek hivatásuknak megfelelni, vagy pedig azzal visszaélve az egyház hátrányára gyakran az állam érdekeivel jönnek összeütközésbe. Biztosítani kell tehát, hogy a gör. kel. szerb egyház közegei teljes működési erejüket kizárólag az egyház érdekeinek szenteljék. Az alkotmány tervezet 29. és 168. §-ai módosításához ezeknél fogva készséggel hozzájárulok és pedig úgy, hogy a községi képviselő testületben a képviselőknél csak a fele foglaljon helyet választás alapján, a másik fele ellenben a legtöbb állam adót fizetők sorából vétetnék; a congressusban pedig a 25 egyházi képviselőn kívül csupán még 25 a polgári rendből választás útján foglalna helyet, 25 pedig – nem mint az az alkotmány tervezet 168. §-ában contemplálva van, választás útján – hanem virilis jogon venne részt az intelligensebb elemek köréből.

Ez azonban nézetem szerint csak is akkor vihető keresztül, ha a legközelebbi congressus képviselőinek választásánál oly befolyás gyakoroltatnék, hogy a mérsékelt elemek többségben legyenek.

A patriarcha, a püspökök és mindenek előtt a horvát bán e részbeli hathatós közreműködésére lenne szükség és az illető főispánok kellő utasítással volnának ellátandók a végből, hogy a congressusi képviselők választásánál a mérsékelt elem többsége biztosítsák.

Végezetül megjegyzem, hogy nézetem szerint is Ő Felségének legfelsőbb felügyeleti joga a vagyon kezelésre nézve s a kormánynak biztosítandó befolyása az igazgatási közegek fegyelmi alárendeltsége tekintetében, nem az alkotmánytervezet szövegében, hanem majdan a szentesítési záradékban határozott kifejezést kell hogy nyerjen.

¹ Az alkotmánytervezetet tartalmazó szerb nyelvű nyomtatott brosúrát l. az aktához csatolt mellékletben (ME 1898 – XXII – 7603/11.086/97).

Az ez irányban szükséges intézkedés azért nem illesztendő be az alkotmánytervezet szövegébe, mert ez a tárgyalást a congressuson esetleg megnehezítené, de. másrészt szerintem meg sem volna engedhető, hogy a congressuson Ő Felségének legfelsőbb felügyeleti joga vitatkozások tárgyává tétessék s annak mi módon és mily kiterjedésben való gyakorlása felett a congressus dönthessen.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest 1896. márczius hó 13.

Wlassics² Gyula.

73.

Az 1896. márc. 26-i pesti szerb értekezlet¹

A

1896 ápr. 9

A szerb liberális párti sajtó vezércikke a miniszterelnökségi szerb értekezletről²

Br., 1896, 37. sz.

Megvolt és elmúlt a szerbek pesti konferenciája, amit Bánffy miniszterelnök felszólítására tartottak meg. Erről eleget írtak, mi is megbíráltuk a munkáját. Egyes jelenségeket azonban még külön ki akarunk emelni.

Az összes szónokok pártkülönbségre való tekintet nélkül azt hangoztatták, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunknak meg kell szabadulnia a kormány befolyásától, hogy szerencsétlenségünknek tulajdonképpen oka a kormány nemzeti-egyházi ügyeinkbe való beavatkozása és önhatalmú döntése. Ez valóban így van. Nemcsak hogy túllépi hatáskörét hanem még annak a megszorító cikkelynek határát is átlépi, amit ő hagyott meg a kongresszusi szervezetben.

² Az irathoz – közel egy ív terjedelemben – mellékeli „Wlassics a kultuskormányzat észrevételeit az alkotmánytervezetre vonatkozólag. (Észrevételek az 1891–92. évi szerb nemzeti-egyházi congressus által a részletes tárgyalás alapjául elfogadott szerb nemzeti-egyházi alkotmánytervezetre.)

¹ Az 1896. márc. 26-án megtartott miniszterelnökségi szerb értekezlet szerves folytatása az 1892. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszuson felmerült szervezeti szabályzat ügyének. A kormányzat minden erővel igyekezett keresztül vinni a demokratikus jellegű szerb egyházi szervezeti szabályzat megváltoztatását, a főpapság befolyásának növelését és a szerb egyházi önkormányzat ellenőrzésének biztosítását. (L. A szerb egyházi autonómia, E., 1896. márc. 29., 88. sz.) Bánffy mindenáron meg akarta oldani ezt a kérdést. Ezért hívta össze előbb 1896-ban, majd 1897-ben a szerb egyházi és politikai vezetőket, hogy az így előkészített értekezleteken az új szabályzat elfogadására bírja őket. Az 1896. évi pesti szerb értekezlet kormányzati kudarca az országgyűlést is foglalkoztatta. A szerb radikális körökben népszerű *Visontai* Soma, Tomić Jása egykori védője interpellációt intézett Bánffyhoz a radikálisok mellőzése miatt, majd heves vitát folytatott a miniszterelnökkel e tárgyban. A szerb nemzetiségi sajtó egységes, elutasító álláspontra helyezkedett a miniszterelnökségen tartott szerb értekezlettel kapcsolatban. (L. a bemutatott közleményen kívül *O srpskoj narodno-ckrvenoj avtonomiji*, Br., 1896. ápr. 9. 37. sz., továbbá *Nova povreda autonomije*, Br., 1896. ápr. 11. 38. sz., amely utóbbi sérelmezi Zmejanović Gábor verseci püspöki adminisztrátorra történt miniszterelnöki kinevezését.) Figyelemre méltó cikkben foglalkozik a pesti szerb értekezlettel a radikális sajtó is. A *Zastava* „*Radikali i Banfijeva konferencija*” című, a lap 1896. 43. számában közölt cikkében jellemzőnek mondja, hogy Bánffy a radikálisok közül senkit sem hívott meg az értekezletre, és hasonlóképp azt is, hogy Branković patriarcha mindvégig hallgatott az értekezlet folyamán. A függetlenségi sajtó az értekezlet kapcsán két hosszabb közleményben foglalkozik Branković állítólagos belgrádi kapcsolatainak álhírével. (*Szerb nemzeti kulisszatitkok és Szerb kulisszatitkok* E., 1896, 89. sz. és 94. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Značaj peštanke konferencije*. – A pesti értekezlet jelentősége.

A magyar kormánynak még ezen cikkely szerint sincs joga beavatkozni a mi ügyeinkbe; csupán új jogorvoslattal élhet, ha valaki legfelsőbb önkormányzati szerveink ellen recurrál, de harmadszor való felterjesztésben nem szabad döntenie. Ha pedig mégis így tesz, akkor az önmaga által szabott határokat lépi át.

Sokban mi is hibásak vagyunk a kormány beavatkozását illetőleg. Ezelőtt nálunk két párt³ volt: a nemzeti és a klerikális. A nemzeti párt biztosítani akarta a nép számára az egyház külső ügyeibe való befolyást, a klerikális párt pedig a felsőpapság egyeduralmát akarta biztosítani. Mi történt tehát? A klerikális pártiak lettek a bunkó a kormány kezében, és valahányszor a kormány ütest mért nemzeti-egyházi önkormányzatunkra, védelmezői éppen a legfűgőbb klerikális pártiak voltak, csakhogy kellemetlenkedjenek a nemzeti pártiaknak. A nemzeti párt védekezett a patriarchának a kormány részéről való kinevezése ellen, a klerikális pártiak vagy helyeselték, vagy mentegették; harc folyt az adminisztrátori kinevezés ellen, s a klerikális pártiak ez esetben is vagy mentegették azt, vagy helyeselték. Mivel nem volt a népben támaszuk, állami támogatáshoz folyamodtak, hogy erősebbek legyenek. Természetesen ez az eljárás igen szomorú volt, és végeredményben csak a kormánynak használt. A kormány megtalálta az eszközt, amellyel harcolhat a szerb nép és a jogos követelések ellen.

Közben a hazaszerető klerikális pártiaknak is harcolniok kellett volna a kormány mindenhatósága ellen. A hierarchia és a nép között a hatalom miképpen oszlik meg, ez nemzeti-egyházi önkormányzatunk tisztára belső kérdése. A klerikális pártiaknak is harcolniok kellett volna a kormány beavatkozás ellen, mert ha vissza is akarják szorítani a nép befolyását, mégis védeniük kell egyházuk függetlenségét és önállóságát; ha a papság számára akarnak is minden hatalmat, mégis az erős és önálló hierarchia kell, hogy a szívügyük legyen.

Nálunk a klerikális pártiak nem így tettek, a harc tehát kiéleződött, és készen állt az út a kormány beavatkozásához. *Örvendünk annak, hogy a pesti értekezleten a kormánybeavatkozás elleni védekezés dolgában egyöntetűség jutott kifejezésre.*

Ez új jelenség, amire nekünk nagy szükségünk van. A kormány nehezebben töri át sorainkat, ha látja, hogy nem nyitunk számára utat.

Azt az egyet azonban zokon vesszük, hogy a magyar és a horvát országgyűlési képviselők közül senki sem szólalt fel. Csupán az egy Djurković, [de] ő is – mellé beszélt. Ahelyett, hogy a kormánybeavatkozás ellen szólt volna, saját programját fejtette ki, aminek ott nem volt-helye. A többiek mindannyian hallgattak, pedig legalább Djurković után fel kellett volna szólalniuk. Nem elég hallgatással helyeselni a nemzeti jogok védelmét.

Minden beszédet erős érvekkel támasztottak alá, s azok elvi állásponton mozogtak; így tehát nem volt sem hely, sem ok arra, hogy felhozzák a kormánybeavatkozás egyes példáit. Egyik a másikat úgyis kiegészítette. Csak egy észrevételt teszünk. Egyes felszólalók szerint nemzeti-egyházi önkormányzatunk „alapja” egy magyar államtörvény, az úgynevezett 1868. évi IX. törvénycikk. Ez azonban téves, és reánk nézve – veszedelmes. Nemzeti-egyházi önkormányzatunk az egyház tanításán, az egyházi intézményeken, nemzeti történelmünk jogán nyugszik, amit ebbe az országba is áthoztunk, és ezen egyházi és nemzeti jogunkat *biztosítják* számunkra a királyi privilégiumok és az állami törvény. Így hát mi ezt a jogot nem ezzel a törvénnyel *szereztük*, meg volt az e törvény előtt is. Ez szintén nem lehet pártfelfogás dolga. Grujić püspök már csak klerikális volt. Az ő beszédét kell elolvasni, amit az 1870. évi kongresszuson tartott a kongresszusi szervezet tárgyalásakor. Az állami törvényeket meg is lehet változtatni [így], azután idővel nagyon rosszul járhatnánk, ha önkormányzatunk csupán az állami törvényen alapulna.

A szerbek ügyünket védték a pesti értekezleten, de ezzel az értekezlettel még valami mást is nyertünk, ami majd a jövőben válik erősen hasznunkra, és ezt különösen ki akarjuk emelni. Dr. Maximović Miklós és dr. Vučetić Illés talpraesett kérdéseket intéztek a miniszterelnökhöz.

³ *Értsd:* a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszuson.

Az első azt kérdezte: kaphatunk-e vajjon olyan önkormányzatot, mint amilyen a románoknak van. A miniszter azt válaszolta, hogy ő azt nem tenné meg. A másik azt mondta, hogy mi esetleg tudnánk egy szervezeti szabályzatot készíteni, ha biztosítékunk lenne, hogy nem zúdítanak a nyakunkba új kötelező cikkelyeket. Erre pedig a miniszter hallgatott, nem akarta ezeket a biztosítékokat kilátásba helyezni. Mit jelent ez? *Őrizzük meg amink még van; ne gondolkjunk újabb hódításra; ne reméljük, hogy a kormányt könnyedén félretolhatjuk; ne kísérletezzünk, mert még rosszabbul járhatunk.* Ez a legfontosabb tanulság, amit a budapesti értekezlet nyújtott nekünk.

Emlékezzünk erre, mert szükségünk lesz rá. A miniszter állásfoglalása ebben a két kérdésben túlságosan is világosan mutatja a mi helyzetünket. Többé ne is gondoljunk az egyszerű szervezeti szabályzatra sem!

B

1896 ápr. 24

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök és Visontai Soma képviselőházi vitája a görögkeleti szerb értekezlet tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, XXXII. 325–330. l.

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! A múlt hó egyik utolsó ülésében Visontai Soma t. képviselő úr egy interpellációt intézett hozzám azon indokból, hogy a márczius 26-án a miniszterelnökségben tartott konferencián nem látta képviselve a görög keleti szerb hívek közül azokat, kik magukat radikálisoknak nevezik.

A képviselő úr azt kérdi tőlem, mi az oka, hogy ezen konferenciára a magukat radikálisoknak nevező szerb egyházi párt tagjait meg nem hívtam és vajjon hiszem-e azt, hogy ezen tagok meghívása nélkül – bárha igen tiszteletre méltók voltak is a többi megjelentek – kellő módon és mérvben fogom magamat tájékoztatni a szerb egyházi ügyekre vonatkozólag.

A t. képviselő úrnak ezen kérdéseire vonatkozólag kell, hogy válaszoljak, miszerint én nem tartom egyáltalában jogosnak, sőt helyesnek sem, hogy az egyházi életben egész pronoszírozott pártok legyenek, (*Helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélső baloldalon.*) a kik magukat liberális, radikális, konzervatív, hierarchikus és más irányúaknak nevezve, az egyházi életet különböző irányba húzzák és az egyházi érdekeket részben politikai tendenciákkal tétetett szempontokból – mondhatnám – zavarják meg. (*Helyeslés a jobboldalon.*) S mert egyáltalában ilyen pártok szerint nem látom helyesnek, hogy az egyházi ügyek intéztessenek, minden figyelembe vétele nélkül annak, hogy a szerb egyházi élet, mely pártjához tartoznak egyesek, hívtam össze ezen tanácskozást, a melyre meghívtam a kultuszminiszter urat, mint kétségtelenül illetékest és meghívtam a horvátországi bánt, tekintettel Horvátország kultuszaautonomiájára, meghívtam a szerb pátriárkát, meghívtam a volt kongresszus királyi biztosát, azonkívül meghívtam a magyar országgyűlésnek szerb vallású képviselőit párttekintetek nélkül, bármely párthoz tartoznak is, valamint meghívtam a horvátországi szerb hitvallású, horvát autonóm országgyűlési képviselőknél igen tekintélyes számát és meghívtam a kongresszus által a szervezési szabályzat tárgyalására kiküldött bizottság tagjait, tehát azokat, a kik a kongresszusi szabályzat szerkesztésével, kidolgozásával és a kongresszusnak teendő jelentéssel annak idején meg voltak bízva, meghívtam, főként ezért ezeket, mert a tanácskozás főtárgyát a kongresszus összehívásának kérdése, lehetősége és az ottan elintézendő ügyek képezvén, indokoltnak tartottam, hogy első sorban azok legyenek ott, akik ezen bizottság tagjaivá a kongresszus által annak idején meg lettek választva. És azonkívül meghívtam egy igen tekintélyes szakférfiút, szakíró, kinek a szerb egyházi életben is neve és tekintélye van, Vukicsevics Györgyöt, vélvén, hogy egészen jogos és illetékes ezen tanácskozásban részt venni.

T. ház! Azt gondolom tehát, hogy egész tárgyilagosan jártam el akkor, midőn ezen tanácskozássra így állítottam össze a meghívottak jegyzékét; és bár ha e tekintetben méltóztassanak elhinni, hogy egészen tárgyilagos voltam, mégis fentartom magamnak még azt a jogot is, hogy egy tanácskozássra azokat hívjam épen meg, a kiknek véleményét meghallgatni óhajtom, (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) mert utoljára nem oktrojáltathatom magamra egyesek véleményét; jogosítva vagyok magam állapotítani meg azokat, a kiknek véleményét meghallgatni kívánom. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

T. ház! Ez a feleletem magára a kérdésre, és azt hiszem, hogy e kérdés második pontjára vonatkozólag is mondhatom, miszerint hitem szerint elég tekintélyes, számbavehető, irányadó férfiakat hívtam meg arra, hogy azoknak véleménye alapján magamat tájékoztassam. A kérdésre magára a választ ezzel a felelettel talán már meg is adtam, és kérhetném a t. háztól, hogy feleletemet méltóztassék tudomásul venni. (*Zajos helyeslés a jobboldalon.*) Azonban t. ház, a szerb egyházi életéről és a szerb egyházi kongresszus összehívásáról és az erre vonatkozó tanácskozássról lévén szó, szabadjon nekem ezekre vonatkozólag még egy pár dologra kiterjeszkednem. (*Halljuk!*)

T. ház! nem először van alkalmam nyilatkozni arra vonatkozólag, hogy a kormánynak egyáltalában nem kellemetes az, hogy a szerb egyházi kongresszus úgy, a mint azt az egyházi szabályok megállapítják, és a legfelsőbb királyi elhatározás is rendeli, kellő időben három évről három évre össze nem hívható, sőt ellenkezőleg igen feszélyező ez, mert igen fontos nagyjelentőségű kérdések várnak elintézésre, a melyek, kongresszusok nem lévén tarthatók, el sem intézhetők, miért ismétlen fordulnak elő a kontroverziák, hol a kormány vagy a saját felelősségére kell, hogy intézkedjék, vagy magának a koronának elhatározását kell, hogy kikérje, épen a szerb egyházi élet, főképen a vagyonbiztosítás érdekében. Az előző kormányok azonban a kongresszus ismételt meghíúsulására való tekintettel, tartózkodtak attól, hogy ő Felségének, – mert a szabályzat értelmében is a kongresszus összehívására, bárha az három évről három évre van megállapítva, mégis ő Felségének engedélye szükséges, – ő Felségének erre vonatkozólag előterjesztést tegyenek, nem úgy azonban, a mint azt alkalmam volt legközelebb egy szerb lapban a „Branik”-ban olvasni, hogy a kormányok ily kérdésekben jónak látják, ő Felségének előterjesztést sem tenni, hanem a Felséges úr előtt eltitkolják a dolgot, hanem ellenkezőleg úgy, hogy a patriárkának előterjesztését eredetiben indokaival terjesztik a Felséges Úr elé, természetesen elmondva a kormány a maga nézeteit is és álláspontját, és ennek alapján kéri ő Felségének erre vonatkozó határozatát.

T. ház, a múlt évben is a szerb patriárka kötelességénél fogva kérte a kormányt, hogy a kongresszus összehívása iránt intézkedjék. Azonban tekintettel arra a körülményre, hogy akkor több mint 97.000, gondolom 97 ezer és néhány száz frt volt meg nem térítve az egyházi alapoknak, a kormány nem látta indokoltnak a kongresszus engedélyezését ő Felségének javasolni, sőt ellenkezőleg azon javaslatot tette, hogy a kongresszus megtartását 1895-re a Felséges úr ne engedélyezze, (*Mozgás a szélső baloldalon. Felkiáltások: A törvényt meg kell tartani! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) mert lehetetlennek vélte a kormány, hogy az egyházi alapokból már a kongresszus céljaira elvont 97.000 frton kívül még 22.000 frt újabb kiadásnak eszközölését engedélyezze, a mennyiben az újabb kongresszus megtartása mintegy ennyibe került volna, nem lévén hajlandó elvállalni a felelősséget azért, hogy az egyházi alapokból tisztán napidíjakra, dologi célokra akkora nagy összeg bizonytalan megtérítés címén elvonassék. (*Helyeslés jobbfelől.*) Mert meg kell jegyezmem, hogy 1868 óta, mióta kongresszusok tartatnak, állandóan az egyházi alapokból – nézetem szerint helytelenül – fizetnek a kongresszusi költségek és lehetetlennek tartja a kormány, hogy ezen összeget még nagyobbra nőni engedje.¹ Ezenkívül nem látta a kormány indokoltnak a kongresszus összehívását, mert már a szerb egyházi életben folyó ellentétek és

¹ Bánffy mellébeszélését kellő megvilágításba helyezi az az 1908-ban eszközölt felmérés, amely megállapítja, hogy a szerb egyházi alapok összege ekkor mintegy 40 millió korona. (Vö. ME 1908 – XXXVI – 252/3.191).

differenciák következtében azon szervezeti tervezetek, melyek felett a kongresszus határozni hivatott, egyáltalában még készen nem voltak.

Ezen évben is a szerb patriárka a törvényből és állásából kifolyó jogánál és kötelességénél fogva folyamodott a kormányhoz a kongresszusnak ez évre való összehívása céljából. A miniszterelnök, kinek hatáskörébe ezen ügyek intézése az 1875. évi május 14-iki rendelet értelmében tartozik, meghallgatásával a horvát bánnak és a magyar kultuszminiszternek, ő Felségének előterjesztést tett és ismét azt hozta javaslatba, hogy ő Felsége 1896-ra a kongresszust hasonlóképen ne engedélyezze. Ne engedélyezze pedig azért, mert még mindig 85.000 forint van künn az egyházi alapokból és még mindeddig azok az előkészítendő tervezetek, szabályzatok nincsenek készen, a melyek a kongresszuson tárgyalandók volnának, tehát szorosan véve kész és érdemben tárgyalható anyag nem áll rendelkezésére. Ő Felsége a kormány előterjesztésének figyelembe vételével akként határozott, hogy az 1896-ik évben se tartassék meg a kongresszus, azonban már most elhatározni méltóztatott, hogy a görög-keleti szerb nemzeti kongresszusnak a jövő 1897-ik évben leendő egybehívása tárgyában annak idején tétessék előterjesztés. De különösen elrendelte, hogy addig a szervezet végleges megállapítására szükséges előmunkálatok foganatosíttassanak.

Ez röviden, t. ház, azt teszi, hogy a Felséges úr az 1896-ra kért kongresszusnak megtartását 1897-re hajlandó engedélyezni, azonban egyidejűleg utasította a kormányt, hogy a szervezés végleges megalkotására szükséges előmunkálatok elkészítésére a kellő intézkedéseket tegtegye. Ilyen értelemben értesítettem én a szerb pátriárkát, ilyen értelemben utasítottam a kongresszusi választmányt, hogy a szükséges előkészítéseket tegtegye.

Szükségesnek láttam, t. ház, ezt ezen alkalommal elmondani, azért, mert különösen a szerb lapok egészen légből kapott híreket hoznak, egészen ellentétesek a valósággal, talán politikai célokból, talán az egymás közt a különböző egyházi pártok közt folyó harcok következtében. Szükségesnek tartottam tehát itt tájékoztatni a t. házat arra vonatkozólag, hogy hogyan áll a dolog, hogy a kormánynak egyáltalán nincsen sem céljában, sem érdekében a kongresszusok tartását állandóan lehetlenné tenni, nincsen céljában és érdekében a szerb egyházi életet fenyegetni, sőt ellenkezőleg a kormány évek óta mindig arra törekedett, hogy ezen 1868 óta húzódoó ügy végre megoldassék és a szerb egyház szervezeti szabályait, mondjuk: alkotmányát végre már megalkossa. Nem a kormányon, hanem éppen a szerb egyházi élet különböző érdekű és irányú tényezőin múlt, hogy a kormány most már, legalább mióta én az ügyeket kezelem, – az előző időben sem mondhatom, hogy másként volt – arra törekszik, hogy ezen szervezetlen állapot megszűnjék és a szerb egyházi élet véglegesen rendeztessék és szabályoztassék. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

T. ház! Ha már szólottam arról is, hogy egyes lapok tendenciózusan hoznak alaptalan, a tényeknek meg nem felelő híreket, vádolják a kormányt a szerb egyházi élet visszaszorításával, alkotmányának és önkormányzatának korlátozásával, még egy kérdésre akarok kitérni. *(Halljuk!)* A legközelebbi időben a verseczi püspöki szék megürült, oda szerb patriárka az őt megillető jognál fogva mandátáriust küldött ki. A kormány a deklaratorium illyrikum szabályainak megfelelően ő Felségének hasonlóképen előterjesztést tett, és ő Felsége ezen püspöki székre kinevezte az adminisztrátort. Evvel szemben azon nézetnek adtak egyes lapok, és talán kivétel nélkül minden szerb lap, kifejezést, hogy ez megint egy túlkapás, a szerb egyházi élet, sőt mondjuk, a kánon elleni intézkedés, mert adminisztrátorra csak püspököt van a Felséges úrnak joga kinevezni. A kormány álláspontja ezzel szemben ellenkező volt, és a Felséges úrnak az előterjesztést megtette és ő Felsége kinevezett egy archimandritát, Zmejanovics Gábort, aki jelenleg mint adminisztrátor a verseczi széket be is tölti addig, míg választás útján ezen szék betöltve lesz.

Hát, t. ház, szemben azon állításokkal, hogy a kormány itt is túlkapott, sőt a kánon jogot sértette, el kell, hogy mondjam, hogy egészen ellenkezőleg ez állításokkal, már 1732-ben Nenadovics Pál közönséges szerzetes az északi megyében, 1768-ban Popovics Vincze archimandrita a budai egyházmegyében, 1749-ben Jaksics Dániel gamirjei archimandrita károlyvárosi egyház-

megyében neveztek ki adminisztrátorokká, 1768 óta pedig 1772-ben Gabrielovics Alexius vrđniki közönséges szerzetes a károlyvárosi, 1797-ben Milajevics János gamirjei archimandrita ugyancsak a károlyvárosi egyházmegyében, s 1824-ben Musiczky Luczián archimandrita szintén a károlyvárosi püspökségben hasonlóképpen archimandriták voltak, valamint Stoikovics Arzén mint gergetegi archimandrita 8 évig és Angyelics Germán 4 évig a bácsi püspökséget adminisztrálták.

Ezzel, t. ház, megint ezen alkalomból azt akartam csak demonstrálni, hogy ne méltóztassanak minden, az egyes szerb lapokban felhozott vádakát a kormánnyal szemben olyanoknak venni, mintha ténylegesen megállhatnának. Nem állhatnak meg, t. ház, mert tények, adatok bizonyítják, hogy előbbi időkben hasonló intézkedések alapján egész joggal a declaratorium illyrikumban megállapított szabályoknak megfelelően a kormány eljárhatott, eljárt, de azzal a szerb autonómiát nem sértette. Különben, t. ház, amint már mondtam, általában érdekében sem áll ezen provizorium fenntartása, sőt ellenkezőleg a kormány az, aki minden erővel arra tör, hogy ezen kérdés végre rendezessék és egy egészséges szervezet és állapot álljon helyre, megszűnjék azon ádáz harcz magában az egyházban, s azon ellentétek, melyek a szerb egyház és a magyar kormány közt fennállanak. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ezeket láttam szükségesnek t. ház elmondani ez alkalomból, hogy Visontai képviselő úrnak tett interpellációjára feleltem, mit kérek, méltóztassanak tudomásul venni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Visontai Soma: T. képviselőház! Az igen tisztelt miniszterelnök úr beszédének legnagyobb része semmiféle összefüggésben sincs azon kérdésekkel, a melyeket én voltam bátor ő hozzá intézni, és ha engem mediumnak akart felhasználni most arra, hogy az ő államférfiúi bölcsességét különösen a szerb kérdésben feltárja, erről természetesen nem tehetek: kellő türelemmel kellett fogadnom. Habár sokkal jobb lett volna, t. ház, ha az igen tisztelt miniszterelnök úr mindezeket a dolgokat ott a szerb konferencián méltóztatott volna felhozni, a hol a siker és az eredmény bizony nem nyilatkozott meg olyan világos jelekben, mint most, a túloldal részéről az igen tisztelt miniszterelnök úrnak a válaszára.

Épen ezért, t. képviselőház a midőn a t. miniszterelnök úr azt mondja az én interpellációmra, hogy ő nem szorul arra, hogy mástól kérjen tanácsot, és hogy ő maga állapítja meg, hogy kiket hívjon meg egy ilyen, minden esetre az egész országot és a mi alkotmányos szervezünket is érdeklő konferenciára, erre nézve az én felfogásom az, hogy én tudom, t. képviselőház, hogy az államférfiaknak az ő érdemeiket az ő sikereik után szokták megítélni és elbírálni és én nagyon értem azt, ha valaki büszkén és öntudatosan szólal fel, ha valamely akcióját siker és eredmény koronázta, mert ez azt bizonyítja, hogy az ő eszközei is helyesen voltak megválasztva, és hogy azon mód, a melyet ő alkalmazott, bölcs mód és államférfiúhoz méltó.

De, t. képviselőház, mit látunk? Mi történt azon a múltkori konferencián s mik azok a szomorú és sajnálatos jelenségek, a melyek ama szerb konferencia nyomában megnyilatkoztak?

Első sorban is köztudomásúvá vált, – habár azok a félhivatalos tudósítások, a melyeket a t. miniszterelnök úr szárnyra bocsátott a kormánypárti lapokban, ezt elhallgatták, – hogy a miniszterelnök prestige-e és a magyar állameszme, a melyet a konferencián a miniszterelnök úr képviselni hivatva volt, teljes vereséget és kudarcot szenvedett.

Méltóztassék megkérdezni jóakaróit, barátait, talán azokat a képviselő urakat, a kik a túlsó oldalon ülnek s a kikre a t. miniszterelnök úr hivatkozott, hogy ugyan mily benyomást keltett az, midőn a konferencia legelső stádiumában a t. miniszterelnök úr elárulta, hogy nem bírja azt a kellő tájékozottságot és tanulmányt, a mely szükséges oly nagy kérdések elbírálásánál, a mely kérdéseknek történelmi múltjuk van, melyek bizonyos hagyományokkal vannak összekötve és nagy közjogi alappal bírnak. Mindjárt a konferencia első stádiumában történt, hogy azt a munkálatot, szabályzatot, a mellyel a t. miniszterelnök úr meg akarta változtatni a szerb egyházra vonatkozó szabályzatokat, holott elő akarta azt ott hozni, a t. miniszterelnök úr nem merte – és sajnos, hogy ezt már nem titkolhatta el – sem előadni, sem felolvasni.

Pedig én azt hiszem, hogy az ily konferencia éppen azért hivatik egybe, hogy kellő tájékozásul szolgáljon a kormánynak bizonyos, egész egyházat, nemzetiségi tömböt érdeklő kérdésekben, a melyekben a magyar állameszme és a magyar állami fenhatóság különösen engagszírozva van; ilyenkor első sorban kötelessége azon férfúnak, a ki a magyar kormány élén áll, az államtekin-télyét, hatalmát kellő tájékozottsággal és bölcsességgel képviselni, a mi azonban e konferen-czián nem történt.

E konferencia, t. ház, különben is teljes sikertelenséggel és eredménytelenséggel végző-dött, a mit a félhivatalos lapok sem hallgattak el. Ennek a nyomában aztán keletkezett, egy új kérdés, a mely eddig közéletünkben, legalább az utóbbi időben, nem tudott gyökeret verni, keletkezett a szerb kérdés, a román kérdés mellett. Ez volt ama konferencia eredménye, a melyre vonatkozólag a t. miniszterelnök úr büszkén hivatkozik arra, hogy nem szorul a szerb radikális párt támogatására, mert kellő tájékozottságot és kellő útmutatást szerzett magának az egész ügyről. Így keletkezett a szerb kérdés és ha a miniszterelnök úr azokra a nyilatkozatokra hivatkozik, a melyek ma a szerb lapokban és több hazai lapban is olvashatók, azokat a nyilatkozatokat éppen azon eljárási módjának köszönheti.

Hiszen nagyon csodálatos jelenség az, t. ház, hogy a t. miniszterelnök úr ma annyi reveren-ciával nyilatkozik a szerb pátriárkáról, a kiről a kormányhoz legközelebb álló lapokban oly vádakat olvastunk „Pancsovai levél” cím alatt, melyről azonban mindenki tudja, hogy nem Pancsován íratott, a melyek azonosak a honarulás vádjával és ha valóban ilyenben vétkesté vált egy magyarországi egyház, habár nemzetiségi egyház élén álló egyházfő, akkor szerintem, ilyen férfiút egy perczig sem lehetne megtérni azon az álláson, a melyet elfoglal. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr nagyon jól tudja, hogy – ott van a „Magyar Újság”, ott van a „Magyar Estilap”, különösen ezen lapokban, melyeket inspiráltaknak ismerünk és melyek sok lapokban a kormány szócsoveiként jelentkeznek, egyenesen az volt mondva, hogy Brankovics pátriárka, midőn ezen konferencia tervéről értesült, azonnal szövetkezett a szerb politikusokkal és ezen szövetségnek, ezen összebeszélésének eredménye lett volna – így írták az említett lapok – az, hogy a szerbiai lapokban Magyarország ellen, sőt mint utóbb láttuk a kiállítás² és egész közéletünk ellen a legvehemensebb támadásokat intézik.

A félhivatalos lapok, ezt nemcsak, hogy meg nem czáfolták, hanem újabb és újabb közle-ményekkel megerősítették.

Nekem az a nézetem, t. ház, hogy vagy igazak ezen dolgok, s akkor egy oly férfiú nem állhat semmiféle egyháznak élén Magyarországon és el kell őt mozdítani; ha pedig nem igazak, akkor a kormánynak módját kell ejteni, hogy az ilyen súlyos vádak szülői és teremtői kikutatás-sanak és a törvény szerint megbüntettessenek. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Az igen t. miniszterelnök úr jónak látta a mint felszólalásom elején is felemlítettem, az interpellációmra adandó válaszát még egyéb nyilatkozatokkal is összekapcsolni. Hát, t. ház, én nekem a válaszom csak az, hogy a t. kormány sohasem keltett olyan meggyőződést bárkiben is, hogy azon ténykedései, melyeket bizonyos nemzetiségek ügyei körül kifejt, valósággal a magyar állam-eszme és állami fenhatóság megszilárdítására és tekintélyének emelésére történ-nek; itt mindig azt a benyomást teszi és tette – sajnos – ezen teljesen előkészületlenül meg-tartott konferencia is, hogy annak nem volt egyéb célja, mint, hogy a miniszterelnök úr próbálgatást eszközölt arra, miként lehetne a szerbekkel is a szászokkal megcsinált paktum módjára kormánypaktumot létesíteni. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

T. ház! A kormányzatnak kifejezői szoktak lenni azon férfiak is, kiket az egyes nemzeti-ségi vidékekre odaállítanak és kiket főispánoknak nevezünk, már pedig ilyen ténykedések és konferenciák után rendszeren megnyilatkoznak az egyes vidékeken az esetleg elért eredmények. És ezek arról győzik meg az embert és hazafit, hogy a t. kormány ezen nemzetiségi kérdésekben

¹ *Értsd: „ezredéves kiállítás”.*

igenis ténykedik, mozog, működik, azonban mindig csak abban látja a magyar állami eszme és államiság megvalósítását, ha azon politikát segítik diadalra az egyes nemzetiségek, mely a kormány politikáját képezi, de mindakkor az állam ellen vétnek és a magyar állameszmének ellenségei, ha nem azon szoros pártpolitikának követői, melyet az egyes kormányok Magyarországon képviselnek. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És minthogy az igen t. miniszterelnök úr felszólalása engem arról győzött meg, hogy azon konferencia, melyet ő egybehívott és azon eredmény, melyet ő elért, helytelen, helytelen volt az eszköz, a mód is, melyet ő választott, és nem hivatkozhatok arra sem, hogy helyesen cselekedett államkormányzati vagy magyar állami szempontból is akkor, midőn egy egész pártot – a szerb radikális pártot – ezen konferenciából kirekesztette és ennek következtében a szerb-ség bizonyos részében újabb féltékenykedést; és ingerlékenységet keltett a magyar állam iránt, – ennél fogva eljárását nem helyeselhetem és azért a választ nem veszem tudomásul. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! Méltóztassék néhány szót megengedni. *(Halljuk!)*

Megmondottam, hogy úgy a szerb lapokban és részben magyar lapokban megjelent híresztelések is a szerb konfliktusokra nézve, mondjuk a kormány és a pátriárka közötti konfliktusokra nézve, légből kapottak. Már ha megmondottam, akkor miféle jogon és címen hivatkozik a képviselő úr mégis arra, hogy a pátriárkával szemben félhivatalosan bizonyos vádak terjesztettek? *(Mozgás a szélső baloldalon. Egy hang a szélső baloldalon: Igen, mert a bógés.. Zaj. Elnök csenget.)* Remélem, a képviselő úr másra gondolt, mikor ezt a kifejezést használta. *(Helyeslés jobbfelől.)*

T. ház! Azt mondta a képviselő úr, hogy a sikertelenség bizonyítható ezen konferencián. Hogy mennyiben volt sikere ennek a konferenciának, mennyiben nem, azt gondolom, nem a képviselő úr van hivatva megállapítani, *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* a ki nem tudhatja a célt, a miért azt összehívtam. Én t. ház, megmondottam, hogy összehívtam ezen tanácskozást azért, hogy az egyes jelentékeny szerb közéleti tényezők véleményét meghallgassam. Mivel pedig nem az volt célom, nem az volt a hivatásom ott, hogy én kitanítsam azokat az urakat, *(Mozgás és zaj a szélső baloldalon.)* természetes dolog, hogy nem is kompromittálhattam magamat a teljes tájékozatlanság tekintetében, a mennyiben sem egy, sem más irányban nem nyilatkoztam, hanem az illető, ott megjelent uraknak véleményét, nézetét kértem ki, tehát a siker egyáltalán nem maradt el, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a szélső baloldalon.)* mert igenis, azok az urak szívesek voltak igen tárgyilagosan, igen nyugodtan, objektíve és tartózkodás nélkül nyilatkozni, *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* s ennek következtében voltam abban a helyzetben, hogy az egyes intező tényezők véleményét megismerhessem. Ez volt ezen tanácskozásoknak célja. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Én, t. ház, semmiféle tervezetet, operátumot, szabályzatot ezen konferencia elébe nem akartam terjeszteni, nem is terjesztettem.

Várady Károly: Hát akkor miért hívta össze?

B. Bánffy Dezső miniszterelnök Várady Károly képviselő úrnak külön leszek bátor elmondani: összehívtam azért, hogy az illető urak véleményét meghallgassam, nem pedig azért, hogy az én véleményemet vagy szervezeti tervezetemet közöljem. *(Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon. Mozgás és zaj a szélső baloldalon.)* s ebből t. ház, következik... *(Nagy zaj a szélső baloldalon.)*

Elnök (csenget): Kérek csendet, képviselő urak!

B. Bánffy Dezső miniszterelnök:... hogy egyáltalában nem jöhetett elő a lehetősége annak, hogy ne mertem volna valamit előterjeszteni. Elmondottam azt, a mit szükségesnek tartottam, és nem többet, mert többnek elmondását nem is terveztem.

Ebből következik, t. ház, hogy a sikertelenségre vonatkozó kijelentést kereken vissza kell, hogy utasítsam; valamint ki kell jelentsem ismételtén, hogy téved a képviselő úr, ha azt hiszi, hogy a szerb kérdést csináltuk, ellenkezőleg, az a törekvésem, hogy a szerb kérdés

rendeztessék, a mennyiben rendezni lehet, s az egyházi életben jelentkező ellentétek kiegyenlítettessenek. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Visontai Soma: T. ház! Egész röviden vagyok bátor kijelenteni... (*Hosszantartó, nagy zaj a jobboldalon.*)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, hallgassák meg a szónokot; szabály szerint tehet észrevételt.

Visontai Soma: Bátor vagyok megjegyezni, hogy a miniszterelnök úr ezen konferencián igenis kijelentette, hogy mi a célja, annak összehívásával. Meg van ebben a félhivatalos tudósításban: (*Halljuk! Halljuk! Olvassa.*) „B. Bánffy Dezső miniszterelnök konstatálni kívánja, hogy neki is az a nézete, hogy az 1868. évi IX. tcz. az az alap, a melyből a rendezésnek kiindulnia kell. Az összehívott értekezletnek tehát nem más a célja, mint megbeszélni azt, hogy mi módon lehetne ezen az alapon megteremteni a rendet stb.” (*Felkiáltások a jobboldalon: Természetes!*) Tehát a t. miniszterelnök úr igenis kijelentette, hogy mi a célja. (*Mozgás és zaj a jobboldalon.*)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, a szónokot ki kell hallgatni!

Visontai Soma: Igenis kijelentette, hogy mi a célja, s az én interpellációim és indokolása épen ebből indult ki. Annál különösebb, hogy a t. miniszterelnök úr, úgy látszik, az ő benső rejtett gondolatait is szem előtt tartva, azt mondja, hogy nem lehetett célja ott mindjárt őszintén megmondani, hogy tulajdonképpen mit akar. Pedig egész világosan megmondta.

A mi pedig a t. miniszterelnök úrnak egyéb megjegyzéseit illeti, melyek azokra a tudósításokra vonatkoznak, melyek a patriarcháról megjelennek, úgy bátorodom megjegyezni, hogy igen is, most a miniszterelnök úr a parlamentben megczáfolta ezen tudósítások alaposágát; azonban a sajtóban és a sajtó azon részében, a melyre pedig a miniszterelnök úr úgy látszik, befolyással bír, mind e mai napig megczáfolva nem voltak és azért képezte ez mai fel szólalásomnak tárgyát is.

A mi pedig a szerb egyházi életet illeti, azt hiszem a legerősebb vára lehet a szerb egyháznak, mint a magyar alkotmánynak is a törvény, ha a törvényt minden részről respektálják és igazságosan megtartják. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Elnök: Felteszem a kérdést: tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök úr válaszát? Kérem azokat, kik tudomásul veszik, álljanak fel. (*Megtörténik.*) Többség. A ház tudomásul vette.

74.

A milleneumi ünnepségek és a nemzetiségek¹

A

1896 ápr. 23

Román Miron nagyszzebeni gör. kel. érsek-metropolita körlevele² a gör. kel. román klérushoz és néphez a millenneumi ünnepségek tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8061 (557 res./898)

Hivatalos fordítás románból az állam hivatalos nyelvére a nagyméltóságú magy. kir. vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak 31.444/96 számú meghagyása folytán. – 2362/el. szám.

¹ Az 1896. évi hivatalos milleneumi ünnepségekkel szemben a magyarországi nemzetiségek passzív magatartást tanúsítottak, és ezt mind a nemzeti egyházak (A), mind pedig az 1895. évi nemzetiségi kongresszus végrehajtó bizottsága útján kifejezésre juttatták (C). A végrehajtó bizottság tiltakozó nyilatkozatát az 1896. ápr. 19-i budapesti román-szlovák-szerb értekezleten szöve-

Körlevél

az erdélyi érsek megyei görög keleti román klérushoz és néphez.

Szeretett klérus és nép!

Egy néhány nap múlva megnyílik az ország fővárosában az 1892. évi II. törvényzikk által decretált országos kiállítás és azzal kezdetét veszi a sok más ünnep, a melyek nagy aparáttussal előkészítetnek³ úgy a fővárosban, valamint az ország összes részeiben, mint az örömmel nyilvánulásai, hogy ime befejeződik egy hosszú ezer éves időszak, a mióta a mindenkor harcias és vitéz magyar faj bevándorolván Ázsiának valamely részéből meghódította ezen országot a különböző békés és szelíd népektől, a melyek ezt lakták és megalapítottak egy államot, a mely az európai nyelvekben kevés változatossággal a mai napig „Magyarországnak” (Ungaria) nevezetik,³ a mely állam az idők összes viszontagságai közepette is megtörés nélkül fenntartotta magát és jelenleg is fenntartja magát különösen az utolsó évtizedekben hatványozott összes előhaladási feltételekben, holott a többi európai államok közül némelyek teljesen tönkre mentek.

Világos és nagyon természetes, hogy az országos kiállítással egybekapcsolt ezen különleges ünnepélyek, a melyek együttesen egy nagy millenárius jubileumot alkotnak a legjelentékenyebb részben az állam közhatalmái által rendeztetnek a magyar faj dicsőítésére, a mely most a magyarországi politikai nemzettel azonosítatik; azonban ezen ünnepélyek a többi compact hazabeli népeknek is a legjobb alkalmat szolgáltatják arra nézve, hogy mélyebbre ható elmélkedésekbe bocsátkozzanak helyzetök felől, úgy a múltban, valamint a jelenben is, valamint a jövőbeli eshetőségek felől;³ és a mily módon vérévé és csontjává átváltozott sok más elemmel megerősített magyar nemzet, teljes joggal bír arra nézve, hogy lelkesedéssel jubilálhasson férfiasságának sikerei miatt: hasonló módon fel vannak jogosítva az ország többi népei is arra, hogy a millenárius ünnepélyek felett elmélkedve annál komolyabban foglalkozzanak saját sorsukkal is.

Azonban egy körülmény már *constatálva van*,³ nevezetesen az, hogy Magyarország compact nemmagyar nemzetiségei közül, történeti névvel bíró legjobb fiainak számtalan elcsábító példái dacára egyetlen egységre akar az uralkodó magyar fajba beolvadni,⁴ sem pedig az egységes politikai nemzet általános nomenclatura alatt eltűnni; de erősen ragaszkodva ősi nemzeti jellegéhez, valamennyien a törvények oltalma alatt konzerválni akarják azon jelleget, a mely mindegyikének nyelvében, vallásában és szokásaiban nyilvánul és csakis ezen fenntartás mellett tudnak ezek lelkesedni és mind inkább megerősödni azon elhatározásaikban, hogy mindenkor hűséges fiai maradjanak ezen hazának, odaadó polgárai legyenek a magyar államnak, és éppen ilyen odaadó alattvalói legyenek felséges uralkodóknak és a magas uralkodó háznak.

A mi pedig különösen nemzeti görög keleti egyházunkat illeti, a melynek fiai és vezetői az állam hatóságok részéről nemcsak meghíva, de némiképen épen kényszerítve is vannak, hogy részt vegyenek a millenárius ünnepélyeknél,⁵ – híveink által lakott ország részeiből hallott nyilatkozatokat el nem hallgathatom: hogy reájuk és különösen az intelligens osztályra nézve teljesen lehetetlen, hogy ezen ünnepélyeknél részt vegyenek igaz szívvel és azon lélek nyugalommal, a melyet csak akkor

gezték, és közzétételét ekkor határozták el, mint arra a függetlenségi sajtó egykorú tudósítása (B) is utal. A milleneumi rendezvényekkel szemben tanúsított passzivitásról és a kormányzat ezzel kapcsolatos rendészeti intézkedéseiről a közölt főispáni és csendőri jelentések (D, F, ill. G) tanúskodnak. A nemzetiségi végrehajtó bizottság tiltakozását a román, szerb és az erdélyi szász sajtó is közzétette. (L. Protestul Românilor, Sërbilor și Slovacilor contra sërbărilor millenare. Tr. 1896. máj. 1. 87. sz.; Ograda Srba, Slovaka i Rumuna protiv hiljadugodišnje proslave. Z. 1896. 58. sz.; Protest gegen die Milleniumsfeier. Krönst Ztg., 1896. máj. 2. 101. sz. és Verwahrung der Rumänen, Serben und Slovaken bezüglich der Milleniumsfeier. Sieb. D. Tgbl., 1896. máj. 5. 6.808. sz.)

² Az aktához mellékelte román nyelvű nyomtatott körlevél eredeti címe: *Cerculariu cătră clerul și poporul ortodocs român din archidieceasa Transilvaniei.*

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Ua. és oldalt pirossal megjelölve: *kifogásolandó.*

⁵ Kék ceruzával aláhúzva és oldalt pirossal megjelölve: *Kifogás.*

*birnák, és csak akkor nyilvánulhatna tetteg is, hogyha a régi és újabb időkbeli számos bizonyíték nem lebegnének szemeink előtt lét- és haladási érdekeinknek majdnem teljes ignorálás[á]ról, és hogyha a mi hátrányunkra elhanyagolva nem látnók az állam életében a legfenségesebb és legüdvösebb elveket, a szabadság, az egyenlőség és testvériség elveit.*⁶

Azonban mindezek dacára a millenáris ünnepélyeknek ritka és fenséges pillanataiban, a melyek az idő reptével közelednek, *legyen bár mily súlyos helyzetünk a melyben élünk, az okosság-nak, a politikai érettségnek, sőt az illemnek is követelménye,*⁶ hogy köz- és társadalmi életünknek keserűségét *fojtsuk el magunkban*⁶ ezen ünnepélyek ideje alatt, és ha ezt megtettük, ezen izgatott időkből nem csak attól óvakodjunk, hogy valamely incidenst ne csináljunk, a mely az ünnepélyekkel szemben ellenséges sőt sértő ténynek magyarázható volna, a melyek kell hogy senki által meg ne zavartassanak; de még attól is óvakodjunk, hogy azokkal szemben apatikusoknak vagy teljes közömbösöknek mutassuk magunkat, és ez alkalommal meg kell újítanom azon tanácsomat, a melyet a szeretett klérusnak és népnek közvetve és közvetlenül adtam volt, hogy ne hallgassanak azokra a ki a nép vezető[i]ül feltolván magukat, összes tevékenységüket csak arra irányoz[z]ák, hogy az inkább szelíd természetű, mint éles látású jó népünket egy folytonos izgalomban tartsák, gyűlöletet, bizalmatlanságot és egyenlenséget szítván annak lelkében, a mi eddig elé is csak nagy károkat okozott népünknek anyagi és szellemi fejlődésében, és ez a jövőben is folytatva részünkre egyebet nem eredményezhet, mint a közéletben egy még súlyosbított helyzetet.

De ezen kívül szükséges, hogy számot vessünk különösen szent egyházunk érdekeivel, a melyek a millenáris ünnepélyekkel szemben és a hazabeli összes egyházak magatartása tekintetéből parancsolólag reánk rój[j]ák a köteleiséget, hogy habár *okunk nincs*⁶ is arra, *hogy ezen ünnepélyekért lelkesedjünk azon mértékben, miként mások lelkesednek, a kiknek a sors jobban kedvez, legalább*⁶ mi is rendezzünk magunk részére egy saját ünnepélyt azoknak idejére, amely egyaránt megfeleljen egyházi és hazafias kötelezettségeinknek, gyülekezzünk szent templomainkban és ottan visszaemlékezve azokra a melyek ezen országban magunkra vonatkoztatva történtek a legrégibb időktől fogva, hálát adunk az Istennek, hogy a múlt milleniumban szenvedett összes szenvedéseink dacára arra érdemesített minket, hogy megőrizve láthassuk legbecsesebb kincsünket: *egyházunkat és nemzetiségünket*⁶ és egyúttal kérjük mindenható segedelmét ezeknek megőrzésére a jövőben is; a többiekben pedig a szent egyház rendje szerint imádkozzunk uralkodónkért, annak egész udvaráért és katonáiért, a különböző népek és egyházak közötti ellenségeskedéseknek enyhüléséért, a belbékéért, Isten egyházainak és a hazának javáért, valamennyinek egyetértéséért és egyéb szükségletekért, amelyekről szokásunk megemlékezni más alkalmakkal is szent imáinkban.

Ime tehát szeretett klérus és nép! kijelöltem számotokra a magatartást, a melyet mi, mint szent egyházunk hűséges és engedelmes fiai, de egyúttal mint jó hazafiak, kiket a politikai hullámok meg nem törtek, követnünk kell a magyar állam ezredéves jubileumával szemben. Mindazt, a mit e tekintetben, mint az egyház tagjainak tennünk kell, azt őszinteséggel és odaadással tegyük meg templomainkban, a jelen helyzetben tőlünk többet követelni nem lehet, mint élő egyháztól és öntudatos néptől. *Hogyha azonban a klérusból vagy híveink közül némelyek,*⁶ egyedül, vagy többen egyesülve, társadalmi helyzetüknél fogva, vagy másként is szívük sugallatából, *jónak lálnák azt, hogy a templomon kívül egyéb ünnepélyeknél is részt vegyenek – magától értetődik – hogy ezt polgári szabadságuk korlátain belül megtehetik, de nem mint egyházunk képviselői,*⁶ hanem csak mint magán polgárok, esetleg mint állami, törvényhatósági vagy községi tisztviselők; *ha pedig a közhatóságok azt követelnék egyházi közegeinktől, hogy hivatalosan, sőt talán egyházi ornátusokban részt vegyenek tiszlán politikai ünnepélyeknél: ezt a mi közegeink meg ne tegyék a nélkül, hogy innen külön utasítást ne kérjenek*⁶ és a nélkül, hogy azt megkapják, a melyhez alkalmazkodniok kell.

⁶ Kék ceruzával aláhúzva.

Hogy azonban egyházunknak magatartása az ezredéves jubileummal szemben egy és ugyanaz legyen mindenütt, metropoliai tartományunk megyés püspök urak Ő Szentségeikkel történt a főbb elvekre vonatkozó megegyezés folytán és előrebocsátott információkkal és tanácsaimmal kapcsolatban, erdélyi érsekmegyénk egész klérusára és népére kötelezőleg kiadom a következő rendeletet:

1. A húsvétől kezdve a hatodik vasárnapon, vagyis f. évi április hó 28-án (Május 20-án⁷ az új naptár szerint) a reggeli istentisztelet az Utrenia után mindenütt ugyanazon időben a polgári számítás szerinti kilencz órától, tartassék meg a szent liturgia az érsekmegyei összes plébániai templomokban, az illető községekben levő híveink közreműködésével, a kik, mint más nagy ünnepek alkalmával tisztán és lehető eleganciával öltözködjének. Ezen liturgia a nap fontosságára nézve minden joggal elnevezhető millenáris liturgiának *egyház-történeti szempontból*.⁸

2. Ezen liturgia végén a nap optustuma előtt hála imát kell mondani az Istennek azon „tipus” szerint, a mely a liturgia végén van az ottan jelölt apostollal és evangéliummal és hálaadó imával, a mely édes hangon elmondandó, valamennyi híveinknek térdepelése mellett, a kik a klérushoz és hűséges népünkhöz tartoznak; azonban ezen hálaima első ekteniáihoz, a liturgia más részéből hozzáadandó e következő ektenia: „Fohászkodjunk az Úrhoz, hogy megszűnjék köztünk minden ellenségeskedés és gyűlölködés, és minden rossz indulat, ellenben az igaz és békességes szeretet és a jótettekkel való élet a hit gyarapodására terjedjen” azután az ima és térdepelés után chorusban énekelendő a nagy „Dokszologia” és végre a nap optustuma után az uralkodóért énekelendő a néphymnus és ez folytatva lesz a szent kenyér kiosztása alatt is.

3. Felekezeti iskoláink bármily kathegóriájú iskolás ifjúságunk, felmentendő a rendes tanítási órák alól még pedig a millenáris liturgiát megelőző napon és egy bizonyos órában össze fog jönni csupán azon énekekben való begyakorlása végett, a melyet a következő napon előadják; a liturgia napján pedig a templomban lesz a tanárok, illetve tanítók vezetése alatt és pedig a legjobb rendben a liturgia végéig.

4. Azon üresedésben lévő parochiákban; a melyekben helybeli administrator nincsen, valamint a fiókegyházközségekben, a melyekben van templom, de helybeli plébánossal nem bírnak, a millenáris liturgia a 2-ik pontban kimutatott hozzáadásokkal, hogyha az az 1-ső pontban megállapított határidőben meg nem tartható május 5/17-ki következő vasárnapon tartandó meg a plébánia ellátásával megbízott lelkész által, az előző pontokban körülírt meghagyások pontos teljesítése mellett.

5. A helybeli plébánosnak, illetve a plébánia adminisztrátorának kötelessége a népnek kihirdetni ezen körrendeletet a templomba azon vasárnapon, a mely a millenáris liturgiát megelőzi, nevezetesen a liturgia alatt, az optustus előtt, és pedig tájékozás és kellő előkészület érdekében megmagyarázván ezt a népnek értelmi színvonala szerint; hasonlóképen a plébániai bizottsággal egyetértve gondoskodni fog a templomban uralkodó tisztaságról és jó rendről; végre pedig hivatalosan közölni fogja a községi elöljárósággal a liturgia idejét meghíván azt, hogy a liturgiában részt vegyen, mely esetre a községi elöljáróság és esetleg más közhatóságok részére a templomban illő helyek fenntartandók.

Ezeket akartam veletek szeretettel közölni és ezeket érsek megyei és szeretett klérusnak és népnek gondjaira bízom! A többiek tekintetében pedig forró imákkal az Istenhez, hogy titeket minden súlyos kísértésektől és rossz utakra való eltérésektől megóvjon, maradtam érseki áldással. Nagyszébenben 1896. áp. 10/23-án.

Szeretett klérusnak és népnek jóakarója: Román Miron s. k. érsek (P. H.)⁹

⁷ *Értsd:* máj. 10-én, nyilvánvaló elírás.

⁸ Piros ceruzával aláhúzva.

⁹ A körlevelet és annak magyar fordítását Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár 1896. aug. 7-én átküldötte Bánffy miniszterelnöknek, hogy nyilatkozzék, kíván-e az abban foglaltak miatt eljárást indítani a metropolita ellen. (ME 1899 – XXXI – 8.061/1026/896.)

B

1896 ápr. 28

A függetlenségi sajtó tudósítása a milleneumi ünnepségekkel kapcsolatban tartott budapesti nemzeti értekezletről: „Nemzetiségi konvektikum Budapestén”.

E., 1896, 117. sz.

Az Egyetértés tudósítójától

Nagy-Szeben, április 26.

Ma egy hete, április 19-én az itteni legfőbb korifeusok, Ratiu és társai Budapesten voltak. Eleinte azt beszéltek, hogy Ratiu magánügyekben utazott Budapestre. Miután a budapesti út, úgy látszik, jól sikerült, az idevaló befentesek most már nyíltabban bevallják, hogy Ratiu budapesti útja nem magán, hanem „nemzeti ügy”-ben esett meg. Egy kis nemzetiségi konvektikumra utazott bíz ő Budapestre, hová vele együtt Coroianu is felrándult Kolozsvárról, sőt a még mindig haragvó „nemzetiségi főpap”, Lucaciu is eljött, hogy ráadja áldását a közös vállalatra.

Jelen voltak a *tót* korifeusok és a szerbek részéről is ketten. Az értekezlet célja volt: végleg megállapítani a milleniumra tervezett akció részleteit.

Számot vetve a körülményekkel, elhatározták, hogy lemondanak mindenféle nagyobb szabású tüntetésről egyrészt pénzhiány, másrészt pedig a biztos fiaskótól való félelem miatt. Az akcióról azonban nem mondanak le teljesen még sem, hanem megtesznek annyit, a mennyit a jelen körülmények szerint szükségesnek és lehetségesnek tartanak.

A mennyire az idevaló főkolompók nyilatkozataiból kivehettem, a tervezett akció kettős lesz. Egyik a hazában, másik pedig külföldön fog lefolyni.

A hazai akció a következőkre fog szorítkozni: Minden megyében, hol románok laknak, mikor a megye ezredévi közgyűlését tartja, valamelyik román nemzetiségű megyebizottsági tag jelentse ki a következőket:

„A románság csak úgy vehetne részt az ezredéves ünnepekben, ha a magyarság azzal bizonyítaná be civilizált és kultúrnép voltát, hogy megadja mindazt, a mi okvetlenül szükséges ahhoz, hogy a hazai nem magyar nemzetiségek saját egyéniségüknek megfelelően élhessenek és fejlődhessenek az állam védelmet és közös nemzeti szabadságot biztosító intézményei alatt. Ez okból, hogy az erre vonatkozó kezdeményezésre ösztön adjon a románság a magyar törvényhozásnak, a következő javaslatot teszik és ajánlják elfogadásra: 1. Tegye meg a kormány és a törvényhozás a szükséges lépéseket arra vonatkozóan, hogy Erdély autonómiája visszaállíttassék. 2. Törvényhozásilag biztosíttassék a román nyelv használata a románoktól lakott vidékeken úgy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén. 3. A románoktól lakott vidékeken román hivatalnokokat alkalmazzanak. 4. Revidiáltassék a nemzetiségi törvény, még pedig a nemzetiségek javára. 5. Biztosíttassék a nemzetiségeknek teljes autonómia az egyházi és iskola ügyekben, sőt a közoktatás tétessék egyenesen felekezeti. 6. Az állam egyenlő mértékben dotálja saját kincstárából a nemzetiségi egyházakat és iskolákat. 7. Alkossanak új választási törvényt, mely szerint választói joggal bír mindenki, a ki valami adót fizet. 8. Törvényileg biztosíttassék, hogy minden állampolgár szabadon élhessen a maga nyelvvel még a legmagasabb közigazgatási és jogszolgáltatási fórumok előtt is ép úgy, mint a tartományi gyűléseken és az ország közös parlamentjében is.”

Nagyon célszerű lesz, ha a főispánok a nemzetiségektől lakott megyékben jó előre akként intézkednek, hogy a román túlzók e terve ne legyen rajok meglepetés, és mint ilyennek eredménye a tartandó ünnepi ülés hangulatának megzavarása.

Az akció külföldi része pedig Dél-Franciaországban, Montpellier-ben folya le július 8-án. E napon ugyanis a provençale nyelven beszélő dél-franciaországi nép egyesülete, az

úgynevezett „Liga Félibrique” kiállítást rendez és egy provençale költő szobrát leleplezi. Erre mint a latin faj oláh ágának képviselői, Urechia és Lucaciu is meg vannak híva. Lucaciuvall Montpellierbe fog utazni egy szerb és egy tót delegátus is. Ott aztán érintkezve Európa nevezetesebb panlatinistáival, ki fognak adni több európai nyelven egy magukkal hazulról készen vitt tiltakozást az ezredév ellen.

A konventikum tagjai azonban attól félnek, hogy a francia kormány nem fogja szívesen venni ezt az egész latin testvérieskedési komédiát, mert ez a „Liga Félibrique” már is gyanússá tette magát a francia közvélemény előtt, mivelhogy nincs más célja, mint a délfraancia népbe nemzetiségi tendenciát lopni be. Így közelebbről a liga egyik küldöttje, *Salvinien* a párisi „Les sociétés savantes” legutóbbi kongresszusán azt az indítványt tette, hogy a kormány engedje meg, hogy Dél-Franciaországban a népiskolák alsó osztályaiban a tannyelv a provençale nyelv legyen és csak a felsőbb osztályokban hozassék be fokozatosan a francia nyelv, miután a tanulók anyanyelve nem a francia, hanem a provençale.

Érdekes lenne, ha az oláh-francia barátságának eredménye az lenne, hogy Lucaciu *Salvinien* páterrel együtt átültetné Franciaországba is a nemzetiségi izgatás nemes mesterségét.

C

1896 ápr. 30

*A nemzetiségi kongresszus végrehajtó bizottságának tiltakozása a milleniumi ünnepekkel kapcsolatban*¹

Nár. Nov., 1896, 95. sz.

Hazánk mostani főkorifeusai Magyarországon mesterségesen és roppant pénzösszegek felhasználásával Európa számára olyan ünnepséget igyekeznek rendezni, amely egyfelől nélkülözi a valódi történelmi alapot, másfelől viszont milliók, a hazánkat alkotó népek többsége megsértésének tekinthető.

A magyar államhatalom a magyar országgyűléssel egyetértésben helyénvalónak találta, hogy ebben az évben ünnepelje meg az állítólagos honfoglalásnak és a magyarok államalapításának ezredévét.

Hazafias szempontból vajjon kinek is volna ellenvetése egy ilyen ünnepség ellen, ha az valóban a magyar² állam, közös hazánk egész lakosságának ünnepe lenne?

De a tervbe vett milleniumi ünnepségnek azt kell Európa számára bebizonyítania, hogy ezer éve annak, hogy ezt a hazát egy néptörzs meghódította, és hazánk többi nemzetét leigázta, hogy ez a néptörzs ezer év után is jogosultnak érzi magát arra, hogy a magyarországi³ állam-eszmének kizárólagos hordozója legyen, és hogy a magyar államnak az etnikai egység jellegét adja.

A milleniumi ünnepségnek azt kell Európa előtt bebizonyítania, hogy Magyarország⁴ magyar⁵ nemzeti állam volt, s az most is.

Ez viszont mmd történelmileg, mind pedig hazánk néprajzi viszonyait tekintve valótlan-ság, amely ellen tiltakoznunk kell.

¹ A közlemény eredeti címe: *Ohradenie sa Rumunov, Srbov a Slovákov ohl'adom millennárnef slávnosti*. – A románok, szerbek és szlovákok tiltakozása a milleniumi ünnepek tekintetében.

² Az eredeti szövegben: *uhorský*.

³ Ua.

⁴ Az eredeti szövegben: *uhorský*.

⁵ Az eredeti szövegben: *mad'arský*.

Az úgynevezett honfoglalás s az azzal kapcsolatos államalapítás pusztán fikció, amely egy névtelen, prózában írt költeményen alapszik, s amely minden reális történelmi alapot nélkülöz, monda ez, amelyben annyi realitás sincs, sőt, még annyi valószínűség sem, hogy a benne elmondott eseményeket és történéseket maga a Magyar Tudományos Akadémia történetileg be tudná bizonyítani, vagy legalább alátámasztani, sőt ez az Akadémia képtelen volt a magyarok bejövételének még csak az évszámát is megadni. Az egyetlen történelmileg igazolt tény, amelyre a magyarok mint etnikai nemzet vissza emlékeznek, a Nagymorva birodalom szétzúzása, Arnulf német császár tette volt, amelyben a magyarok a segédc csapatok szerepét játszották, és a további eseményalakulásokra nem voltak befolyással.

De tegyük fel, hogy Béla király névtelen jegyzőjének meséi az igazság csíráját hordozzák magukban, hogy a magyarok ide mint harcos, lovagias győztesek jöttek, mint hősök, lovagok és urak, viszont mi, a nem magyar nemzetek a legyőzöttek és leigáztak szerepét játszottuk, akik elvesztettük önállóságunkat és nemzeti létünket, tehát, hogy a magyarok révén átéljük azt a legnagyobb szerencsétlenséget, ami egy nemzetet csak érhet. Akkor hát mi ezeket a számunkra legnagyobb mértékben szomorú és sorsszerű eseményeket örömmel és Istennek hálaátva együtt ünnepeljük legyőzőink és elnyomóink utódaival?

Az ilyen hallatlan és homályos feltevéssel szemben minden nemes érzés szembeszáll, mert az az önmegalázódásra tartalmaz felhívást.

De nemcsak az úgynevezett honfoglalás mese, nemcsak a rendezett magyarországi államélet kezdetei nem mutatnak egy mákszemnyi magyar nemzeti jelleget, mert a győztes törzs rendszerint uralkodik a leigázott törzseken, rájuk nyomja erkölcsének, szokásainak, nyelvének bélyegét. De itt, a mi hazánkban ennek éppen a fordítottja történt. A magyarok vették át a nem magyar nemzetek erkölcséit, szokásait, államberendezkedését, s nyelvükben csak úgy hemzsegek a szláv és más nyelvek szavai. Évszázadokon át a legkisebb nyoma sincs annak, hogy a magyar törzs hazánkban a legkisebb magyar jelleget is adta volna, és a nem magyar nemzetiségek az évszázadok folyamán megőrizték sajátos egyéniségüket. Az egész magyarországi történelem folyamán sem lehet bizonyítani, sem a királyok törekvéseivel, sem tényekkel, sem emlékekkel, hogy Magyarországnak csak egy pillanatra is magyar nemzeti jellege lett volna. Nemcsak hogy a magyar trónon különböző nemzetiségű királyok ültek; szlávok, románok, németek, olaszok, az irodalomban s a művészeti alkotásokban és a vallási emlékekben s egészen 1790–91-ig a törvényhozásban sem találunk egyetlen magyar nemzeti vonást, a magyar nyelvnek mások felett való előjogát sehol sem találjuk, sőt, ellenkezőleg, a Corpus Juris a „gens” szón már régóta valamennyi állampolgár összességét érti, a „nationes” szón a különböző egyenjogú etnikai nemzeteket, közöttük semmiféle előjog és különbség nem volt tehát. Különbséget egyesegyedül az itthon született teljes jogú polgárok, a „nativi” és a beköltözöttek és befogadottak között tett.

Ez volt a valódi jogi helyzet Magyarországon egészen az 1790–91. évi XVI. tc.-ig, amelyben elvileg először sértették meg a magyarországi nemzetiségek egyenjogúságát. Ez a sértés fokozatosan történt, de az egyenjogúságtól fokozatosan megfosztott nem magyar nemzetiségek részéről állandó és tevékeny tiltakozás mellett, úgyhogy valamennyi, a nem magyar nemzeteket elnyomó törvény, rendelet és mesterkedés ellenére, a magyar elem nem volt képes a nyelvi fen [n]sőbbiség kiáltó elvét keresztül vinni. A tiltakozások és a jogra való hivatkozás különböző módon nyilvánultak meg. Így késlekedés nélkül és teljes határozottsággal válaszoltak reá a horvátok, s az 1848–49-i emlékezetes években Magyarország három néptörzse: a szerbek, a románok és a szlovákok fegyverrel a kezükben léptek fel a magyarosítás ellen. Az „Okolie”, a szerb Vajdaság és az autonóm Erdély érdekében tett kísérletek azt bizonyítják, hogy mint régesrege, úgy Magyarország most sem, az újabb időkben sem volt soha egységes magyar nemzeti állam, hanem mindig az egyenjogú, különböző nyelvű nemzetek állama.

Mikor 1867-ben a monarchiában, bevezették a dualista rendszert, s a magyar államférfiak rájöttek a nemzetiségekkel való kiegyezés elengedhetetlen fontosságára, 1868-ban meg kellett

hozni az úgynevezett nemzetiségi törvényt. De amikor a törvényjavaslat, hamis premisszákból kiindulva, a magyar államot mint magyar nemzeti államot akarta berendezni, akkor a nemzeti-ségeknél az országgyűlésben levő képviselői ez ellen ünnepélyes tiltakozást jelentettek be. S amikor ez a javaslat törvénnyé vált, ezt a törvényt még azon sovány engedmények tekintetében, amelyeket a nemzetiségeknek tett, sem tartották be soha, csak lábbal tiporták, bár a nemzeti-ségeknél az országgyűlésen még jelen volt képviselői minden alkalommal a meghozott törvény betartását kérték.

De amikor hallatlan választási visszaélések következtében a nemzetiségek számára a magyar parlament kapui évekre bezárultak, (mint Stomfán és Nyitrán), Magyarország három népfaja, a szerbek, a románok és a szlovákok képviselői hazánk fővárosában 1895. augusztus 10-én kongresszusra gyűltek össze, és lojális módon megszövegezték programjukat, hogy az ország integritásának megőrzése mellett kifejezést adjanak az igazgatásban az egyes nemzetek egyéniségének, amelyek, a nem magyar nemzetek törekvésének megfelelően Magyarország államigazgatását hazánk etnikai és történelmi viszonyainak megfelelő történelmi alapra kívánták helyezni.

Természetes, hogy ez a program, éppen mert megfelel hazánk etnikai és történelmi viszonyainak, ellentétben kell hogy álljon az egész mesterséges áramlattal, amelyet hazánk mostani korifeusai teremtettek.

Ennek a mesterséges áramlatnak a betetőzése az ezredéves ünnepség és az ezredéves kiállítás, amelyet Európa szeme előtt minden megengedett és meg nem engedett eszközzel igyekeznek megrendezni.

A megrendezésre kerülő ünnepséget és kiállítást káprázatnak minősítjük, amelyet Európa elé akarnak állítani. Ezzel a képpel akarják Európa számára kinyilatkoztatni, hogy Magyarország nemzeti békében és egyetértésben élnek, holott Magyarország lakosságának többsége valójában elégedetlen. Európának azt kell bemutatni, hogy Magyarország nem magyar nemzeti olyan mértékben asszimilálódtak a magyarokhoz, hogy ezer év előtti leigázásukat mint az öröm ünnepét ülik meg. Európának azt kell bemutatni, hogy Magyarország az uralkodó néptörzs közvetítésével a kultúrában mérhetetlen haladást tett, hogy mindenütt jólét és gazdagság van, ámbar az igazság ennek éppen az ellenkezője.

Erre a fentebb előadott és a valóságnak megfelelő helyzetre tekintettel ünnepélyesen és határozottan megállapítjuk, hogy ebben az 1896. évben mi, Magyarország három nemzete; románok, szerbek és szlovákok reálisan és ténylegesen léteünk, mint önálló, minden kellelkel megfelelően ellátott, élő, egyéni nemzetek és nemzettestek, akik nemcsak egy évezred óta, hanem jóval régebben híven és teljes mértékben megőriztük nemzeti létünket, nemzeti személyiségünket, nemzeti jellegünket, szokásainkat, érzésünket, öntudatunkat, és világos, legyőzhetetlen szándékunk Isten segítségével tovább is így élni, és így egyúttal kinyilatkoztatjuk, hogy ezeken a kifejezetten magyar nemzeti, bennünket sokban sértő ünnepségeken semmilyen részt nem vehetünk, hanem ellenkezőleg, annak családja képei ellen tiltakozunk.

Tiltakozunk, hogy olyan ünnepség készül, amely ellen szembeszáll Magyarország lakosainak túlnyomó többsége, tiltakozunk, hogy olyan ünnepség készül, amely bennünket mint legyőzött és leigázott nemzeteket mutat be, tiltakozunk, hogy a mi adófilléreinken is az ünnepségek nagy pazarlása folyik.

A legtisztább patriotizmussal vagyunk áthatva, mikor az ezredéves ünnepség ellen tiltakozunk. Mi hazánkat boldognak és megelégedettnek kívánjuk, de a mostani körülmények között, amikor Magyarország túlnyomó többsége elnyomottnak érzi magát, hazánk se nem boldog, se nem elégedett.

Amikor egyszer beteljesedik vágyunk, és Magyarországot természetes, etnikai és történelmi viszonyainak megfelelő alapokra helyezve láthatjuk, ahol valóban keresztül vinnék a nemzetiségek egyenjogúságát, ahol minden nemzetiség az állami igazgatás révén láthatná biztosítva egyéniségét, ahol Magyarország általában nemcsak egy néptörzs országa volna, hanem a régi, tiszteletre méltó Hungaria, akkor mi is szívesen ünnepelnék a magyar állam ezredéves fennállását.

De ahogy ma akarják a milleneumot ünnepelni, ebben az ünneplésben nemzeti létünk elleni támadást látunk, elnyomásunk magasztalását és az ilyen ünneplés ellen ezennel tiltakozunk.

Budapest, 1896. április 30-án.

A nemzetiségek kongresszusának végrehajtó bizottsága.

D

1896 máj. 13

Zeyk Dániel Alsó-Fehér megyei főispán jelentése Perczel Dezső belügyminiszternek a milleneumi ünnepségekkel kapcsolatban tartott megyei közgyűlésen tapasztalt nemzetiségi passzivitás tárgyában

BM eln. 1896 – II – 20 (2318)

Nagyméltóságú M. kir. Belügyminister Úr!

Van szerencsém Nagy méltóságodnak tisztelettel bejelenteni, hogy a kormányzatomra bízott vármegye törvényhatósági bizottsága f. évi május hó 12-én, a tegnapi napon, tartotta meg millenáris díszközgyűlését, melynek tárgysorozatát % alatt mellékeltén van szerencsém Nagyméltóságodhoz hiteles másolatban felterjeszteni.

A közgyűlés, mely az ev, ref. templomban és a megyebizottsági tagok óriási részvétele mellett tartatott meg, a tárgysorozat pontjait vita nélkül; egyhangúlag és közfelkiáltással fogadta el és befejeztével díszfelvonulással kísért engem, mint elnöklő főispánt vissza, a vármegyeházára.

A közgyűléssel kapcsolatosan bátor vagyok még felemlíteni, hogy az általam adott közebed alkalmával – melyen teljes számmal vettek részt a megyebizottság tagjai – Zeyk Gábor diódi nagybirtokos, megyebizottsági tag köszöntötte fel a m. kir. kormányt, mely felköszöntőt a résztvevő megyebizottsági tagok frenetikus tapsokkal és éljenzéssel fogadták.

Feltűnő volt, hogy a románajkú bizottsági tagok közül egy falusbíró¹ kívül más sem a közgyűlésen sem a díszében meg nem jelent; távol maradásukat is a túlnyomó nagy többség ki nem mentette; úgy látszik közös megállapodás szerint jártak el s megállapodászerűen ignorálták a vármegyei évezredes ünnepet.

A vármegye városai és községei a milleniumot f. hó 10-én ünnepelték meg és az eddig beérkezett jelentések szerint az ünnepélyek mindenütt a polgárság élénk részvétele mellett ünnepélyes és komoly módon folytak le, a román nemzetiségűek legfeljebb passiv magatartásukkal tüntettek, de semmi aggressiv módon az ünnepeket zavarni meg nem kíséreltek.

A beérkezendő összes jelentések vétele után, a vármegye területén lefolyt ünnepségekről részletes jelentésemet haladéktalanul megteendém.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagy-Enyeden, 1896. május 13-án.

Zeyk Dániel
főispán.

¹ Barna ceruzával aláhúzva.

E

1896 máj. 13

Kürthy Liptó megyei főispán jelentése Perczel Dezső belügyminiszternek a megyei milleneumi ünnepségek alkalmával tapasztalt nemzetiségi megnyilatkozásokról

BM eln. 1896 – II – 20 (2317)

48. biz. szám.
főisp. 1896.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Tiszteletteljesen jelentem, hogy a milléniumi ünnepségek megyémbeni lefolyásáról általyában azon benyomást nyertem, hogy itt, a hol a pánszláv és néppárti befolyás nem érvényesült, a lakosság az ünnepségekben lelkesedéssel vett részt, – a pánszlávok és néppártiak általyában minden ünnepségtől tartózkodtak s papjaik csekély kivétellel csakis annyit tettek s ezt is lehetőleg restringálva, – mint a mennyit a felsőbb utasítások tőlük határozottan megkívántak.

Igen szépen és nagy részvét mellett folytak le az ünnepélyességek Liptó Szent Miklóson és Rózsahegyen, úgy hogy a kedvező összbenyomást még a felmerült zavaró incidensek sem tudták elhomályosítani.

Ily zavaró incidens történt Szent Miklóson a kivilágítás alkalmával, a midőn néhány notórius – pánszláv háztulajdonos épületét kivilágítani vonakodott, s még inkább római katolikus templomban hálaadó isteni tisztelet alkalmával, mikor is a Te Deum befejezte után a helybeli segédlelkész egy imának címzett, de valójában néppárti vezércikkre emlékeztető nyomtatványt olvasott fel, melynek úgy egész irányzata, valamint egyes tapintatlan s az egyház politikára célzó kifejezései és kifakadásai arra készítették, hogy a szentegyházból a kíséretemben volt tisztviselők és bizottsági tagokkal az úgynevezett imádság befejezte előtt eltávozzam.

A liptó szent miklósi ev. templomban, a hol hivatalos isteni tisztelet nem tartatott – a lelkész beszédében az ezredéves ünnepélyre nem reflectált, de az oltár előtt mondott egy imát a királyért és hazáért – a hatóság nem jelent meg, – ellenben a synagógában tartott isteni tiszteletet minden tekintetben lelkes és hazafias szellem lengette át.

Fogadja Excellentiád mély tiszteletem kifejezését.

Liptó Szent Miklóson 1896. évi Május hó 13-án.

Kürthy
főispán.

F

1896 máj. 14

Csató János Alsó-Fehér megyei alispán felterjesztése Perczel Dezső belügyminiszterhez a gyulaféhvári polgármesternek a millenáris ünnepségekkel kapcsolatos jelentés tárgyában, 1 melléklettel

BM eln. 1896 – II – 20 (2316)

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister Úr!

Gyulaféhvár polgármesterének jelentését az ottan ezen hó 9-én és 10-én megtartott millenáris ünnepélyekről másolatban tisztelettel felterjesztem.

Ezen jelentés is tanúskodik az oláh papság egyrészének haza ellenes lelkületéről.

Mély tisztelettel lévén

Nagyméltóságodnak

Nagy Enyeden 1896 május 14-én

alázatos szolgája
Csató János
kir. tanácsos, alispán.

Melléklet:

Másolat

Sz: 154–896 elnöki

Nagyságos kir. tanácsos, Alispán Úr!

Tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a városi képviselőtestület határozata szerint városunkban az ezredéves emlék ünnepély május hó 9-én és 10-én lett megtartva, melynek lefolyása minden tekintetben kitűnően sikerült. – Május hó 9-én volt az általános világitás, melyhez azonban a románok nem járultak, ellenben a helyben állomásozó katonaság versenyzett a városi lakossággal s az összes katonai köz és magán épületek fényesen voltak kivilágítva; *a román templomok kivételével minden templomban*¹ esti 8 órától 9 óráig ünnepélyes harangozás jelezte a nap jelentőségét; a városháza előtt alkalmi szónoklatok tartattak a dalárdák és a tűzoltózene közreműködésével s ennek befejezése után a katonai zene a „Rákóczy” indulóval járta be a város utcáit. Május hó 10-én az összes hatóságok és egyletek a várbeli székesegyházban hála isteni tiszteletre jöttek össze a katonaság díszkivonulása mellett. Az isteni tisztelet után 11 órakor a városházától kiindulva minden felekezeti templomban küldöttségek élén oszlott el az ünneplő közönség, de a mennyire lélekemelő isteni tiszteletek és szónoklatok tartattak a rom. kath., az ev. református, az ev. lutheránus és az izraelita templomokban – *annyira szomorító volt a román templomokban megtartott*¹ isteni tisztelet, ugyan is a gör. kath. templomban az isteni tiszteletet Miku Szimion tartotta, de csak is szokásos vasárnapi szertartással; a gör. keleti templomban midőn a küldöttség megjelent, Iván Miklós a nép felé fordult s beszélni kezdett egyes nemzetekről, de a nép az előleges információ folytán a templomból kivonult s az ott marasztottaknak predikálni kezdett, hogy vannak egyes nemzetek, a melyek nemzeti ünnepeket tartanak, a román nép azonban nem tarthat *nemzeti ünnepet, mert nincsenek ágyú*¹, s miután a népnek nagyobb része már amúgy is kivonult a templomból, a pusztá falaknak nem predikálhat, de inkább együttesen imádkozzanak. – Déli 1 órakor a Hungária dísztermében a város közönsége által 160 személyre díszbéd rendeztetett, mely ebéden a tábornok élén 40 katonatiszt jelent meg, a kik a katonaságot képviselték; a Király Ő Felségére mondott üdvözlő beszéd alatt a várfokáról 24 ágyúlövés jelezte a katonaság részéről is az ünnepély fontos jelentőségét. – Délután lett megtartva a népiünnepély a szokásos ökörsütéssel és nép áldomással, hol körülbelül 1200 ember vett részt, *a románok azonban itt gyéren voltak képviselve*.¹ – Az ünnepélyek minden tekintetben sikeresen s a legcsekélyebb zavar nélkül folytak le, az oláhok azonban távoltartották magukat. Iskolai ünnepély lett megtartva május hó 9-én a rom. kath. gymnasiumban, az ev. luth. és gör. keleti népiskolában, *az utóbbiban azonban nagyon erőltetett módon*, – a többi iskolákban május hó 17-re lett kitűzve az ünnepély megtartása. Végre tisztelettel jelentem, hogy a folyó hó 10-én megtartott ünnepély alkalmával a városban állomásozó katonaság között 12¹/₂ Hectoliter bor lett kiosztva a város közönsége részéről.

Gyulafehérvártt 1896 május hó 11-én Novák Ferencz s. k. polgármester. –

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

G

1896 jún. 24

Sanajoth alezredes, a VI. sz. csendőr ker. parancsnokság vezetőjének jelentése Perczel Dezső belügy-miniszternek a millenáris ünnepségek ellen tervezett Várasd környéki tüntetések rendszabályozása tárgyában

BM eln. 1897 – IX c – 58

Magy. kir. VI. számú csendőr kerületi parancsnokság.
216 szám

kt

Nagyméltóságú magyar királyi

Belügy Minister Úr!

Székesfehérvárott, 1896 évi június hó 24-én

Nagyméltóságodnak folyó évi június hó 13-án kelt 2717/el. számú rendeletére mély alázattal jelentem, hogy Várasd város lakossága által az ezredéves kiállítás és a rendezendő ünnepélyek ellen a varasdi hídnak innenső részén, tehát magyar területen tervezett tüntetések megakadályozása végett a nagy-kanizsai szakasz parancsnoknak a helyszínére kirendelése és annak a csáktornyai főszolgabíróval történt közös megállapodásán alapuló jelentése nyomán a következőkép intézkedtem:

Arra való tekintettel, hogy a tervben lévő tüntetésről Várasd város polgármestere bizalmasan adott hírt és hogy a tüntetés magyar területen tervezetik, a Dráva híd innenső részén, mint a Horvát országból hazánkba átvezető fokozlekedési útvonalon 4 főnyi csendőr legénységből álló állandó különítményt létesítettem, amely különítmény a hídfőnél üresen álló őrház épületben nyert elhelyezést olyképen, hogy az ágyakat és ágyneműeket Dráva-Vásárhely község, – mint tulajdonos – díjmentesen szolgáltatja, a naponként szükséges élelmet pedig a legénység az őrházzal szemben lévő korcsmából kapja.

A különítmény 1 őrsvezető és 3 csendőrből áll és úgy ez mint a csáktornyai őrsparancsnok, akinek 10–10 naponként a különítmény fölváltása is feladatát képezi – a kellő utasítással el van látva.

A különítmény folyó hó 19. óta rendeltetési helyén van, a mely a csáktornyai őrssel az érintkezést az állandóan rendelkezésére álló lovas küldönczczel tartja fenn.

A csáktornyai vasúti állomáson amelyen át a varasdi tüntetők hazánkba jutva, tervüket végrehajthatnák, állandóan két városi rendőr és 1 csendőr teljesíti az ügyeleti szolgálatot, amely annyival inkább elégségesnek mutatkozik, mert a csáktornyai őrsről könnyen megerősítés nyerhető.

A tervben lévő tüntetésről értesítettem továbbá a magyar királyi horvát-szlavon csendőr parancsnokságot és felkértem, hogy a kihágások meggátlása érdekében a maga hatáskörében is intézkedjék.

A tervben lévő tüntetések miatt a varasdi hídfőnél most létesített csendőr különítménynek az ezredéves kiállítás és rendezendő ünnepélyek befejezése után – további fentartása azaz véglegesítése nem mutatkozik szükségesnek; ellenben felette a személy s vagyoni biztonság érdekében állana, ha Mura-Szerdahelyen 1 őrsvezető és 5 csendőrből álló őrs sürgősen létesítenék, hogy ez által a csáktornyai őrs – északi részét elveszítve, – a fontos területet, hol – Magyar, Szlavon és Steier ország össze szögellik; a ló, sertés és egyéb tolvajok tettese, a Steier cigány karavánok

s a sertésvészt elhurcoló csempészek; továbbá Ausztria és Horvát ország területéről a csavargók beözönlenek; a vasút 4, a kocsíút pedig 8 irányban elágazik a Dráván át vasúti és közúti híd vezet – sikeresen felügyelhetné anélkül, hogy az őrs megerősítésre szorulna.

A szárny összes állományaiból a varasdi hídhöz szükséges 4 főből álló különítmény ezúttal kiállított ugyan, de ezen létszám csökkenést a többi őrsök nagyon is megérzik, miért is kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék a felhozott indokokra való tekintettel általam Mura-Szerdahelyre javasolt őrs felállítását sürgősen elrendelni.

Sanajoth alezredes.

I

1896 aug. 21

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek Román Miron gör. kel. román érsek-metropolita „milleniumi” körlevele tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8061 (1026/896)
(Fogalmazvány)

A gör. kel. román metropolitának a millenium alkalmából kiadott, *Nméltóságodtól* f. hó 7-én 37509 sz. a. hozzám átküldött s magyar fordításával együtt visszazárt 2362/896 eln. sz. a. körlevelében a következő sérelmes kifejezések és rendelkezések fordulnak elő:

„A millenárius ünnepélyek legjelentékenyebb részben az állam közhatalmának által rendeztetnek a *magyar faj dicsőítésére*, a mely most a magyarországi politikai nemzettel azonosítottatik; azonban ezen ünnepélyek a többi compact hazabeli népeknek is a *legjobb alkalmat szolgáltatják* arra nézve, hogy *mélyebbre ható elmékedésekben bocsátkozzanak helyzetők felől* úgy a múltban, mint a jelenben is, valamint a jövőbeli eshetőségek felől; s ha a magyar nemzetnek (fajnak) joga van jubilálni: hasonló módon fel vannak jogosítva az ország *többi népei* is arra, hogy a millenárius ünnepélyek felett elmékedve, annál *komolyabban foglalkozzanak saját sorsukkal.*”

„A nemzeti g. kel. egyház fiai és vezetői, kik az államhatóságok részéről némiképen épen *kényszerítve* vannak, hogy részt vegyenek a milleniumi ünnepélyeken *igaz szívvel és lelki nyugalommal ezt nem tehetik*, miután érdekeik majdnem teljesen ignoráltak és hátrányukra az állam életében legfenségesebb és legüdvösebb haladási elvek – a szabadság, az egyenlőség és testvériség elvei *elhanyagoltatnak.*

Legyen azonban bármilyen *súlyos* helyzetünk, a melyben élünk, köz- és társadalmi életünknek *keserűségét* fojtsuk el magunkban az *ünnepélyek ideje alatt* s szentegyházunk érdekéből, habár nincs is okunk arra, mi is rendezzünk egy *saját* ünnepélyt.

Ha pedig a klerusból vagy a hívek közül némelyek, egyedül vagy többen egyesülve, jónak látnák azt, hogy a templomon kívül egyéb ünnepélyekben is részt vegyenek, ezt megtehetik, *de nem mind egyházunk képviselői*, hanem csak mint magán polgárok, esetleg mint állami, törvényhatósági vagy községi tisztviselők. S ha a hatóságok azt követelnék egyházközegeinktől, hogy hivatalosan, sőt talán egyházi ornátusokban részt vegyenek tisztán politikai ünnepélyekben: ezt a mi közegeink *meg ne tegyék* a nélkül, hogy a metropolitától külön utasítást ne kérjenek és a nélkül, hogy azt megkapják, a melyhez *alkalmazkodniok* kell.”

„A plébánosnak, illetve a plébánia adminisztrátorának kötelessége e körrendeletet *kihirdetni* s azt a népnek, értelmi színvonala szerint *megmagyarázni.*”

Nem tartom szükségesnek, hogy az egész tartalmában hazafiatlan körlevél kiemelt összes pontjaival sorban és részletesen foglalkozzam s csak arra kívánok rámutatni: mennyire tisztán látható, hogy a metropolita, távol a hazafias kötelességtől s a kormány egyenes kívánságától, az ezer éves magyar *állam* fentállásának a metropoliájához tartozó *egyházakban*, való megünneplésére nemcsak nem törekszik, sőt ellenkezőleg a clérust és híveit ettől (t. i. az egyházi ünne-

pélytől) egyenesen eltiltja; elrendeli, hogy „szentegyháza érdekében” egy „saját” ünnepély rendeztessék; gondoskodik arról, hogy tilalma mindenütt kihirdetessék, megmagyaráztassék, hogy ilykép minden román tudja meg: érdekeik mennyire ignoráltak, – hazánkban a szabadság, egyenlőség, testvériség elvei mennyire elhanyagoltak, gondoljanak súlyos helyzetekre, s ha magukba fojtják is életük keserűségét, de annál komolyabban foglalkozzanak nem a haza, hanem saját sorsukkal (t. i. államellenes törekvéseikkel).

Láthatni továbbá a körlevélből, hogy a metropolita az egyházi közegeknek egyenesen eltiltotta, hogy politikai¹ ünnepélyeken hivatalosan vagy épen egyházi ornátusban „engedélye nélkül” résztvegyenek, s meghagyta, hogy ha ez engedélyt megszerzik is, kötelesek az ekkor nyerendő „utasításhoz” alkalmazkodni.

A metropolita a körlevélben kijelenti ugyan, hogy a clerus tagjai és a *hívek*, mint magán polgárok, esetleg mint köztisztviselők az ünnepélyeken részt vehetnek, de előre bocsájtja, hogy „nem mint egyházunk képviselői”. Az engedély értéke könnyen elbírálható, ha figyelembe vesszük, hogy ezt a népnek a papok még külön megmagyarázták.

Ha a metropolita körlevelét s illetve magatartását a hazai románság közismert törekvéseire figyelemmel s alkotmányunk alaptörvényei alapján, bíráljuk: akkor őt, miután mint a magyar állam polgára, mint főpásztor és törvényhozó polgári kötelességeivel és esküjével ellentétbe jött s a magyar állam ellen oly súlyos vétet követett el – állásában tovább megtűrni nem lehetne. Azonban, számolva a politikai helyzettel s főként törvényeink hiányosságával, egyedül alkalmazható megtorlásnak csak azt tarthatom, ha a metropolita ő Felsége által a kormány útján szigorúan megdorgáltatik s egyidejűleg tőle az államsegély megvonatik.

Ha *Nméltóságod* álláspontomhoz hozzájárulni fogna, tisztelettel kérem, hogy Ő Felsége elé teendő előterjesztést a ministertanácsnak bemutatni, engem pedig nagybecsű elhatározásáról előzetesen értesíteni méltóztassék.

Fogadja stb.

Bpest 1896. VIII/21.

Olvashatatlan aláírás.

J

1896 szept. 4

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a román egyházfők elleni eljárás tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8061 (1085/896)

Vallás és közoktatásügyi miniszter
Kizárólag saját kezébe.

Budapest, 1896 szeptember 4

Tisztelt Barátom!

Folyó évi augusztus hó 31-én kelt nagybecsű leveledre van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy a g. kel. román metropolitának a millenium alkalmából kiadott körlevelével szemben elfoglalt álláspontokat mindenben osztom és részemről¹ is azt tartom, hogy *leghelyesebb volna*,¹ ha a metropolita ezen körlevél miatt akkor vonatnék felelősségre, mikor ő császári és apostoli királyi¹ Felsége a metropolitát a román középiskolák külföldi segélye miatt maga elé idézné.

Miután azonban Mihályi Victor balázsfalvi g. kath érsek hazafiúi magatartása is sok kifogás alá esik, sőt ténykedése és működése talán még veszélyesebb, mint a román metropolitáé, a ki kevésbé

¹ Ceruzával áthúzva, föléírva: *milléniumi*.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

népszerű, hanyag, holott Mihályi mozgékony és találékonyabb, *nézetem szerint reá nézve is ki kellene terjeszteni a királyi audiendumot különösen azon magatartása miatt is, a melyet a lugosi püspöki szék betöltése alkalmából a Dávid ügyben tanúsított.*²

Fogadd kérlek, kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Wlassics Gyula

75.

*Az 1896. évi szebeni román nemzeti értekezlet és választói konferencia betiltása*¹

A

1896 máj.

*Ratiu János, a Román Nemzeti Párt elnökének felhívása az 1896. máj 15-én tartandó szebeni román nemzeti értekezlet tárgyában*²

Tr., 1896, 88. sz.
Păcățian, VII. 792–93. l.

1894 júniusában kézbesítették nevemre a belügyminiszter 321. számú, pártunk szervezésére vonatkozó rendeletét azzal a megbízatással, hogy adjam tudtára ezt a Román Nemzeti Párt összes vezető tagjának. A román közönség által jól ismert okokból ennek a megbízatásnak mind a mai napig nem tudtam eleget tenni, főleg azért nem, mert amikor tudatták velem ezt a rendelkezést – rendőri felügyelet alatt álltam, aminek következtében személyes szabadságomban korlátozva voltam, és nem tarthattam összejevetelt, 1894 júliusának vége felé pedig állami fogházba kerültem.

Ma azonban egyrészt, mivel megszűntek ezek az akadályok, másrészt mivel naponta látom a román lakta részek véleménynyilvánítását – ösztönözve és kényszerítve érzem magam, hogy eleget tegyek a fent említett miniszteri rendeletben foglalt megbízatásnak; *ebből a célból a Román Nemzeti Párt vezető tagjait május 15-ére, ide Szebenbe, értekezletre hívom össze.*

Ennek az értekezletnek megtartására pártunknak az a helyzete kényszerít, amelybe a miniszteri rendelet folytán került, amely szerint a választások ideje alatt lehet szervezni *gyűléseket* és *pártokat* a választói törvény 104. cikke alapján, – viszont nem kizárólag választási célból rendezett, kiterjedtebb tevékenységre összehívott gyűléseket csak a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabályok alapján lehet szervezni.

Ez a miniszteri rendelet pártunkat egy nagyobb tevékenységre alakult szervezetnek minősíti, de mivel nincsenek alapszabályaink – betiltja a további működését. A kérdéses rendelet még

² A mondat után a következő, fekete ceruzával írt megjegyzést olvassuk: „Levelet írt Agliardinak, h. a m. korm. nyomása miatt ajánlotta Dávidot.”

¹ A Román Nemzeti Párt 1895. jún. 16-án történt betiltása és a párt 25-ös bizottságának (román nemzeti komité) 1896 januárjában bekövetkezett feloszlása óta eltelt időszakban *Ratiu* közölt felhívása (A) jelzi a román nemzetiségi mozgalom működését. Figyelemre méltó, hogy a májusi román nemzeti értekezlet és az októberi általános választói konferenciát betiltó erdélyi szász nemzetiségű *Drotleff* szebeni polgármester ellen néhány évvel később – 1902-ben – széleskörű nyomozást indít a kormányzat állítólagos „pángermán” kapcsolatok címén (L. Iratok, III. köt.). – Az 1896 októberi szebeni választói konferencia időpontjában a román nemzetiségi mozgalom Brassóban is megkísérli helyi választói konferencia megtartását, hasonlóképp eredménytelenül (E).

² A közlemény eredeti címe: *Convocare.* – Meghívó.

hozzáteszi, *hogy a párt vezetői folytathatják* tevékenységüket a gyűléseken, ha megfelelnek a belügy-miniszter 1508/1875 sz. köriratában foglalt feltételeknek, vagyis, ha alapszabályokat készítenek, és kiesziközik a belügyminiszter jóváhagyását.

Felmerült a kérdés, milyen alapokon akarjuk megszervezni a román Nemzeti Pártot?

Ha a választói törvény 104. cikkének megfelelően szervezzük, akkor ez magával hozza egy szélesebb alapokon való szervezkedés szükségességét. Ha tehát a miniszteri rendelet értelmében a Nemzeti Pártot úgy tekintjük, mint egy szélesebb tevékenységre alakult szervezetet, akkor a párt vezetőinek jogukban áll megalkotni a belügyminiszter által előírt alapszabályokat, és azokat jóváhagyásra betérjeszteni.

Ennélfogva, a Nemzeti Párt vezetőinek összejövele szükséges és indokolt, éppen a fent említett miniszteri rendelet következtében, – amely elismeri a vezetőknek azt a jogát, hogy vagy választási pártot, vagy szélesebbkörű tevékenységre alakult egyesületet szervezzenek, ezt a célt pedig nem lehet másképpen elérni, csak úgy, ha *a párt vezetői* értekezletet tartanak, ahol véleményt mondanak majd a párt ilyen vagy amolyan jellegű megszervezéséről; abban az esetben, ha elhatározzák egy szélesebb tevékenységű egyesület szervezését, – akkor el is kell készíteniök a fent említett miniszteri rendeletben előírt alapszabályokat. Dr. Rațiu János.

B

1896 máj. 11

*Drotleff szebeni polgármester Rațiu Jánoshoz, a Román Nemzeti Párt bizottsága elnökéhez intézett értesítése az 1896. máj. 15-ére hírdetett szebeni román nemzeti értekezlet betiltása tárgyában*¹

Tr., 1896, 96. sz.

Az értekezlet betiltásának ezt a gyatra indokolását igazán nem értenék meg, ha nem *magasabb helyről* jött volna. Sőt, hisszük, hogy ez az irat, jobban mondva a benne foglalt indokolás, készen jött felülről, s a polgármester úrnak csak egyszerűen le kellett másolnia – méghozzá kissé hibásan.

Hogy erről bármi meggyőződhetnék, hadd álljon itt az eredeti akta egy másolata:²

Folyó hó 11-én kelt bejelentésére értesítem, hogy Uraságod által folyó hó 15-ére bejelentett román gyűlés megtartását nem engedélyezem. Nem engedélyezem pedig azért, mert uraságod e gyűlésre csupán a román nemzetiség tagjait hívja egybe, holott pedig a nemzetiségi egyenjogósításról szóló 1868. évi XLIV. t. cz. 1 paragrafusa szerint: Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint politikai tekintetben egy nemzetet, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet képezik (!! A. „Trib.” szerk.), a mely törvényes rendelkezés világosan kizárja, hogy Magyarországon akár faji, akár nemzetiségi alapon, a honpolgárok többi fajukhoz, vagy nemzetiségükhöz nem tartozó részének kizárásával értekezzenek vagy szervezkedjenek.

Mint hogy pedig Uraságod által bejelentett gyűlés nem *népgyűlés*, mert az csupán a románokat hívja egybe, a gyűlés célja, mint a bejelentésből kitűnik, Magyarország román ajkú lakosainak közjogi egyéniségek (! – úgylehet „egyéniiséget” akart mondani – A Trib. szerk.) igyekszik tulajdonítani, ez pedig az idézett s mintegy alaptörvény jellegével bíró törvényzikk rendelkez-

¹ A közlemény eredeti címe: *Conferența – amînată. – Az elhalasztott értekezlet. – Ratiu 1896. okt. 15-én ismét összehívta az erdélyi és magyarországi román választók általános konferenciáját. (Tribuna, 1896, 220. sz.). Ezt Drotleff ismét betiltotta (l. C. irat).*

² Az irat szövegét a lap *magyarul* közli.

zésével éles ellentétben áll, a miért a bejelentett gyűlés megtartására az engedélyt nem adhatom meg.

Miről Uraságotat felsőbb helyről nyert utasítás értelmében mihez tartás végett értesítem.

Nagy-Szeben, 1896, május 11.-én

Drotleff m. p.
polgármester

Emez önkényes és törvénytelen betiltás ellen Dr. Ratiu úr fellebezéssel élt.

C

1896 okt. 21

*Drotleff szebeni polgármester betiltó határozata az 1896. okt. 24-ére összehívott szebeni általános román választói konferencia tárgyában*¹

Tr., 1896, 226. sz.
Păcățian, VII. 795. l.

Tekintetes dr. Ratiu János ügyvéd úrnak, Helyben 125/896 eln. sz.

Az ön szóbeli bejelentésére és bizonyos nyomtatott „meghívó” kiadására hivatkozva, amely szerint Ön általános választói gyűlésre szándékozik összehívni az erdélyi és magyarországi részek román nyelvű választóit, illetőleg azok kiküldött bizalmi férfait, van szerencsém önt értesítenem, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt a gyűlést engedélyezhessem. Ennek a betiltásnak okai a következők: Egyrészt az a körülmény, hogy az említett gyűlésre a választók meghívása nem a választói körzetek, hanem nemzetiség szerint történik, amit már egyszer folyó évi május 11-i 56/896 sz. határozatomban az 1896. máj. 15-re szándékozott román választói gyűlés összehívása alkalmával meg nem engedhetőnek nyilvánítottam, – másrészt pedig az a körülmény, hogy nem egyszerűen csupán az országgyűlési választókat hívták össze, hanem az ezek által megválasztott bizalmi férfiakat, ami olyan ügyvitelt teremt, amely ellentétben áll a választói törvény (az 1874. évi XXXIII. t. c.) 104. §-ával, amely így szintén indokolja a betiltást. Ez ellen a határozat ellen önnek jogában áll 8 napon belül fellebezést benyújtania a vármegye alispánjához.

Szeben, 1896 okt. 21-én.

Drotleff s. k. polgármester

D

1896 okt. 18

*Brassói román tiltakozás az 1896. okt. 22-re Brassóba összehívott román általános választói konferencia hatósági betiltása ellen*¹

Tr., 1896, 230. sz.
Păcățian, VIII. 8–10. l.

A dualizmus kezdete óta az erdélyi és a magyarországi román nép nemzetisége és anyanyelve ellen elkövetett merényletek hosszú sora ismét eggyel gyarapodott.

Az elmúlt napokban mi, erdélyi románok szenvedő felei voltunk ennek az új merényletnek, amely felülmúlja mindazt az önkényt, amelyet az államhatalom szervei nemzetiségünk üldözése terén eddig elkövettek.

¹ A közlemény eredeti címe: *Oprirea conferenței*. – Az értekezlet betiltása.

¹ A közlemény eredeti címe: *Protestăm!* – Tiltakozunk!

A ránk mért új csapás körülményei annál is inkább súlyosak, mert éppen a választási időszakban, a pesti általános országgyűlési választások küszöbén állunk.

A Brassó megyei román nemzeti országgyűlési választók állampolgári és nemzeti kötelességeik és jogaik tudatában f. hó 22-én Brassóban kívántak összegyűlni, hogy megvitassák teendőiket az országgyűlési választásokkal kapcsolatban, de összejövetelüket nem engedélyezték. Nem engedélyezték ezt számunkra, holott minden törvényes formát betartottak, s annak ellenére sem, hogy a helybeli hatóságtól a gyűlés megtartására vonatkozólag írásbeli engedélyt is kaptak. Gyűlésünket egy minden törvényes alapot nélkülöző főispáni rendelettel akadályozták meg, amely egyszerűen semmisnek nyilvánította a román nemzetiségű polgárok gyülekezési szabadságát, a legfőbb alkotmányos jogot, kijelentve: „A nemzetiségek szerint összehívott választói gyűlések általában nem engedélyezhetők.”

És ami itt történt, nem csak helyi jellegű ügy, mert ugyanezt a merényletet ugyanebben az időben Beszterce-Naszód megyei testvéreink ellen és még más körzetekben is elkövették. Ugyanez a betiltó ok akadályozta meg az erdélyi és a magyarországi nemzeti program híveit a román választók általános értekezletének megtartásában, amelyet Szebenben kívántak megtartani, hogy az országgyűlési választásokkal kapcsolatban a román nép magatartásáról határozzanak.

Huszonkilenc év során a magyar kormányok nem merték nyíltan megtámadni a szabad gyülekezési és tanácskozási jogot. Csak a jelenlegi kormány véli végképp felmentettnek magát az alól a kötelezettség alól, hogy a román nép irányában ezt az alapvető alkotmányos jogot tiszteletben tartsa. Bánffy miniszterelnök most egyszerre kijelenti sajtójában, hogy már nem rendelkezünk alkotmányos gyülekezési jogunkkal, törvényen kívülnek, feloszlottnak nyilvánít bennünket, románokat, mint nemzetiséget, akik pedig köz- és magánéletünk minden szálával a nemzetiség elvéhez kapcsolódunk, mert ez az elv tartja össze erős és szívós érdekközösségben nemzeti létünket a nyelvvel, a sajátos nemzeti szokásokkal és műveltséggel.

Mostanáig a román elem kegyetlen üldözését, amely többnyire a nemzeti egység utópista törekvéséből származott, – a törvényesség védelme álarca alatt üzték. Most azonban már oda fejlődtek a dolgok, hogy az államhatalom szervei már nyíltan támadják a törvények és az alkotmány alapjait, csak hogy megbéníthassák és megsemmisíthessék a román nemzetiségű állampolgárok politikai tevékenységének szabadságát.

Habár az 1868. évi, „A nemzetiségek egyenjogúságáról” szóló törvény, valamint az ugyanez évből való iskola- és az egyházak függetlenségére vonatkozó törvények² körvonalazzák a jog körét – egyébként igen összevonva és leszűkítve –, elismerik a nemzetiségek érdekeinek érvényességét az állami közéletben, nyelvük használata és a nemzeti oktatás fejlesztése terén; mivel ezek az érdekek kedveztek volna a nemzetiségi fejlődésnek, és természetesen ők is képviseltették volna magukat a törvényhozásban, hogy megoltalmazhassák magukat, és előre halad-hassanak; s bár az említett törvények az alkotmányos elvek alapján megkívánják a közös tanácskozást és a román nemzetiségű polgárok együttműködését, hogy érdekeiket érvényesíthessék az állami közéletben, a kormány és sajtója önkéntes közigazgatási rendelettel elrendeli, hogy nemzetiségi érdekeinket nem mi, románok, akiket pedig megillet és jogunk van rá, hogy megvédjük és képviseljük, hanem csak a különböző nyelvű és nemzetiségi polgárok közössége jogosult képviselni.

Ezáltal a kormány és szervei megtagadták tőlünk, románoktól a fejlődési alapot, sőt a nemzetiségi elven alapuló létjogot is, amit pedig maga a magyar törvényhozás elismert.

Nem volt elég, hogy három évtizede a kormány és a magyar törvényhozás semmit sem tett a román nép politikai helyzetének enyhítése érdekében, pedig mi vagyunk a legszámosabbak a magyar nép után (az országban);

nem volt elég, hogy mind a napig fennállanak Erdélyben a románok ellen hozott rendkívüli törvények, hogy fennáll az az elnyomó választási törvény, amely teljesen eltér a Magyarország

¹ Értsd: 1868: XXXVIII ill. IX. tc.-ek.

számára érvényes választási törvénytől, és amelynek következtében az erdélyi román nép legnagyobb részét megfosztották választó jogától;

Nem voltak elegendők azok a zsarnoki intézkedések, amelyekkel ez ország román népének hangját teljesen el akarták némítani, hanem a hatalom szervei – az alkotmányos államok életében hallatlan önkényességgel – most még ennek a kis román töredéknek, amely eljutott odáig, hogy felruházzák a rendkívüli törvény erejével, választójoggal, most még azt sem engedélyezik, hogy szabadon gyülekezzenek és mozoghasson.

Mindezt akkor teszik, amikor ugyanebben az időben a magyar közélet képviselői azon fáradoznak, hogy meggyőzzék a külföldet, hogy ha történik is igazságtalanság a románokkal, annak ők maguk az okai, mert nem akarnak élni, a törvényes fegyverekkel, s nem mennek az országgyűlésbe, hogy ott érvényesítsék jogaikat.

Ünnepélyesen tiltakozunk az ország és a művelt világ előtt, a kétszínű magyar (kormányzati) politika ellen, amely egyszer szemrehányást tesz, hogy miért nem élünk alkotmányos jogainkkal, máskor meg elrabolja ezeket a jogokat, és a legkegyetlenebb és önkényesebb módon lábbal tiporja.

Ünnepélyesen tiltakozunk az ország és a művelt világ színe előtt ez ellen a barbár próbálkozás ellen, amellyel szét akarnak bomlasztani minket, mint nemzetiséget.

Ünnepélyesen tiltakozunk a támadás ellen, amelyet a művelt Európa közepén az emberi jogok s az állampolgári és nemzetiségi szabadság ellen elkövetnek.

Tiltakozunk, és kijelentjük, hogy minden cselszövással és elbizakodott merénnyel szemben, amit a jelenlegi magyar állam politikusai a román nemzetiség kárára elkövetnek, mi, akik ennek a nemzetiségnek tagjai vagyunk, választók és nem választók egyaránt, szilárdan elhatároztuk, hogy a végsőig, hittel és habozás nélkül teljesítjük szent honpolgári és román szent kötelességünket, s harcolunk létünkért és nemzeti jogainkért.

Brassó, 1896 okt.

Aláíráások.³

76.

1896 máj. 15

Lukáts¹ Gyula és Gyurkovics² György felszólalásai, Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza a szlavóniai magyarok nemzetiségi jogai tárgyában³

Képv. Napló, 1892–97, XXXIII. 33–34. l.

Lukáts Gyula: T. ház! Kevéssel ezelőtt bátor voltam itt felszólani a Szlavóniában élő magyar protestánsok érdekében. A mit akkor tettem, azt kell most is tennem a Szlavóniában élő magyar római katolikusok érdekében is.

A beadott kérvény Erdővég néhány egyszerű polgárának kérvénye, kik tulajdonképpen nem is tudják körülírni, hogy mit akarnak. A mit kérnek is, olyan, a miben speciális határozatot hozni

³ A sajtóanyagból hiányzik.

¹ *Lukáts Gyula* (1851–?) függetlenségi politikus és újságíró. 1892-ben a nagyszalontai, 1896-ban a monori kerület képviselője.

² *Gyurkovics György* (1845–?) horvátországi kormányparti politikus és újságíró, a däljai kerület képviselője.

³ A közölt országgyűlési vita a magyar kormányzat horvát-szlavonországi iskolai-közművelődési akciója közvetlen előzményének tekinthető. Jellemző Bánffy nemzetiségi és szociálpolitikájára, hogy csupán az „egyházi szervezet köré tömörült” (értsd: a korábban betelepült) szlavóniai magyarok ügyével hajlandó foglalkozni, a később kivándorolt „jövevényeket” nem veszi tekintetbe. A magyar kormány tervezett iskolai akciójával szemben kivált a horvát ellenzék fejtett ki ellenállást. Így a Strossmayerhez közel álló *Obzor* és a Starčević-párti „*Hrvatska Domovina*” egy-

nem lehet. Látszik, hogy bajuk van lelkészükkel s ez iránt panaszkodnak. De a kérvényből kivehető egy nagyobb baj is: az a mit e házban már többször voltam bátor hangoztatni: hogy a Szlavóniában élő magyarok magyar nyelvét az ottani állapot mennyire veszélyezteti. Szívesen belenyugszom a kérvényi bizottság javaslatába, de egyúttal egy alázatos kéréssel fordulok a miniszterelnök úrhoz és az egész magyar kormányhoz. Utóvégre ránk nézve nem közönyös, hogy a Dráván túl lakó 150.000 magyar ember nyelvét, nemzetiségét megőrizze. Társadalmi úton értük vajmi keveset tehetünk. Azonban a kormánynak kell, hogy legyen annyi befolyása, hogy az embereket megtartsa a magyar nemzetnek. Ők maguk kérik, hogy nekik alkalom adassék az ottani szláv nyelv megtanulására, de egyúttal arra is, hogy saját hazai édes anyanyelvüket el ne kelljen felejtetniök. Nagyon is itt az ideje, hogy a kormány e tárggyal komolyan foglalkozzék. Midőn e kérvény kiadatik a miniszterelnök úrnak, bizalommal kérem, hogy e kérdést, mely par excellence magyar kérdés, szíves jóindulatával és magyaros gondolatával felkarolja. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Josipovich Géza jegyző: Gyurkovics György!

Gyurkovics György: T. ház! Én is elfogadom a bizottság javaslatát, hogy e petíció átadásuk a miniszterelnök úrnak. Csak néhány szóval akarok felelni a t. képviselő úrnak amaz állítására, mintha a Szlavóniában élő magyarok nyelvükben, nemzetiségükben, életmódjukban veszélyeztetve volnának. Magyarok Szlavóniában már kétszáz év óta élnek. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Egy részük! Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek. Kérem, ne zavarják a szónokot.

Gyurkovics György: Már ez is bizonyítja, hogy e községek, melyek 200 és több száz év óta Szlavóniában élnek, nem lehetnek veszélyeztetve, mert ha így volna, már egy magyar ember sem élne Szlavóniában. Községi iskoláikban – ezt magam is tudom, mert egy magyar falu választó kerületében is van – a magyar nyelvet tanítják, egyházi szolgáltatásuk nyelve is a magyar, s nem tudok egy esetet, hol a kormány részéről vagy az egyházi szolgáltatás, vagy a magyar nyelv tanítása veszélyeztetve lett volna. De, hogy a törvényhatóságok részéről sem történik semmiféle ellenségeskedés a magyarok iránt, annak legjobb jele, hogy lassan-lassan a szükséghez képest behozzuk most a középiskolákba a magyar nyelv tanítását. Olvashatták ma a lapokban, hogy épen Susakon, a volt fiúmei gimnáziumban az olasz nyelvnek tanítását beszüntetjük és a magyar nyelvnek tanítását előmozdítjuk. Ennek következtében semmi kifogásom nincs az ellen, hogy azokon az embereken, a kik Erdővégen laknak és ott akár papjukkal, akár más valakivel nehézségük van, segítve legyen és csak az ellen voltam bátor szót emelni, mintha ott a Szlavóniában élő magyarokkal szemben a törvényhatóság vagy a kormány részéről valami ellenségeskedés történt volna. *(Helyeslés jobbfelől.)*

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. képviselőház! Méltóztassék a bizottság javaslatának megfelelően ezen kérvényt a miniszterelnöknek kiadni. A kormány tudni fogja, a horvát autonómia jogos respektálása mellett, módját találni annak, hogy amennyiben sérelmek fordulnának elő, ezek orvoslást is nyerjenek. A kérdéssel különben, mióta miniszterelnök vagyok, már foglalkoztam és volt alkalmam részletesen is, részben a tanítás, részben az istentisztelet szempontjából, ezen kérdés iránt érdeklődni. Azt gondolom azonban, – részletesebben kellene ismerni az adatokat, nem elég ezen kérvényt magát ismerni, – hogy itt a sérelem nem oly egyházi és politikai községek részéről jön, a melyek már régi idő óta Horvát-Szlavónországokban vannak

aránt tiltakoznak újabb horvát-szlavonországi magyar tanítási nyelvű iskolák felállítására ellen *(L. A horvát ellenzék és a magyar nyelv E., 1896, 258. sz.)* – A horvát-szlavonországi magyarok számát – az 1890. évi népszámlálási adatok szerint – 66 505-re teszi egy 1903. évi miniszterelnökségi irat *(ME 1903 – XVII – 1.105)*. Ez a szám megyék szerint a következőképp oszlik meg: Verőce vm. 25 240, Szerem vm. 20 206, Pozsega vm. 9429, Belovár-Körös vm. 8424, Eszék vm. 1378, Zágráb vm. 1180 és Zimony vm. 648. Említett irat közli, hogy az 1900. évi népszámlálás 139 265-re teszi az itteni magyarok számát, de ez a szám az egyre fokozódó bevándorlás következtében már megközelíti a negyedmilliót Ugyanakkor rámutat, hogy a kivándorolt szlavóniai magyarok körében egyre nagyobb arányokat ölt az elhorvátosodás.

letelepülve. (*Úgy van! Úgy van!*) a melyeknek van egyházi szervezetük és a melyek az egyházi szervezetek régiségén alapuló iskolát tartanak fenn, hanem hihetőleg – a rendelkezésemre álló adatok alapján, mondhatom ezt – a Magyarországból nagy csoportokban Horvátországban, Szlavóniában letelepülő magyarok részéről jön a panasz. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

És itt t. ház, bár elismerem, hogy ezeknek úgy nyelvük, mint egyházi istentiszteletük szempontjából igényeit kielégíteni kell és gondoskodnunk kell arról, hogy azok nyelvüket, esetleg vallásukat el ne veszítsék, mégis meg kell gondolni, hogy szorosán véve ezeknek ott, mint jövevényeknek nincs is szervezetük. (*Mozgás a szélső baloldalon.*) Bocsnatot kérek a kifejezésért, ott azokban a községekben jövevények, a mint jövevények Magyarországon egyik vagy másik községben olyanok, a kik abban a községben az egyházi életben – mert az egyházi szervezet keretében kell a kérdés alapját keresni – nincsenek otthon. Azt hiszem tehát, meg kell gondolni, hogy azok, midőn ott jogokat követelnek, mily mértékben követelhetik ezt, az ott már szervezve lévő egyházi vagy községi szabályzatokkal szemben.

Különben értesülésem szerint – a mint Gyurkovics György t. képviselőtársam is előadta, – hivatalos részről semmi nehézség nem gördítették ott az ellen, hogy azok anyanyelvükön tanulhassanak, sem pedig az ellen, hogy istentiszteletet anyanyelvükön tarthassanak. Ha jól tudom, 12 család kérésére, minden egyes politikai községben, ha kívánják, mindjárt törvényes intézkedés teendő arra nézve, hogy gyermekeiknek a magyar nyelv taníttassék. (*Egy hang a szélső baloldalon: Nem áll!*) A t. képviselő úr azt mondja, hogy nem áll; én azt és pedig adatok alapján mondom, hogy áll. Ezen kérdéssel a kormány foglalkozott; foglalkozott különösen arra való tekintettel is, hogy az evangélikus reformátusok és az evangélikus lutheránusok részére, ő Felsőge által szentesített törvények Horvát-Szlavonországban miként léptetessenek életbe. Minthogy ezen hívek legnagyobb részben magyar anyanyelvűek, kellett, a magyar nyelv tanítása és a magyar istentisztelet szempontjából is ezen kérdéssel foglalkozni. A horvát autonóm kormányral létrejött megállapodás következtében legközelebb, a mint most a horvát-szlavón országgyűlés összeül, már egy törvényjavaslat fog betérjesztetni, mely ezen kérdést, a protestánsok ő Felsőge által szentesített törvényei életbeléptetésének kérdését is megoldja.

Ezeket láttam szükségesnek, t. ház, itten a kérdésre vonatkozólag elmondani, kijelentve azt, miszerint igenis, úgy, a mint azt Lukáts képviselő úr óhajtotta, a kormány gondjának, kötelességének tárgyává fogja tenni, evvel a kérdéssel foglalkozni, úgy, hogy a horvát autonóm jogkör sérelme nélkül a magyar nemzeti érdekek rövidülést, hátrányt ne szenvedjenek. (*Élénk helyeslés.*)

77.

Iratok az 1896. évi „mehádikai sortüz”-ről¹

A

1896 jún. 28

Oszlányi Kornél karánsebesi kir. ügyész jelentése Lobmayer István szegedi főügyésznek a Krassó-Szörény megyei Mehádika² községben lezajlott hatósági atrocitásról

Ig. Min. 1906 R 46.383 732 fasc. (Ta 800/897)

3323 számhoz

ktt. 896.

Méltóságos kir. Főügyész Úr!

Tegnap f. hó 27-én 12 óra után hivatalos táviratot vettem a teregovai főszolgabírótól, melynek tartalma szerint a teregovai járásba tartozó Mehádika községében – hol d'Elle Vaux Béla

szolgabíró csendőrökkel nyomozott – lázadás tört ki, a mi közben a csendőrség fegyverét használta s ennek következtében *4 haláleset és 17 sebesülés fordult elő.*³ A főszolgabíró sürgősen kérte, hogy a központból vizsgáló bíró küldessék ki.

Ezen távirat – és az időközben érkezett átiratára a teregovai kir. járásbírósnak nyomban indítványt tettem a karánsebesi kir. törvényszéknek, hogy a vizsgálat megejtése és a bűncselekmény megállapításával a központi vizsgáló bíró bízássék meg, és sürgősen küldessék a helyszínére.

A kir. törvényszék ezen indítványom értelmében Stein József kir. törvényszéki vizsgáló bírót bízván meg a szóban forgó ügy vizsgálatával s a tegnap – 27-én délután a helyszínére indult, kihez – a színhelyen teljesítendő vizsgálatnál leendő közbenjárás végett – magam is csatlakoztam.

Mehadikára érkezve, itt a teregovai kir. járásbírósnak vizsgáló bíróját Szenttamásy Miklós kir. aljárásbíró, Krassó Szörény vármegye részéről Dr Avrameszku Pachomius vármegyei tb. főjegyzőt, a teregovai főszolgabírót, Zsivkovits Lajos honvéd hadbíró századost, 2 csendőr főhadnagyot 24 csendőrrel, és egy cs. és kir. kapitány vezetése alatt a Karánsebesen székelő cs. és kir. 43-ik gyalogezrednek egy erősített századát találtam.

A büntető nyomozatot Szenttamásy Miklós aljárásbíró már megkezdte és kihallgatta lakásukon a részint súlyosan, részint könnyebben megsérülteket. *A sértetlenül maradt terheltek közül a közbiztonság közegei 27 egyént tartóztattak le*³ és tartanak őrizet alatt. A kiszállott törvényszéki vizsgálóbíró kihallgatásokat nem teljesíthetett eddig, mert a honvéd hadbíróval együtt – mint *vegyes bizottság*³ – a kirendelt két orvossal *orvos bírói bonczolásokat eszközölt,*³ a mely funkció a hullák nagy számára való tekintettel a mai napot teljesen igénybe veszi.

Az eddig megejtett közigazgatási nyomozat, valamint a teregovai kir. járásbíró vizsgáló bírójának által fogatosított kihallgatásokból, a cselekmény lefolyását röviden a következőkben vagyok bátor vázolni:

Mint több más községben, úgy Mehadikán is *a vármegye elrendelte, hogy az egyes községi lakosok által a község közlegelőjéből foglalt területek felméréssenek*⁴, hogy azok bizonyos meghatározandó árban a fogláló által megváltassanak és ezután nevükre telekkönyveztesse. Ezen intézkedést a község lakosai legnagyobb része nagy fölháborodással fogadta, és különösen *a háttérben rejtőzködő izgatók*⁴ bujtogatására elhatározta, hogy a foglalt területeket felmérni nem engedi, és azokért megváltási díjat nem fizet.

E szándékolt funkció még nem vétetett foganatba, azonban f. hó 24-én Pongrácz Olivér teregovai kir. járásbírósi segédtelekkönyvvezető kiszállott Mehadikára a végből, hogy a község törzsvagyonát képező ingatlanoknak telekkönyvezése érdekében megtartandó azon helyszínelést fogatosítsa, melyet a község, maga kérelmezett. A községi lakosok – félreértve a telekkönyvvezetőt, és az előbb említett okból ingerültek lévén – tömegesen tódultak a telekkönyvvezető felé, és magatartásuk olyan fenyegető volt, hogy az hivatali feladatának befejezése nélkül eltávozott. Ugyanez napon délután a lakosok tömegesen követelték a község közköltségi előírány-

¹ A mehadikai sortűz előzménye évtizedes népi szokásjogra nyúlik vissza. Az itteni román parasztság – feltehetően a határőr időszak óta – használja a község törzsvagyonát képező közlegelőből foglalt földeket, amelyeket az állam telekkönyvileg felmérni és megváltatni kívánt a parasztokkal. Az ügy lefolyása a Bánffy-kormány csendőr-atrocitásainak jellegzetes példája, amelyekkel színmagyar területen is lépten-nyomon találkozunk. A Tribuna említett közleményei (*Măcelul din Mehadica*, 1896. júl. 31. 137. sz. és *Mehadica*, 1896. nov. 24. 244. sz. azonban kizárólag nemzeti-ségi sérelemnek minősítik a véres incidenst. Az ügyre vonatkozólag l. még a Magyar Hírlap egykorú közleményét (*Lázadó község*, 1896. jún. 28. 178. sz.) és Baltés András, a Tribuna szerkesztője semmiségi panasz elutasításáról szóló kúriai ítéletnek a Tribunalban megjelent szövegét (*Tr.* 1897. dec. 3. 259. sz.)

² Község Krassó-Szörény megye teregovai járásában, nem tévesztendő össze a megye orsovai járásában levő Mehádiával.

³ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

zatát bizonyos kéményseprési díjak megszemlélése végett, a mit megtekintvén, a községi bírót súlyosan sértő szavakkal és szitkokkal illették.

E történetekre a községben üresedésben levő jegyző helyett alkalmazott jegyzői írnok egy jelentést írt a történetekről a teregovai főszolgabírónak, a honnan megbízást nyert a környai csendőrörs, valamint a teregovai szolgabíró, hogy az ügy kivizsgálása végett a helyszínére szálljon ki.

A csendőrség – kiknek a történetesen szemle úton volt Bányay Albert főhadnagy, orsovai szakaszparancsnok állott élére, – június hó 26-án ért a helyszínére, és az előbb említett szolgabíróval 15 egyént hallgattak ki, és helyezték előzetes őrizet alá a község házában.

E napon délután 4 óra tájban a nép nagy tömegben tódult a község háza elé és tömörülve mindig hangosabban követelték, hogy a letartóztatottak közt volt egyik *főbujtatót: Sandru Jakabot bocsássák szabadon.*⁵ A közbiztonság közegei nem akartak a zajongók követelésének eleget tenni, ámde mert fenyegetésük oly mérvű volt, hogy a fegyverhasználat mutatkozott már szükségesnek, a szolgabíró és csendőrfőhadnagy a komolyabb bajt elkerülendő – elhatározták, Sandru Jakabnak kiadatását s azt ki is adták. Ennek megéljenzése és felemelése után hasonló körülmények közt kívánta a tömeg a többi letartóztatottak elbocsájtását, a mely követelésük – a fentebb előadott indokból – szintén teljesítettett. Erre – a mindinkább felszaporodott és nekibátorodott tömeg azt kívánta, hogy adassék ki a községi bíró, hogy azt agyon üssék, mert az az urakkal tart és eladja őket a magyaroknak.

E kívánságuk természetesen a leghatározottabban megtagadtatott, mire a tömeg neki rontott a község háza betett kapujának a melyet azonban a belül voltak első ízben visszatudtak nyomni, és úgy a szolgabíró mint a csendőrfőhadnagy komolyan figyelmeztették a mindinkább dühöngő tömeget, oszoljanak szét és távozzanak mert kénytelenek fegyver használatához nyúlni – és az életük lesz veszélyeztetve. – Gúnyos kiáltások és azzal feleltek erre, hogy ők is voltak katonák s tudják hogy löni nem szabad, s e közben nagy lármával újból betaszították a kaput, – egy sarkát is kiemelve – és tódultak be a község háza udvarába.

Ekkor a csendőr *főhadnagy*⁶ a 4–5 lépésnyire *lövésre készen állott 6 csendőrnek, gyors tüzelést vezényelt, a kik gyors egymásutánban háromszor lőttek a sűrűen állott tömeg közzé,*⁶ – mire a támadók körülbelül 50 lépésnyire visszahátráltak, azonban ekkor sem távoztak, hanem késő estig együtt maradtak úgy, hogy küldönczczel menesztett sürgöny útján csendőr fedezet és egy század katonaság küldése iránt tettek intézkedést.

A sajnálatos eset eredménye eddig *6 halott és 18 sebesült,*⁷ a kik között – az orvosok nyilatkozata szerint – még 2 egyén rövid idő alatt 2–3 pedig esetleg néhány nap múlva halálozhatnak el.

A nép mostani magatartása nyugodt, azonban a nagyobb karhatalom még néhány napig – legalább a temetések és vizsgálat befejezése utáni időig – a vármegyei közegek által itt tartatik.

Miután a büntető vizsgálat eddig alig vette kezdetét, ez úttal közelebbi adatok birtokában nem vagyok. A leírtak azonban – melyek a tényállást a valósághoz képest tartalmazzák – kötelességemnek tartottam mély tisztelettel bejelenteni azzal, hogy lehetőleg a vizsgálat befejezéséig szándékozom a helyszínen maradni.

Mehadika 1896 június 28-n.

Dr Oszlányi Kornél
k. ügyész.

⁵ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁶ Barna ceruzával aláhúzva.

⁷ Zöld ceruzával aláhúzva.

B

1897 máj. 19

*Szabó Miklós, a Kúria elnökének átirata Erdély Sándor igazságügyminiszterhez
a „mehádikai zendülők” felett hozott kúriai ítéletről, annak hivatalos másolatával¹*

Ig. Min. 1906 R. 46383 732 fasc. (Ta 800/897)

Magyar kir. curia elnöke.

392. szám.

eln. 897.

Nagyméltóságú Igazságügy minister Úr!

A hatóság elleni erőszak büntette miatt vádolt Sandru Jakob és társai ellen indított bűnügy a kir. Curián f. hó 4-én 2855/B. 897. szám alatt elintéztetvén, van szerencsém erről Nagyméltóságodat f. é. márczius 27-én 18311/I. M. 897. sz. alatt kelt nagybecsű átirata értelmében a hozott ítélet hiteles másolatának % alázárása mellett oly tiszteletteljes hozzáadással értesíteni, hogy ez utóbbi az összes ügyiratok kíséretében f. hó 15-én az eljáró karánsebesi kir. törvényszékhez le is küldetett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1897. május 19-én.

Szabó Miklós.

Melléklet:

[A „mehádiai sortüz” ügyében 1897. máj. 4-én hozott kúriai ítélet szövege]

Hivatalos másolat.

2855. sz.

B. 897.

Ő Felsége a király nevében! A m. kir. Curia hatóság elleni erőszak büntette miatt vádolt Sándru Jakob, Sándru Petru (277. sz.), Feteszku Tódor, Feteszku Mihály, Sándru Petru (228. sz.), Gergineszku Kuzma, Sándru Petru (86. sz.), Gergineszku Nikolae, Baderka Juon, Hinda Juon, Sándru Nikolae, Gimposa Juon, Urekiatu Ilié, Rittes Vaszilie és Ignea Juon, valamint rágalmazás és becsületsértés vétségével vádolt Sándru Petru (277. sz.) ellen a karánsebesi kir. törvényszék előtt folyamatba tett s ugyanott 1896 évi november hó 12-én 3762. sz. alatt, a temesvári kir. ítélőtábla által pedig Sandru Nikolae, Gimboxa Juon, Urehiatu Ilie, Rittes Vaszilie és Ignea Juon vádlottak kivételével valamennyi vádlottnak és védőknek, utóbbiak részéről a felebbező vádlottak és Sandru Nikolae vádlott érdekében, úgy végre valamennyi vádlott terhére a kir. ügyésznek bejelentett felebbezésére 1897 évi január hó 19-én 60. sz. alatt elintézett bűnügyet ugyanazoknak további felebbezése folytán 1897-évi május hó 4-én tartott nyilvános ülésében vizsgálat alá vévén, következő *ítéletet*² hozott: minthogy Bányai Albert tanúnak a Feteszku

¹ Az ügyben a Tribunában 1896. nov. 24-én (244. sz.) megjelent „Mehadica” című vezércikk miatt sajtóügyi eljárás is indult Dressnandt Viktor, a Tribuna kiadója és Păcățian T. Viktor, a lap ekkori szerkesztője ellen.

² Zöld ceruzával aláhúzva.

Tódor és Sándru Petru (228. sz. a.) vádlottak állítólagos főszereplésére, Scheidl Sándor tanúnak pedig a Sándru Petru (277. sz. a.) és Sándru Jakab vádlottak közreműködésének mérvére nézve csak általánosságban tett határozatlan vallomásai sem az alsóbírói ítéletekben súlyosabb büntetésre ítélt három előbbeni vádlottnak, sem pedig az utóbb említett Sándru Jakab vádlott terhére a felbujtói vagy vezetői szereplés és egyáltalában a vádbeli cselekmény körüli tevékenység nagyobb fokának megállapítására elegendő támpontot nem nyújtanak s e tekintetben más kétségtelen terhelő adat sem merült fel; minthogy továbbá az a körülmény, hogy a csoport hátulsó soraiban volt egyének némelyikénél a tanúk kapát és kaszát észleltek, csak abban az esetben indokolná a btk. 168. §-ában megjelölt fegyveres csoport megállapítását, ha ezek a gazdasági, szerelvények fenyegetés vagy erőszak alkalmazása céljából vétettek volna kézbe, – a fennforgó esetben azonban nem tekinthető kizártnak, hogy a csoport néhány tagjánál észlelt ezen tárgyak – az illetők birtokába csak véletlenségből, valamely gazdasági munkálkodás teljesítése vagy célba vétele folytán kerültek; – minthogy ezek szerint a btk. 168. §-ának egyik esete sem lévén megállapítható, annak alkalmazása helyesen mellőzöttet; minthogy végül Sándru Nicolae vádlott kivételével, a csoport tagjaiként elítélt többi vádlottat – a büntető jogi felelősség egyaránt terheli, és azok büntetésének megállapításánál különböző mérlegelés alkalmazására elegendő ok fenn nem forog, – s tekintettel az alsó bírói ítéletekben felhozott túlnyomó enyhítő körülményekre, különösen pedig *vádlottaknak a hatósági közegek eljárása által előidézett nagy fokú ingerültségére*:¹ mindkét alsóbírói ítéletnek részben való megváltoztatásával Sándru Jakab, Sándru Petru (277. sz. a.) Feteszku Tódor, Feteszku Mihály, Sándru Petru (228. sz. a.), Gergineszku Kuzma, Sándru Petru (86. sz. a.), Gergineszku Nikolae és Hinda Juon vádlottak börtönbüntetésére – egyenkénti (6–6) hat-hat havi tartamban állapítatik² meg; egyebekre nézve pedig – a kir. ítélőtáblának ítélete az abban felhozott és az elsőbíróság ítéletéből elfogadott vonatkozó indokoknál fogva helybenhagyatik.³ Budapesten, 1897. május hó 4-én Czorda Bódog s. k. másodelnök; Berlogia Ábrahám s. k. előadó.

A jelen, hivatalos célra szolgáló másolat hitelességüül:

[Pecsét:]

A magyar kir. Curia
segédhivatalainak
igazgatósága.

Balázs Gyula
m. kir. curiai s. h. főigazgató

C

1897 dec. 11

*Br. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter átíratra Perczel Dezső belügyminiszterhez
Baltes András, a Tribuna szerkesztőjének rendészeti sajtóvétsége tárgyában*

BM eln. 1897 – XIV B – 5307

Magyar Királyi Honvédelmi Minister.
8258 szám
eln.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Vonatkozással múlt évi szeptember hó 18-án 5832/eln. szám alatt kelt átíratomra van szerencsém Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen tudomására hozni, hogy a „Tribuna” című

² Zöld ceruzával föléírva: állapítatott.

³ Zöld ceruzával föléírva: helybenhagyatott.

románnyelvű napilap felelős szerkesztője, Baltés András ellen, a lapjának múlt évi július hó 31-én megjelent 137. számában közzétett és „Măcelul din Mehadica” feliratú cikkben foglalt rágalmazás és becsületsértés miatt fölhatalmazásom alapján folyamatba tett bűnvádi eljárás befejezést nyert és a kolozsvári kir. törvényszéknek, mint sajtóbírósnak folyó évi október hó 9-én tartott esküdtszéki ülésében hozott 9806/bf. 1897. számú jogerős ítéletével nevezett lapszerkesztő a fentebb megjelölt és Bányai Albert csendőr főhadnagy, valamint az 1896. évi június hó 26-án Mehadica községben eljáró csendőrökkel szemben rágalmazást tartalmazó cikk közzététele körül a strdts.¹ 34. §. 1. bekezdésében meghatározott köteles gondosság és figyelem elmulasztásával elkövetett sajtó vétségben bíróilag is vétkesnek mondatván ki, ezért az 1880. évi XXXVII. t. cz. 7. §-ára tekintettel a strdts. 39. §. utolsó tétele alapján 5 (öt) havi fogságra ítéltetett.

A „Tribuna” című napilap biztosítéki összegéből 500 frt. elveszettnek nyilvánított s köteleztetett vádlott a bűnügyi és Bányai Albert magánvádló megjelenési költségének megfizetésére; végül elrendeltetett az ítéletnek a „Tribuna” című napilap élén az állam hivatalos nyelvén, vádlott költségén leendő közzététele.

A vádlott által beadott semmisségi panaszt a m. kir. Curia folyó évi október hó 26-án 10036/B. 97. szám alatt hozott határozatával elvetette.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1897. évi december hó 11-én.

Fejérváry
honvédelmi minister.

78.

A szerb nemzetiségi pártok tervezett egyesülése és az 1896 októberi közös választási felhívás¹

A

1896 szept. 18

A szerb radikális párt programja a liberálisokkal való pártegység megteremtése ügyében²

E., 1896, 257. sz.

A szerb radikális párt vezetői ismételten panaszkodtak, hogy a liberális szerbek, a „Branik” párhívei, a két párt egyesítése érdekében tett javaslatokat nem tárgyalták. A radikálisok tudniillik egy nagy nemzetiségi párt létesítésén fáradoznak, ami azonban aligha fog sikerülni. A „Zasztava” mindazonáltal közzéteszi azt a programot, a melynek alapján a két párt egyesítésének meg kellett volna történnie. A program a következő négy pontból áll:

¹ Sajtórendtartás.

¹ A szerb nemzeti radikális párt 1896 folyamán ismételten megkísérelte a szerb nemzetiségi pártegység létrehívását, illetve felújítását. (Vö. *Pregovori o narodnoj slozi Z.*, 1896 139., 141., 142. sz., *Kako su tekli pregovori o slozi Z.*, 1896, 171. sz.) A radikális részről szorgalmazott pártfúzió előzményei az 1892. évi kongresszus idejére nyúlnak vissza, amikor a két párt együtt küzdött a kormányt támogató szerb klerikális kongresszusi párt és annak reakciós szervezeti szabályzati terve ellen. A szerb radikális-liberális közeledés voltaképp az 1893. jan. 10-i bécsi román-szlovák-szerb nemzetiségi értekezlet után kezdődött. A *Zasztava* szerint (1896, 171. sz.) egyik kezdeményezője a Mudroň Pállal Újvidéken járt Štefanovič Miloš, a nemzetiségi pörök szlovák védőügyvédje volt. A közeledés komolyabb formát öltött, amikor Paču Jánostól Gavrilla Emil, az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus szerb összehívója vette át a „Zasztava” szerkesztését. A radikális sajtó ekkor beszüntette a liberálisok elleni támadásait, és 1893 karácsonyán cikket közölt a párt-

1. Mind a két párt jelentse ki, hogy az 1895. aug. havában Budapesten megtartott nemzetiségi kongresszus határozatait elfogadja.

2. Ebből kifolyólag kimondandó, hogy:

a) a szerbek ezentúl nem lesznek sem liberális pártiak, sem pedig radikálisok;

b) A két szerb párt egyesül egy „nemzetiségi párttá” és hogy ez az új párt mindig csak a tótok és a románokkal karöltve fog minden politikai kérdésben eljárni.

c) A két szerb pártnak közlönyei megszűnnek és e helyett egy nagy politikai napilap alapítandó.

d) Addig, a míg ez meg nem történik, a két párt közlönyének közösen és a lehető legnagyobb eréllyel kell küzdeni minden sovinizmus ellen, még az esetben is, ha az államügyész sajtóperrel fenyegetné a párt egyik vagy másik közlönyét.

e) Hogy a szerbek minél nagyobb eredményt tudjanak felmutatni, meg kell nyerni a Horvátország és Szlavóniában lakó szerbeket is és ezeket is rábírn, hogy ők is fogadják el a múlt évi budapesti nemzetiségi kongresszus összes határozatait.

f) A három pártnak közlönyei, úgy mint: a radikális „Zasztava”, a liberális „Branik” és a Zágrábban megjelenő, a horvát szerbek érdekeit képviselő „Srbobran” közös erővel kell, hogy működjenek egy nagy nemzetiségi pártnak létrehozása érdekében.

3. Tavasszal egy nemzetiségi kongresszus egybehívandó, a hol az összes magyar szerbeken kívül még a Horvátország és a Szlavóniában lakó szerbeknek is meg kell jelenni egy állandó központi bizottság megalakítására.

4. Az összes szerb egyházi ügyekben is minden pártnak közösen kell működnie.

E programmpontozatokat a radikálisok már három ízben megküldötték a szerb szabadlúveknek, de ezek mi tudomást sem vettek erről.

B

1896 okt. 6

*A szerb nemzeti radikális és nemzeti liberális pártok 1896. évi közös választási felhívása*¹

Z., 1896, 149. sz.

Br. 1896, 118. sz.

A magyar országgyűlést feloszlatták, kiírták az új választásokat is, így itt az idő, hogy a szerb választók is gyakorolják legszentebb alkotmányos jogukat, hogy a magyar országgyűlési képviselők megválasztásához járuljanak.

közi megértésről: „Az egyetértés és az egység mellett vagyunk” – hangsúlyozta a Zastava közleménye. A liberálisok szócsöve, a „Branik” azonban válasz nélkül hagyta a felhívást. – Az egyházpolitikai reformok elleni tiltakozás ismét közel hozta egymáshoz a két pártot: együttesen tiltakoznak az 1894. évi karlócai metropoliai gyűlésen. 1894. aug. 25-én Malešević és Gavrilla a két irányzat közös érdekeiről tárgyalnak, s az ez évi közösen rendezett, szept. 22-i újvidéki értekezleten ismét felmerül a fúzió eszméje. A liberálisok azonban csupán a pártközi szövetség megvalósításáig voltak hajlandók elmenni, és végül is 1896. nov. 14-én a két párt küldötteiből alakítandó állandó bizottságot javasolnak a szerb nemzetiségi ügyek intézésére. Ez a bizottság még 1897 októberében, a szerb nemzetiségi pártok újabb programnyilatkozatai idején is működött, és ülésain határozatot hozott a két párt által elfogadott alapelvekről. (Vö. *A hazai szerb radikálisok programja* és *A hazai liberális szerb párt programja* E., 1897, 278. és 280. sz.)

A fúzió azonban nem jött létre és Tomić Jásának a szerb nemzeti radikális párt elnökévé történt megválasztása (1898) után ismét kiéleződtek a radikális-liberális ellentétek a magyarországi szerb közéletben. A pártegység létrehívását célzó kísérletek egyetlen jelentős eredménye így az 1896 októberében közzétett közös választási felhívás volt, amelyben a két párt együttesen felhívja a szerb választókat – a passzivitásra.

² A közlemény címe: *A magyar szerb radikális párt programja*.

¹ A közlemény eredeti címe: *Srbima biračima za ugarski sabor*. – A magyar országgyűlés szerb választóihoz.

Ha hazánk alkotmányos életének viszonyai rendesek lennének, a szerbeknek is részt kellene venniük, és részt is vennének a választásokon, hogy ezzel, ha mást nem, legalább kifejezésre juttassák óhajaikat és követeléseiket, hogy megjelöljék helyzetüket és álláspontjukat, hogy az ő hangjuk is felcsendüljön abban a kórusban, amely Magyarország lakosainak igazi hangulatát jelenti. Azonban a magyar néptörzs, amely ma, a körülmények kedvező alakulása következtében, az egész államhatalmat a saját kezében tartja, az egész államnak egyfajú, egynyelvű formát szeretne adni, s az egész állami életet is ebbe a béklyóba verte, úgyhogy ma, sajnos, hazánk egész alkotmányos élete, kivált a nem magyar nemzetiségek tekintetében abnormális, természetellenes helyzetben van, s így a Magyarország lakosságának többségét kitevő nem magyar nemzetiségek hazánk történeti fejlődése és Magyarország természetes helyzete ellenére az ország alkotmányos életében részt sem vehetnek, aminek következtében annyi év óta hazánk lakossága többségének az országgyűlésen egyetlen képviselője sincs, aki a nemzetiségek helyzetét és álláspontját megjelölhetné, és nyilvánosságra hozná a nem magyar nemzetiségek méltányos kívánásait és sérelmeit. Ennek a súlyos és természetellenes helyzetnek számtalan oka pedig kívül van azon az érdekkörön, amelynek keretében a nem magyar nemzetiségek ereje hathatós lehet. A magyar *törvényhozás* igazságtalanul kerekítette ki a választókerületeket, a magyar *kormányok és szerveik* megtizedelik a nem magyar választók szavazatait, s a választások alkalmával hallatlan nyomást és erőszakot gyakorolnak a nem magyar választókkal szemben, a törvényhozás és a kormány pedig szerveikkel együtt abban a meggyőződésükben keresnek támaszt, hogy az *összes magyar pártok* egyaránt ellenséges érzülettel vannak áthatva a nemzetiségekkel szemben s a nemzetiségek elleni összes intézkedéseket helyeslik.

Ez volt a valódi oka annak, hogy az 1895. augusztus 10-én Budapesten megtartott nagyszabású nemzetiségi kongresszus programjában a passzivitást jelentette be, és határozatai VIII. pontjában² az alábbiakat mondta ki: „Magyarország nemzetiségei abban a szomorú helyzetben vannak, hogy a magyar állam *törvényhozói munkásságában nem vehetnek részt*. Minthogy Magyarországot úgy tekintik, mint egy egyetlen nép birtokát, az államhatalom arra törekedik, hogy a magyar parlamentre egy nemzeti állam képviselőtének a bélyegét üsse reá. E szempontból kiindulva, Erdély számára igazságtalan választási törvényt alkottak, de még a szűkebb értelemben vett Magyarországon érvényben levő választási törvény szerint is a választási kerületek, továbbá a választói névsorok úgy vannak összeállítva, hogy a nemzetiségek választói kimaradnak, valamint a választások alkalmával is olyan rettenés *nyomást* gyakorolnak a nemzetiségekre, aminőt Európa egy más civilizált országában sem lehet tapasztalni. Ilyen viszonyok között, mikor a választási szabadság szent jogát illuzóriussá teszik, a szerbeknek, tótoknak és románoknak, mint egy párt tagjainak a továbbiakban is tartózkodniuk kell a parlamenti választásokban való részvételtől.”

A Magyarország alkotmányos életében fennálló természetellenes helyzet azonban nem állt meg csupán a nemzetiségeknél, hanem ilyen természetellenessé kezdett válni magukra a magyar ellenzéki pártokra nézve is, amelyek körében kivált az utóbbi időben ezen elégedetlenséget kifejező hatalmas megmozdulás keletkezett, úgyhogy joggal lehetett arra gondolni, hogy hazánk alkotmányos élete annyira-amennyire rendes kerékvágásba kerül, ehhez azonban mindenekelőtt arra volt szükség, hogy a mai kormány távozzék. Az a reményünk azonban, hogy a mai kormánynak távoznia kell, s helyette más jön, amely számol Magyarország lakosságának igazi hangulatával, s hogy ennek figyelembe vételével választási szabadságunk lesz, ez a reményünk sajnos nem teljesedett. Helyén maradt a régi kormány, hogy az igazságtalanul kikerekített kerületekben szervei segítségével és a megtizedelt választói jegyzékek alapján hatalommal

² Az 1895. évi nemzetiségi kongresszus programjának az egykorú magyar sajtóban is megjelent szövege szerint a fent közölt pont a kongresszus által elfogadott határozati javaslat VII. pontja. (Vö. Iratok II. 53. sz. irat, A nemzetiségek nyilvános gyűlése, E., 1895. aug. 11. 216. sz.) – Az idézett pontot az egykorú magyar szöveg szerint közöljük.

és erőszakkal biztos többséget szerezzen magának jövő működéskéhez. Ezt a szándékát pedig a kormány annál is inkább képes lesz végrehajtani, mert a rég tervezett javaslat, amely szerint a választási pörökben a Kúria ítélnék, még most sem vált törvényt. Így abban reménykedve, hogy Magyarország polgárainak ebben az esztendőben szabad választásban lesz részük, s hogy ezek szerint a nemzetiségek is kinyilváníthatják igaz érzésüket, a nemzetiségek küldötteinek f. évi március havában Budapesten tartott értekezletén úgy határoztak, hogy a nemzetiségek kivételesen elállhatnak a nemzetiségi program azon pontjától, amely a passzivitást proklamálja, s hogy részt vehetnek a választásokban, természetesen a nemzetiségi program alapján, nemzetiségi jelöltekkel.

A nemzetiségi kongresszus óta a viszonyok azonban semmit sem változtak. Ha valamiben változás volt, az csak a nemzetiségek kárára történt. Azóta minden a régiben maradt, ugyanazon az alapon, ugyanolyan választási kilátásokkal.

S éppen azért, mert a viszonyok nem változtak és a választási harc, amely választóinkat erőszakosságoknak és hatalmi nyomásnak tenné ki, és ezenkívül óriási anyagi áldozatokkal járna, s mindezek mellett is e küzdelem eredmény nélkül is végződnek, a szerb nemzetiségi ellenzék mindkét szárnya azt ajánlja a szerb választóknak, hogy a nemzetiségi kongresszus szellemében maradjanak teljes passzivitásban, sehol se állítsanak jelölteket, s a választásokkal kapcsolatban minden szerb választó jelszava ez legyen: *Ne járuljatok az urnák elé!* Ezt kívánja politikai becsületünk és jövőnk érdeke.

Volt ugyan olyan vélemény is, hogy ha a szerb nemzetiségi ellenzék mint párt nem is állít jelölteket, legalább választói mint egyének szavazhatnának valamely magyar ellenzéki párt, nevezetesen a Néppárt vagy az Ugron-párt jelöltjeire. Ekkor azonban felmerült a kérdés: vajon a magyar ellenzéknek két-három szerb helységben és kerületben elérhető, kétséges sikere érdekében szabad-e a szerb választóknak az illető helységek és kerületek helyi érdekét tekintve, akár csak kivételesen és látszólag is feladni a nemzetiségi program elvét, amelyhez minket hagyományaink és érzelmeink, múltunk és szebb jövőbe vetett reményünk köt? Vajon megengedhető-e a szerb választóknak, hogy akár mint egyének is segítsék a Néppárt és az Ugron-párt jelöltjeit, amely pártok éppúgy, mint az összes többi magyar párt még a gondolatát is elvetik annak, hogy a nemzetiségi program alapján, amelytől mi soha el nem állhatunk, szövetségre lépjenek a nem magyar nemzetiségekkel; ezek csupán azt kívánják, hogy félig-meddig való közeledéssel segítsük őket anélkül azonban, hogy az urnák előtt nekünk valami szolgálatot tennének.

Igaz, hogy ezek a pártok a választások előtt bizonyos közeledést kerestek a nem magyar nemzetiségek felé, de ígéreteikben nem lehetett megbízni. Az annyi esztendőn át tartó választási küzdelemből a szerb nemzetiségi ellenzék azt a tapasztalatot meríti, hogy azelőtt is és általában mindenkor csak ígéreteket tettek, de ezeket az ígéreteket soha sem tartották be, sőt amikor a magyar országgyűlésen még voltak nemzetiségi képviselők, az összes magyar ellenzéki pártok különbség nélkül és mindenkor, minden magyar kormányt segítettek, amikor csak tevékenykedni és harcolni kellett a nem magyar nemzetiségek ellen.

Ezért a szerb nemzetiségi ellenzék mindkét szárnya célszerűnek tartja, hogy figyelmeztesse a szerb választókat, hogy teljes mértékben tartózkodjanak a választástól, és a magyar pártok egyikére se szavazzanak.

De azzal, hogy a szerbek, éppúgy, mint valamennyi nemzetiség már évek óta kénytelen passzív magatartást tanúsítani a magyar országgyűlési képviselőválasztások alkalmával, s ezt kénytelenek tenni ez alkalommal is, nem mondtak le egyszersmindenkorra legszentebb alkotmányos jogokról. A hazánkban ez idő szerint uralkodó természetellenes viszonyok nem lehetnek hosszú életűek. Ezek a viszonyok a magyar ellenzéki pártokat is kell, hogy meggyőzzék, hogy a nemzetiségek nélkül a mai rendszer nem dönthető meg. És amikor a magyar pártok erre a meggyőződésre jutnak, ami pedig nem sokára bekövetkezik, közeledniök kell majd a nemzetiségekhez, mégpedig másképpen, mint ahogy azt ma teszik. Tehát csak idő kérdése, mikor következnek be a jobb idők és a természetes viszonyok. *Ameddig pedig ezek a viszonyok nem következ-*

tek be, addig a szerb választók tartsanak ki híven a nemzetiségi program elvei mellett, hevítse őket a jobb jövőbe vetett reménység, amely jobb jövő kell hogy eljőjön.

S éppen annak érdekében, hogy ez az idő mielőbb elérkezzék, szükséges, hogy a szerb választók mindig és minden adott alkalommal tiltakozzanak az ellen a helyzet ellen, amelyben jelenleg vannak. A művelt Európa rokonszenve, amely ma mellettünk van, még nagyobb támaszt jelent majd, amikor igazságos ügyünkért síkra szállnak. Jelentősebb út és eszköz pedig annál nincsen, hogy egy alkotmányos állam polgárai lemondanak legszentebb alkotmányos jogukról, hogy ezzel is tiltakozzanak azon helyzet ellen, amelyben ez idő szerint vannak.

Ezt a gondolatot tartsák mindenkor szem előtt a szerb választók, erre tartogassák erejüket, és gyűjtsék azt jobb időkre – abban a meggyőződésben, hogy végül mégis csak azok az elvek győzedelmeskednek, amelyek miatt ma nekik fel kell áldozniok legszentebb alkotmányos jogaikat, de amely elvek ma is életet adó tűzzel hevítik keblüket, fényükkel pedig bevilágítják a szebb napok és szebb jövő felé vezető utat.

Újvidék, 1896 október

A szerb nemzeti radikális párt
központi bizottsága

A szerb nemzeti liberális párt
központi bizottsága

C

1896 okt. 25

A függetlenségi sajtó közleménye a szerb nemzetiségi pártok közös választási nyilatkozata kapcsán a nemzetiségek passzivitásának háttéréről: „A nemzetiségek passzivitásának okai és célja”¹

E., 1896, 294. sz.

Az újvidéki két szerb nemzetiségi párt, a *Zasztava*- és a *Branik*-párt kimondotta, hogy a képviselőválasztások alkalmával nemcsak annyiban maradnak passzive, hogy jelöltet nem állítanak, hanem a többi pártok jelöltjeire sem szavaznak. A *tótók* hasonlóképpen kimondották a passzivitást, de kivételt tettek a néppártra vonatkozóan, s ha az október 24-re összehívott román konferenciát a kormány megengedi, a románok is kimondták volna a passzivitást.

Az a kérdés most már: mi az oka ennek az oly módon kibővített passzivitásnak, hogy még a nemzetiségi választókat is vissza akarják tartani a szavazástól, a mit idáig sohasem tettek?

Legelőször is e magatartásnak az oka a szerbeknél abban a viszonyban keresendő, melyben a hazai szerb pártok a szerbiai különböző pártokkal állanak. Alig indultak meg a választási mozgalmak első hullámverései, a néppárt azonnal érintkező pontokat keresett különösen a *Branik*-párttal. Annak az egyesülésnek, mely a *Branik*- és a *Zasztava*-párt között volt tervezve, célja a néppárttal kötendő egyezés lett volna. A belgrádi radikálisoknak azonban ez nem tetszett, mert azt hitték, hogy a magyar szerbeknek a néppárttal, mint reakzionárius párttal való szövetkezése káros visszahatással fog lenni a szerbiai pártviszonyokra, ezért *Jovan Gyája* azt a tanácsot adta az újvidéki radikálisoknak, hogy ettől a reakzionárius szövetségtől óvakodjanak, sőt a *Branik*-párttal is mondjanak fel minden szolidaritást, ha ez a néppárttal szövetkeznek. A belgrádi radikálisok e lépésre azért határozták el magokat, mert arról győződtek meg, hogy a *Branik*-pártiak Novákovicssal léptek összeköttetésbe. Ez a szövetség a szerbiai liberálisok vezérének, *Risztics*nek sem volt ínyére. Az exregens különösen azt vette rossz néven a *Branik*-párttól és *Polittól*, hogy Novákovicssal léptek érintkezésbe. Mondják, hogy Novákovic a hazai szerb pártokat azért ösztökélte arra, hogy a néppártot támogassák, mert ezzel kedvessé akarta magát tenni bizonyos reakzionárius bécsi körök előtt, kikben a magyar kor-

¹ A közlemény alcíme: Az „Egyetértés” tudósítójától. Nagy-Szeben, okt. 22.

mány ellen támasztékot akar szerezni. Risztics pedig azt hiszi, hogy a czár párizsi látogatásának oly eredményei lesznek a Keletet illetően, melynek következtében Szerbia érdeke lesz, hogy a szerb külpolitikát ő vezesse. Ezért fűvatta le Magyarországon azt a szerb mozgalmat, melynek célja volt a magyar néppárt támogatásával Novakovics pozícióját erősíteni.

A mi pedig a románokat illeti, ott még az *Asociațiunea Transilvania*¹ lugosi közgyűlése alkalmával is úgy állott a dolog, hogy a Királyhágón inneni részeken, hol a Mocsonyi-párt a domináló, a néppárt érdekében fognak akciót kifejteni. Ezért hangsúlyozta Mocsonyi akkor, hogy a románság politikájának nemzetinek és kereszténynek kell lenni. Az akcióra vonatkozó kedv azonban nemcsak a Mocsonyi-pártban volt meg, hanem a fiatalabb román elemekben is, kik közül sokan nem annyira néppárti, mint kormánypárti programmal akartak fellépni. Egyszerűen a dolgok úgy kezdettek alakulni, hogy a passzivitás bukófélben, Ratiuek csillaga hanyatlóban és a Mocsonyié emelkedőben volt. Ez állapot sehogy sem tetszett a bukaresti irredentista köröknek, s azért kiadták a jelszót, hogy a *Lucaciu* és a *Ratiu-Coroianu* cég béküljenek ki, s a szolidaritás ily módon való helyreállítása után, hívjanak össze egy konferenciát, melyben nemcsak olyan újabb komitét választanának, melyből Mocsonyi és hívei egyformán ki lennének zárva, de egyúttal az eddigi passzivitást is oly alakban mondanák ki, hogy azzal még azt is taktikai feladatává tennék a pártvezér egyéniségeinek, hogy a román ajkú választókat visszatartsák a szavazástól.

E gondolat a nagyszebeni tribunistáknak már csak azért is tetszett, mert egy ilyen irányú propaganda lényegesen magasabbra szöktetné a román szavazatok árát. Idáig a jelöltek korteseik útján direkt alkudtak meg a román szavazókkal, most már a tribunista vezérférfiak is szükségesek lennének, mint közvetítők. Jellemző, hogy az október 14-iki értekezlet után egy fogarasmegyei bizalmi férfiú többek előtt azt a nyilatkozatot tette: „nagyon helyes, hogy az értekezlet a passzivitást ily módon aktívvá tette, mert ez nekem éppen 6000 forintot fog hozni”. Arról, hogy Budapestre valóságos ügynököket küldöttek azzal a megbízatással, hogy ott a jelöltekkel a tribunista körök támogatását illetően alkudjanak meg, nem szükséges részletesebben írnom, mert hiszen az *Egyetértés* maga volt, a ki e piszkos üzletet egyik közelebbi számában leleplezte.²

A passzivitás ellenére is sokan tudni akarják, hogy a románság egy része, sőt az eddigi komitét tagok közül is egynehányan a magok szakállára akcióba lépnek. Természetesen ez akció ereje és komolysága attól függ, hogy a néppárt mennyi pénzt bocsátana a románok rendelkezésére.

Az erdélyi részek ama vidékein, hol a gör. kath. elem túlnyomó, a gör. kath. papság lenne ennek a néppárti politikának propagátora, élén *Domide Gheraszim*-mal, kinek e magatartása annyival is inkább meglepő, mert hisz egyike volt a memorandum-pör elítélteinek. Ő maga személyesen Naszódon venné fel a küzdelmet *Csokán* Jánossal, a naszódi román gimnázium igazgatójával, ki kormánypárti programmal lépett fel.

Krassó-Szörényben pedig *Popovics* lugosi esperes és *Petrovics* István ügyvéd állanak az aktivisták élén. Ők azon vannak, hogy a románság a néppárttal a tótokéhoz hasonló paktumot kössön. E paktum megkötésének azonban van egy nagy akadálya: az tudniillik, hogy a néppárt egy kissé soknak találja azt az összeget, melyet a román politikusok követ[el]nek, és nem tartja valószínűnek azt, a mit a románok mondanak, hogy e paktum a néppártot a románoktól lakott vidékeken legalább is 20–25 mandátumhoz segítené.

¹ *Helyesen:* Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (röviden: Astra, I. bőv. *Iratok* I. 189. I. 2. sz. jegyz.).

² *Nemzetiségi akciók.* E., 1896. okt. 18., 287. sz.